

EKONOMİK, TOPLUMSAL VE SİYASAL
ANALİZ DERGİSİ

T.C. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
EKONOMİK, TOPLUMSAL VE SİYASAL ANALİZ DERGİSİ

İMTİYAZ SAHİBİ: Prof. Dr. Kemal KÖYMEN
GENEL YAYIN YÖNETMENİ: Prof. Dr. Nazif GÜRDOĞAN
EDİTÖR: Yrd. Doç. Dr. Burak KÜÇÜK

YAYIN KURULU: Prof. Dr. Nazif GÜRDOĞAN
Prof. Dr. Mehmet TANYAŞ
Prof. Dr. Melek AKGÜN
Prof. Dr. Dinç ALADA
Prof. Dr. Süleyman Seyfi ÖĞÜN
Prof. Dr. Sadettin ÖZEN
Prof. Dr. Ergül HAN

YAYIN KURULU SEKRETERİ: Canan AYAR

DANIŞMA VE HAKEM KURULU:

Prof. Dr. Ali Rıza ABAY / Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ACAR / Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Abdulgaffar AĞAOĞLU / Yeditepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa DİLBER / Fatih Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent DURMUŞOĞLU / İstanbul Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ercan EREN / Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin İNCE / Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü
Prof. Dr. Niyazi KARASAR / Maltepe Üniversitesi
Prof. Dr. Şahin KARASAR / Maltepe Üniversitesi
Prof. Dr. Halit KESKİN / Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü

Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ / Muğla Üniversitesi
Prof. Dr. Sedat MURAT / İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Cemil OKTAY / Yeditepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY / Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet TÜRKAY / Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Cavide UYARGİL / İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Sinan ALÇIN / İstanbul Kültür Üniversitesi
Doç. Dr. Nihat KAYA / Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü
Doç. Dr. Ramazan KAYNAK / Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü
Doç. Dr. Özalp VAYVAY / Marmara Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Zeynep AKIN / Maltepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Levent AKSOY / Maltepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Gonca ATICI / Maltepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Çiğdem BOZ / Maltepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Funda H. DEMİRBİLEK / Maltepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Tolga DURSUN / Maltepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fulya EREKER / Maltepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Funda KARADENİZ / Maltepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Kader OSKAYBAŞ / Maltepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Cangül ÖRNEK / Maltepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Deniz ÖZBAY / Maltepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Utku ÖZER / Maltepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mürşide ÖZGELDİ / Maltepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fulya TAŞEL / Maltepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hamit VANLI / Maltepe Üniversitesi

YAZIŞMA ADRESİ:

Maltepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Marmara Eğitim Köyü 34857 – Maltepe / İSTANBUL

web: analiz.maltepe.edu.tr

e-MAIL: analiz@maltepe.edu.tr

ISSN: 1303 - 0496

MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
EKONOMİK, TOPLUMSAL ve
SİYASAL ANALİZ DERGİSİ

- Maltepe Üniversitesi-İİBF Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Analiz Dergisi, Maltepe Üniversitesi'nce yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir.
- Dergimizde tüm sosyal bilim dallarında makaleler yayımlanmaktadır.
- Dergide yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, belirtilen kurallara uygun olarak hazırlanmalıdır.
- Dergide yayımlanan makalelerde görüşler yazarlara ait olup, dergimizi bağlamaz.
- Dergimizde yer alan makalelerden kaynak gösterilerek aktarma ve alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

The Importance of The Logistics Sector on Employment and Gdp In Turkey	9
Burak KÜÇÜK ve Fulya TAŞEL	
İş Güvenliği Sorunları ve Temel Çözümleme Yaklaşımları	18
Sadettin ÖZEN ve Samet GÜRSEV	
Yükseköğretim Felsefesi, Gereksinimler ve Görüşler	35
Sadettin ÖZEN	
Şirket Girişimciliğinin Firma Performansına Etkisi	58
Ebru Beyza BAYARÇELİK	
Kargo Çalışanlarının Memnuniyetinin İncelenmesi	72
Günay YEŞİLBAŞ	
Türkiye Muhasebe Standartları, Tekdüzen Hesap Planı ve Yargı Kararları Yönünden Şüpheli Ticari Alacaklar ve Karşılık Ayırma Yöntemlerinin İncelenmesi	96
Şeref DEMİR	
Büyük Savaş'ta Kadınları Yeniden Düşünmek	124
Fulya EREKER ve Cangül ÖRNEK	

THE IMPORTANCE of THE LOGISTICS SECTOR on EMPLOYMENT and GDP in TURKEY

Burak KÜÇÜK¹ and Fulya TAŞEL²

Abstract

Logistics and international trade are together plays an important role in the economy. In order to compete internationally foreign trade and logistics plays an critical role. The country's geographical and strategic position is the main factor that plays an important role on a country's logistics sector. For this reason, countries such as Turkey, has the potential to become an important logistics center, due to its advantageous position in trade between different countries and regions. Logistics sector also plays an important role in economic development and employment creation in Turkey. According to the TUIK's data, the number of people employed in the logistics sector which is associated with transportation, communication and storage services, has increased recently in Turkey. Our aim is to point out the importance of the logistics sector both on employment and on Gross Domestic Product (GDP) which also plays a crucial role to achieve the sustainable economic growth.

Keywords - *Employment, Gross Domestic Product (GDP) Logistics.*

-
- 1 Assist. Prof., Maltepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Trade and Logistics Administration, İstanbul TURKEY, burakkucuk@maltepe.edu.tr
 - 2 Assist. Prof., Maltepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Trade and Logistics Administration, İstanbul TURKEY, fulyatasel@maltepe.edu.tr

INTRODUCTION

Logistics is about creating value, value for customers and suppliers of the firm, and the value for the firms's stakeholders. Value in logistics is expressed in terms of time and place [1]. Which means all organisations move materials. Manufacturers build factories that collect raw materials from suppliers and deliver finished goods to customers. Logistics is the function that is responsible for this movement. It is responsible for the transport and storage of materials on their journey between suppliers and customers [2].

It is important to define logistics for two reasons, first of all the definition provides the scope of logistics. Lack of this scope often gives rise to confusion in the enterprise as to what logistics actually incorporates. It also provides the focus of logistics, which is very different from traditional views of the enterprises. There are many different types of definitions about logistics. But the most comprehensive definition is belong to the Council of Logistics Management [3].

“Logistics is the process of planning, implementing and controlling the efficient, effective flow and storage of goods, services and related information from point-of-origin to point-of-consumption for the purpose of conforming to customer requirements”

Logistics plays a key role in the economy in two ways. The first one is, logistics is one of the major expenditures for businesses, thereby affecting and being affected by other economic activities. Thus, by improving the efficiency of logistics operations, logistics makes an important contribution to the economy as a whole. The second important factor is logistics supports the movement and flow of many economic transactions. Which means if goods do not arrive on time, customers can not buy them. If goods do not arrive in the proper place, or in the proper condition, no sale can be made. Thus all of the economic activity throughout the supply chain will suffer [4].

One of the fundamental ways that logistics adds value is by creating utility. From an economic perspective, utility represents the value or usefulness that an item or service has in fulfilling a want or need. There are four types of utility; form, possession, time and place. Form Utility is the process of creating the good or service, or putting it in the proper form for the customer to use. Possession Utility is the value added to a product or service because the customer is able to take actual

possession. While form and possession utility are not directly related to the logistics, without logistics it would not be possible without getting the right items needed for consumption or production to the right place at the right time and in the right condition and at the right cost. Time Utility is the value added by having an item when it is needed. This could occur within the organization, as in having all the materials and parts that are needed for manufacturing, so that the production line does not have to shut down. Place utility means having the item or service available where it is needed. If a product is desired by consumers is in transit, in a warehouse, or in another store, it does not create any place utility for them. Without both time and place utility which are directly related to logistics a customer could not be satisfied [4].

Every organisation delivers products to its customers. These products can be either goods or services. And also at the heart of an organisation there are operations which create and deliver the products. These operations take a variety of inputs and convert them into desired outputs as shown in the figure 1.

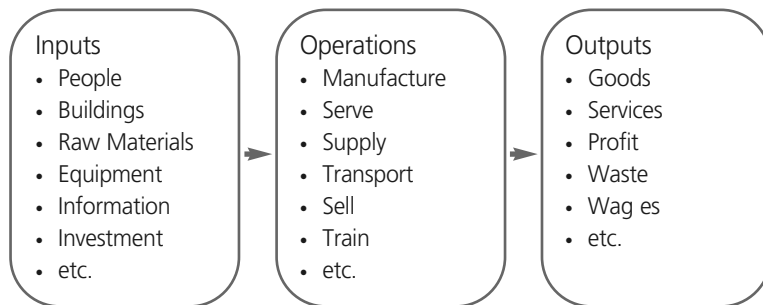

Figure 1. Operations Creating Outputs

Source: (2)

LOGISTICS AND ECONOMIC GROWTH

There are three important factors that play an important role on economic growth: (a) Capital accumulation, including all new investments in land, physical equipment, and human resources, (b) Growth in population and hence eventual growth in the labor force, and (c) Technological Progress [5].

Some previous studies have shown evidence supporting that growth rates in per capita incomes across countries tend to converge in the long run while other prior studies have identified various engines of economic growth, such as, fixed investment, public infrastructures, investment in transport and telecommunications, FDI, government consumption, population growth or density, human capital, trade and R&D [6].

The logistics industry is growing very rapidly. Especially in Turkey logistics industry has gained much more importance in recent years. Particularly for production and trade activities, logistics becomes crucial. This is because logistics activities starts from the supply of raw materials and after the production process it continues till the products delivered to the final consumers. Moreover the role of logistics in the facilitation and expansion of international trade is also very important. On the other hand the logistics industry has been one of the sectors that satisfies high inflow of foreign exchanges to the country. Which is the most important source of international trade and employment. Besides these factors logistics also provides many opportunities for the sub sectors related to.

Recently manufacturers mostly outsource their logistics activities to professional companies in order to concentrate on their core competencies. Logistics, as a service industry, has grown rapidly and play more important roles in economic growth [6].

Logistics industry is very important for the country's economy by means of creating employment, national income, and increase the opportunity of foreign investment. There are several reasons that the logistic sector is very important between the other sectors. One reason is to have high capacity and the second and the most important one is to serve most of the industries.

In literature there are many studies which indicates that logistics capital can lead to economic development through several ways. First, investing in logistics itself increases demand for goods and services. Second, efficient logistics systems can reduce travel time, and passengers and freight transporters gain directly from time and cost. For example, investment in highway and high-speed railway can generate benefits by lowering firms' inventories, while investment in telecommunications can generate benefits due to improved marketing information. Third, better logistics systems can attract foreign direct investment. For example, logistics zones development

attracts investment. Lower transport and trade cost can accelerate industrial aggregation, and concentration of economic activities increases productivity [6].

In this context there is a close relationship between logistics industry and economic growth. Logistics industry is one of the most important sectors in an economy. The share of the logistics industry in Turkey's GDP is increasing every year and generating direct benefits to the national economy and the strengthening and development of all other sectors in providing export-import, distribution, storage, customs clearance. In Turkey most important part of GDP is provided throughout the manufacturing industry-based products and services. However as can be seen from Table 1, the share of logistics services which is indicated under the heading of, Transport, Storage and Communication is 15% of the total GDP in Turkey. And this shows that logistics is very important and have strategic importance for the economy [7].

Table 1. GDP by Economic Activities (at constant prices (1987)) (.000 TL)

Year	Transport, Storage and Communication (Value)	Sector Share (%)	Growth Rate (%)
1998	7 735 727 489	11,0	-
1999	8 010 259 927	11,8	3,5
2000	8 908 992 410	12,3	11,2
2001	8 580 577 494	12,6	-3,7
2002	9 618 385 904	13,3	12,1
2003	10 473 105 817	13,7	8,9
2004	11 597 022 573	13,9	10,7
2005	12 950 853 636	14,3	11,7
2006	13 830 467 359	14,3	6,8
2007	14 811 163 686	14,6	7,1
2008	15 026 108 061	14,7	1,5
2009	13 936 885 140	14,4	-7,2
2010	15 414 012 248	14,6	10,6
2011	17 039 210 326	14,8	10,5
2012	17 579 363 620	14,9	3,2

Source: [7]

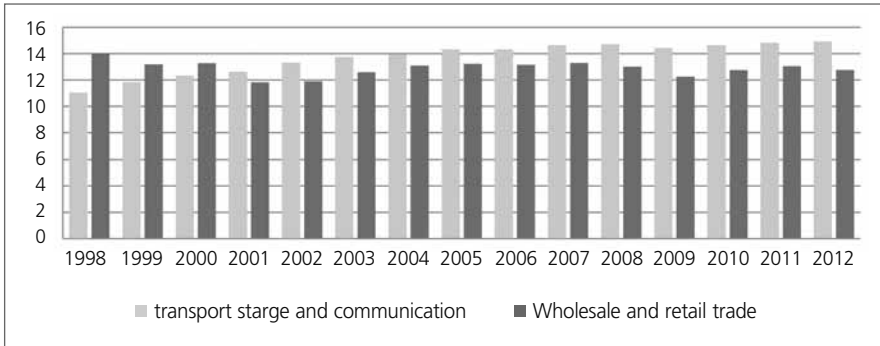

Figure 2. The Percentage of Sector Share (%)
Source: [7]

Figure 1 shows the percentage of Transport, Storage and Communication Sector Share in Turkey between 1998-2012. As shown in the figure the sector share of logistics industry is increasing gradually. According to TUIK's (Turkish Statistical Institute) data the average sector share of logistics industry between 1998 and 2012 is 13.68% and the average growth rate is 6.2%. The average sector share of wholesale and retail trade industry is 12.9% and the average growth rate is 3.5%. The larger share belongs to manufacturing industry and it is 23.6% in average and it's growth rate is 4.1% in average between years 1998 and 2012.

When we looked at the growth rates of Transport, Storage and Communication, Wholesale and Retail Trade and Manufacturing Industry, the highest average growth rate belongs to Transport, Storage and Communication industry with a percentage of 6.2% between years 1998-2012. The high growth rates of the logistics industry brings out the employment needs. This is very important by means of creating employment opportunities. Logistics sector is also important for the employment opportunities. Due to the growing potential and capacity of the sector the need of the employment also increases. Not just qualified managers, but in all levels, such as experts or mid-level employees are also needed. In Turkey in general the employees working in the logistics sector is mostly entered the sector from a junior level and be qualified in the sector. The new entrants learn the job requirements from the previous entrants. But by the development of the sector the employment needs also changes. Nowadays the employees working in the sector are mostly well educated.

And in this context logistics industry creates wide range of employment opportunities and makes a positive factor in increasing the labour force. Increase in the labour force has a positive effect on economic growth.

Table 2. Labour Force, Turkey

Year	Noninstitutional Population	Population 15 years and over	Labour Force	Employed	Population not included in Labour force	Unemployed	Labour force participation rate	Unemployment
2008	69 724	50 772	23 805	21 194	26 967	2 611	46,9	11,0
2009	70 542	51 686	24 748	21 277	26 938	3 471	47,9	14,0
2010	71 343	52 541	25 641	22 594	26 901	3 046	48,8	11,9
2011	72 376	53 593	26 725	24 110	26 867	2 615	49,9	9,8
2012	73 604	54 724	27 339	24 821	27 385	2 518	50,0	9,2
2013Q1	74 112	55 250	27 430	24 546	27 821	2 884	49,6	10,5

Source: [7]

As it can be seen from Table 2 Labour Force of Turkey is increasing since 2008 and again as it can be seen from Table 3 employed persons by kind of economic activity of Transportation and Storage industry is increasing every year. According to TUIK's data, 1.095 million people are employed in the transportation and storage services in Turkey in 2012 and in the first quarter of 2013 there are 1.126 million people working in transportation and storage sector [7].

Table 3. Employed persons by kind of economic activity

Year	2009	2010	2011	2012	2013 Q1
Transportation and storage	986	1 009	1 044	1 095	1 126

Source: [7]

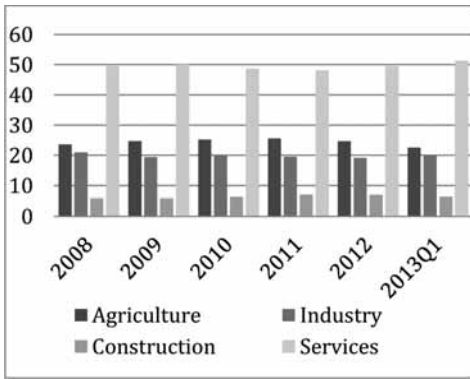
In Turkey there are four main sectoral groups. These are Agriculture, Industry, Construction and Services. Logistics is an important sector which is defined under the services sector. As it can be seen from Table 4 and Figure 2, the services sector has the highest percentage by means of employment. The employment level since 2008 is averagely 49.4%. According to TUIK's data the distribution of employment level is 22,5% Agriculture, 19,9% Industry, 6,3% Construction and 51,3% Services sector [7].

Table 4. Distribution of employment by economic activity by percentage (15+ age)

Year	Agriculture	Industry	Construction	Services
2008	23,6	21,0	5,9	49,5
2009	24,7	19,4	5,9	50,0
2010	25,2	19,9	6,3	48,6
2011	25,5	19,5	7,0	48,1
2012	24,6	19,1	6,9	49,4
2013Q1	22,5	19,9	6,3	51,3

Source: [7]

Figure 3. Distribution of employment by economic activity by percentage

Source: [7]

CONCLUSION

This paper analysis the effect of logistics industry on employment and on Gross Domestic Product (GDP). Logistics industry is very important for the country's economy by means of creating employment, national income, and increase the opportunity of foreign investment. These factors have all positive effect on GDP. When foreign investments increase this makes a positive impact on both employment and balance of payment and so GDP. In Turkey when we looked at the TUIK's data there are 1.126 million people working in transportation and storage sector and this number is increasing year by year which makes a great opportunity for employment. Labour force is one of the most important determinants of economic growth. Also increase in the labour force have very important role on productivity and output growth. Logistics industry is one of the most important sec-

tors in an economy. The share of the logistics industry in Turkey's GDP is increasing every year and generating direct benefits to the national economy and make positive contributions to strengthening and development of all other sectors

REFERENCES

- [1] Ballau, Ronald H. Business Logistics Management. 4th Edition. USA : Prentice Hall Inc., 1999.
- [2] Waters, Donald. Logistics: An Introduction to Supply Chain Management. New York : Palgrave Macmillan, 2003.
- [3] Vogt, JJ, Pienaar, WJ ve Wit, PWJ de. Business Logistics Management: Theory and Practice. Oxford : Oxford, 2002.
- [4] Lambert, Douglas M., Stock, James S. ve Ellram, Lisa M. Fundamentals of Logistics Management. USA : McGraw Hill Higher Education, 1998.
- [5] Todaro, Michael P. Economic Development. NewYork : Longman, 1997.
- [6] Logistics and Economic Growth:a panel data approach. Chu, Zhaofang. 2012, The Annals of Regional Science, s. 87-102.
- [7] Turkish Statistical Institute. [Çevrimiçi] 2013. [Alıntı Tarihi: 2 August 2013.] <http://www.tuik.org.tr>.

İŞ GÜVENLİĞİ SORUNLARI VE TEMEL ÇÖZÜMLEME YAKLAŞIMLARI

Sadettin ÖZEN¹ ve. Samet GÜRSEV²

Özet

İş güvenliği, işin fizik ve işyeri koşullarına, işletim ve işlem tekniklerine, sosyal sorumluluklara uygun olarak işin kazasız, can ve mal kayıpsız, zararsız ve hasarsız biçimlerde gerçekleştirilmesi düşünceleri, talimatlar ve işlemleri toplamıdır. İşin, işyerinin teknik, sosyolojik, kültür ve psikolojik etkenlerinin, sonuçlarının ortaya konulması ve beklenen önlemlerin belirlenmesi çabalarına olanak sağlar.

Çalışma istatistik veri, teori ve yöntem yaklaşımları ortaya konarak belirtilen amaçlar çerçevesinde teorik, analitik, istatistiksel değerlendirmelerle başlıca ana önlem yöntemlerinin belirlenmesi biçiminde yürütülmüştür. Bu bağlamda iş kazalarının nedenleri, kayıpları ve alınması gereken başlıca öncelikli sıralı önlemleri; kaynak ve zaman maliyetleri ve ekonomileri, sosyo-psikolojik nedenleri ve etkileri ortaya çıkartılarak öncelikleri ile ele araştırılmıştır. İş kazalarına karşı risk ve güvenlik yönetiminde deterministik, teknik kültür düzeyi ile deterministik, analitik ve sistematik insan eğitiminin temel olduğu görülmüştür.

-
- 1 Prof. Dr., Maltepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi Bölümü, sadettinozen@maltepe.edu.tr
 - 2 Arş. Gör. Maltepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi Bölümü, sametgursev@maltepe.edu.tr

Giriş

Günümüzde iş kollarında, doğal afetlerde, insan kaynaklarının toplam güvenliklerinin ve verimliliklerinin artırılması düşünceleri kazaların gerçekleşme olasılıklarını, şiddetlerini azaltılması; iş güvenliğinin, hızılığın artırılması düşüncelerinin, önlemlerinin önemini giderek artırmaktadır. Aynı zamanda büyük sermayeye, ileri yüksek teknolojiye sahip ülkeler yüksek güvenli üretim olanakları ile birim maliyeti düşük ve fiyatı düşük üretim kapasiteleri yaratabilmektedirler. Bu gelişmeler mal ve hizmet sektörünün önemini, sektörlerde kazaların ve insan kaynaklarının önemini, sosyal sermayenin verimliliklerini ve maliyetlerinin önemini daha da artırmaktadır. Sanayi üretimi, lojistik hizmetleriyle beraber iş güvenliği genel kavramları, psikolojik, sosyo-psikolojik, ekonomik, sosyo-ekonomik boyuttaki etkileri ile anlamları, olumsuz sonuçlarına karşı önlemleri günlük hayatımıza, ilgili bilim dallarına, kültürümüze girmekte, girmeye devam etmektedir.

İş kazaları ve riskler, güvenlik sorunları, diğer pek çok sorunlar ile birlikte iç içe sorunlardır. Belirli riskli süreçlerde bazı olaylar, kazalar, doğal afetler, ardışık şiddetli, daha şiddetli kazalara, önemli kayıplara yol açabilmektedir. Bu anlamda yakın çevremizde önemli olaylar, uzun süreli kazalar ile gerçekleşmiştir.

Bu bağlamda iş kazaları ve iş güvenliği yönteminin, bilincinin derinleştirilerek açılması, olabildiğince geliştirilmesi gerekmektedir. İş güvenliği bilinci, bilinç tanımı ile anlamlı olmaktadır. Bilinç, kendimiz ve çevremiz ile ilgili algılarımızı, düşünce temellerimizi ve dönüşümlerimizi; düşüncelerin kendimize ve çevremize olumlu ve olumsuz etkilerini değerlendirerek farklılıklarımızı, öznelliklerimizi ve gereklerini açık olarak bilebilmektir. Bilinç bu tanım yönünde kendimize ve çevremize karşı sorumluluklarımızı tutarlı ve açık olarak ortaya konulmasını gerektirmektedir. İş kazaları ve iş güvenliği etkinliklerinin ekonomik etkilerini, psikolojik ve sosyolojik etkilerini daha derinliğine ortaya konulması ve bu hususların basın ve medyada beklenen önlemleri ile ele alınması çalışmalarını gerektirmektedir.

Bu bağlamda iş kazaları, şiddetleri, nedenleri, kayıpları ve başlıca alınması gereken önlemleri; iş girdileri ve çevre kullanımının kaynak ve zaman maliyetleri ve ekonomileri, sosyo-psikolojik nedenleri ve etkileri ortaya çıkartılarak öncelikleri ile ele alınması önemli görülmektedir. Bu yönde işlenmesinde, ilerletilmesinde önemli faydalar görülmektedir. İş kazaları ve güvenlik fonksiyonlar birbirine bağlı ve çok değişkenli bir fonksiyonlar olarak alındığında toplumdaki birçok değişkenin kazalar ve güvenlik fonksiyonu etkilediği düşünülebilir.

Başta da belirtildiği gibi, bir sorunu çözebilmek için önce sorunu oluşturan gir-dilerin değişkenlerinin belirlenmesi, sorunun doğru tanımlanması ve sonrasında büt-
tüncül bir yaklaşımla farklı değişkenler arasında bağlantıları araştıran çözümlen-
lere gereksinim vardır. Yani iş kazaları ve iş güvenliği sorunları deterministik ista-
tistik analitik sentetik akıl yürütmeleri ve yöntemleri gerektirir. Sorun sadece eksik
eğitimli, bilinçli çalışan elamanların değil, uzmanların ve yöneticilerin öncelikli ka-
za faktörlerini planlama ve yönetim özelliklerinden dolayı ortaya çıkmaktadır. Bu
bağlamda iş kazaları ve iş güvenliği sorunları, benzeri pek çok toplumsal sorunlar
gibi, toplumsal ve yönetim sorunun çözümü için etkin yaklaşımların çözümlerin-
den, uygulanmasından geçer. Bu da Türk kültüründe katılımcı, eşgüdüm ve bir-
likte çalışmaya önem veren ve sorunları bütüncül bir yaklaşımlar ile çözmeye çalış-
anların uygulanmasından, oranının artırılmasından geçer.

Çalışma iş kazaları ve iş güvenliği, iş verimliliği neden, yöntem ve sonuç ilişki-
leri ile ele alınmasını ve işlenmesini amaçlamaktadır. Çalışma, bu konuda istatistik
verilerin teorik yaklaşımların ve yöntemlerin ortaya konarak belirtilen amaçlar çer-
çevesinde teorik, analitik, istatistik ve ekonomik değerlendirmeler ile başlıca ana
çizgilerin, önlemlerin ortaya konması biçiminde yürütülmüştür.

Tanımlar

Çalışma, iş kazaları, iş yeri ve süreç güvenliği, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Ba-
kanlığı'nın İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu tanımları çerçevesinde ele alındı (Çalışma
ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2012).

İş kazası: İşyerinde veya işin yürütümü nedeniyle meydana gelen, ölüme ne-
den olan veya vücut bütünlüğünü ruhen ya da beden en özre uğratan; iş sürecim-
de kesiklik yaratan, maddi hasar ve zarar yaratan olaydır; olaylar zinciridir.

İşyeri: Mal veya hizmet üretmek amacıyla maddi olan ve olmayan unsurlar ile
çalışanın birlikte örgütlendiği, işverenin işyerinde ürettiği mal veya hizmet ile nite-
lik yönünden bağlılığı bulunan ve aynı yönetim altında örgütlenen işyerine bağlı
yerlerdir. İş yerleri aynı yönde dinlenme, çocuk emzirme, yemek, uyku, yıkanma,
muayene ve bakım, beden ve mesleki eğitim yerleri ve avlu gibi diğer eklentiler ve
araçları da içeren organizasyonları kapsar.

Doğal afetler: Ortaya çıkış nedenleri, biçimleri ve şiddetleri doğal etkenlere; geli-
meleri doğal etkenler ile insanlara, hazırlıklara ve önlemlere bağlı olaylardır.

Süreç: Sistemlerin, elemanların belirli bir iş yerinde, zaman ve mekanda belirli amaçları ve işlevleri gerçekleştirmek için oluşturulan etkinlikler, işler, olaylar akışı bütünlüğüdür.

Olanaklı: Söz konusu olayın, kazanın, riskin fizik, çevre ve girdi koşulları ile gerçekleşmesinin mevcut olması halidir. Başka bir ifade ile olayın, kazanın olanaklı olması etkin bileşenlerin olanakların mevcut ve gerçekleşebilir olmasına bağlıdır.

Tehlike: İşyerinde var olan ya da dışarıdan gelebilecek, çalışanı veya işyerini etkileyebilecek zarar veya hasar verme potansiyelidir.

Olasılık: Söz konusu olayın olanaklı halinin olabirlik, gerçekleşebilme oranıdır. Olayın rastgele etkenlere bağlı rastgele hallerinin gerçekleşebilme oranlarıdır, niceliğidir. Bir olayın olanaklı hallerine ait gerçekleşme olasılığı arasında değişir.

Tehlike sınıfı: İşin belirli tehlike türlerine, özelliklerine bağlı tehlikelerin tanımlı bir çeşididir. Çalışma ortam ve şartları ile ilgili diğer hususlar dikkate alınarak işyeri için belirlenen tehlike grubudur. İşin özelliğine bağlı işin her ileri aşamalarında ortaya çıkan riskleri; kullanılan maddeleri, iş ekipmanı, üretim yöntem ve şekillerini benzer ve farklı yanlarını göz önünde bulundurarak iş sağlığı ve güvenliği açısından tehlikelere ve önlemlerine göre tanımlı gruplandırma, grubun adıdır, kotudur.

Risk: İşin ileri aşamalarında ve toplamında tehlikeden kaynaklanacak kayıp, yaralanma ya da başka zararlı sonuç meydana gelme olasılığı ve şiddeti derecesidir.

Risk değerlendirilmesi: İşyerinde var olan ya da dışarıdan gelebilecek tehlikelerin belirlenmesi, bu tehlikelerin riske dönüşmesine yol açan etkenler ile tehlikelerden kaynaklanan risklerin analiz edilerek derecelendirilmesi ve kontrol tedbirlerinin kararlaştırılması amacıyla yapılması gerekli çalışmalardır.

Önleme: İşyerinde yürütülen işlerin bütün aşamalarında iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili riskleri ortadan kaldırmak veya azaltmak için planlanan ve alınan önlemlerin tümüdür.

Kazaların İstatistik ve Maliyet Verileri Sorunlar

Bu verilere göre karayolu trafik kazalarında 2000 yılına kadar hızlı bir artış, bu yıldan sonra azalış görülmektedir. Bu kazaların % 80-85'nin meskun mahallerde olduğu ve büyük bir oranının çarpışma ve sabit bir cisme çarpma biçiminde gerçekleştiği, ikinci büyük oranının yayaya çarpma biçiminde olduğu görülmektedir.

Bu kaza biçimleri ve nedenlerini devrilme, hayvana çarpma, araçtan düşme ve diğer nedenler ve biçimlerin izlediği görülmüştür. Demiryolları trafik kazaları ise her geçen yıl azalmaktadır. Bu karayolu, demiryolu ve denizyolu kazalarının gerçekleşmesinde insan hatalarının % 85-90 değerinde etkili olduğu görülmektedir. Bu karayolu trafik kazalarının incelenmesinden her yıl ortalama 4.500-5.000 dolayında insanın hayatını kaybettiği gözlemlenmiştir; bu değerler ile önemli önlemlerin alınmaması durumunda 50 yıl içinde toplam 250.000 dolayında insanın hayatını kaybedebileceği ihtimal dahilinde olduğu ortaya çıkmaktadır.

Diğer yandan Türkiye’de 1903-1998 yılları arasında 130 civarında hasar yapan deprem meydana geldiği, bu depremlerde 72.000 kişi öldüğü, 130.000 kişi yaralandığı ve 500.000 kişi dolayında konut birimi ve diğer yapıların yıkıldığı veya kullanılamaz hale geldiği belirtilmiştir. Deprem ile meydana gelen can kaybı ve yaralanmaların sel, heyelan, kaya düşmesi, yangın, çığ, fırtına afetlerine bağlı can kaybı ve yaralanmalar ile birlikte toplam kaybı ve yaralanmaların % 90’ını miktarını oluşturduğu saptanmıştır.

Bu değerler göz önüne alınırsa iş ve trafik kazalarının en az doğal afetler, deprem kadar maddi ve manevi kayba neden olabileceği görülür. Bu yönde iş ve trafik kazalarının ve kayıpların azaltılması önemli problemlerden biri olmaktadır.

Bu bilgiler yönünde işçilerin, sürücülerin, iş ve araç yöneticilerinin, iş yeri, araç ve iklim şartlarına bağlı olarak iş hattı boyunca risklerin nasıl ve ne şekilde oluştuğu ve sıralandığı hususları saptanarak gerekli önlemler alınması, önlemlere ilişkin eğitim öğretim programları ve çalışmaları yapılması gerekmektedir.

İş Güvenliğinin Temelleri

Verim, İş Kazaları ve Verim Kayıplarının Önemi

İş sistemleri, süreçleri fiziksel ve sosyal süreçler içinde daha büyük bir iş ve yönetim sisteminin herhangi bir alt sistemi konumunda oldukları; yine birden iş sistemlerinden oluştukları açıktır. Dolayısı ile sosyal sistemlerde verimlilik ve katma değerler için etkinliklerde iş kayıplarının, kazaların, yangınların; yani bireysel ve sosyal kayıpların asgari düzeylere indirilmesi azaltılması temeldir.

Fizik, teknik ve sosyal sistemlerde, süreçlerde üretim verimi; farklı oranları ile emek, sermaye, teknoloji ve ham madde girdilerinden, üretim olanakları ve etkinliklerinden nicel ve nitel çıktuların elde edilmesidir. Üretimin nitel verimi ise ürün-

lerin dayanıklılık, işlevsellik, bakım onarım, kalite ve estetik değerlerinin gerçekleşmesine bağlıdır. Bu tanımlar yönünde üretim verimi çıktının girdiye oranıdır (Gökdere, 1991).

Üretim etkinlikleri girdisi malzeme, personel, makine, zaman, sermaye ile üretim olanakları ve etkinlikleri; üretim çıktısı ise ürünlerin kullanım, bakım onarım değerleri, katma değerleri, yaşama katkı kalitesi düzeyleri biçiminde tanımlanabilir. Üretim girdileri ve etkinlikleri toplam verim fonksiyonu, üretim etkinlikleri girdisinin küçük değerlerinde hızlı artma, belirli değerlerinden sonra giderek azalan artma eğilimlerinin gerçekleşmesi biçiminde ortaya çıkar. Üretim girdileri ve etkinlikleri toplam veriminin analitik incelenmesinden üretim etkinliklerinin süreçler içinde üretim yönetiminde marjinal ve ortalama verimlerin büyük ve uygun değerlerinin belirleyici ve yönlendirici olduğu görülür (Gökdere, 1991). Bu bağlamda teknik ve ekonomik verim kavramları şöyle açıklanabilir:

Teknik Verim: Sistemlerin süreçlerin fiziksel, teknik ve sosyal sistemlerin teknik verimi üretim kapasitelerine bağlı fiziksel çıktıların fiziksel girdilere oranıdır. Verimlilik ise, süreçlerde verimin azami değerlere artırma ilişkileri kararlılığı ve sürekliliğidir (Gökdere, 1991). Bu genel tanım yönünde fizik gelişim, teknik üretim ve eğitim girdilerinden kayıpların farkı biçiminde elde edilen net çıktının girdiye oranı olarak teknik verim şöyle tanımlanabilir:

$$\text{Teknik verim} = \frac{\text{çktı}}{\text{girdi}} = \frac{\text{girdi} - \text{kayıp}}{\text{girdi}} = 1 - \frac{\text{kayıp}}{\text{girdi}}$$

İfadeden fizik/teknik verimin fiziksel ve teknik kayıplara bağlı olarak birden küçük olduğu, olması gerektiği belirginlik kazanır. Bu yönde fiziksel sistemlerde ve süreçlerde, sosyal sistemlerde de teknik verimin olabildiğince bire yaklaştırılabilmesi için yönetsel süreçlerde “kesişme, işgal alanı ihlali, çarpışma duraksamalar yanında süreçlerde kazaların, kazalara bağlı kaynak, zaman ve üretim kayıplarının,” azaltılması gerektiği belirginlik kazanır.

Ekonomik Verim: Fiziksel sistemlerde ve süreçlerde, sosyal sistemlerde verim, verimlilik ilişkileri, bir iş yeri ve sanayinin verim ilişkilerine benzetilebilir. Yerel yö-

netimlerde de birim girdi verimi; üretim teknolojisi sermaye ve insan kaynakları arasındaki süreçlere dayalı üretim girdilerinin verimlilikleri yanı sıra toplam girdilerinin bütünlük üretim verimleri ilişkilerine bağlı olarak ortaya çıkar. Fiziksel sistemlerde ve süreçlerde, sosyal sistemlerde de teknik verimlerine, üretkenliklerine sonucu mal ve hizmetlere verdikleri göreceli değerlere, beklentilere, ekonomik yararlarına ve karlılıklarına bağlı ortaya çıkar. Bu yönde sosyal sistemlerde kazalara, teknik kayıplara bağlı üretim, sosyal değer kayıplarının azaltılarak sosyal faydaların, etkinliklerin; bu yönde ekonomik karlılıkların, ekonomik verimin artırılması yolları, olanakları sağlar. Fiziksel ve sosyal sistemlerde, süreçlerde ekonomik verim şöyle tanımlanabilir:

$$\text{ekonomik verim} = \frac{\text{çıktı}}{\text{girdi}} = \frac{\text{maliyet} \pm \text{kar}}{\text{maliyet}} = 1 \pm \frac{\text{kar}}{\text{maliyet}}$$

Aynı biçimde üretim bileşenlerinin ve etkinliklerinin toplam verimliliği teknik ve ekonomik verimlilik, güvenlik kavramları bağlamında da ortaya konabilir.

Katma Değer: Ekonomik verim ifadesi incelendiğinde, üretimin ve etkinliklerin ekonomik verim değerleri sosyal etkileşime, karşılıklı yararlar, bireysel toplam ve sosyal karlılıklara bağlı olduğu açıktır. Bu tanımlamalara göre, sosyal sistemlerin üretim katma değeri, etkinliklere bağlı sabit yatırım ve işletme sermayesi girdileri, vergi, net kar/faydalar ile yararlanılan diğer sosyal faydalar toplamlarından oluşur. Katma değerler, sosyal faydalar; aynı yönde fiziksel sistemlerde ve süreçlerde fiziksel, mekanik, kimyasal bilgiler, yerli yerinde kullanımları, kaza kayıplarının azaltılmaları oranında artar. Buradan sosyal sistemlerde üretimin katma/katkı değeri aşağıdaki gibi tanımlanır.

$$\text{katma değer} = \text{gelir} - \text{değişken maliyet} = \text{sabit maliyet} \pm \text{kar}$$

İfadeye göre insanların üretme katkıları ve ürettiklerinden yararlanmaları oranında ürünlerin karlılıkları ve ekonomik verimlilikleri artar ve süreçlerin verimlilikleri de güçlenir. Yine sosyal algı, iletişim, sosyal bilinç ve sorumluluk, iç dayanışma, güvenirliliğin, verimliliğin artması sonucu fiziksel, teknik ve sosyal sistemlerde ve süreçlerde önemli güvenlik ve katma değer gelişme eğilimleri oluştukları açıklık kazanır.

Sonuçta, sosyal sistemler ile teknik sistemlerde ve süreçlerde üretimin katma değerleri/katkı payları bu ilişkiler yönünde somutlaşır. Yine iş güvenliği düzeyleri ile katma değerler ve sosyal gelişmeleri toplumun bilgi, düşünce ve tasarımı üretimi düzeylerini, sosyal projelerini de yaygınlaştırır.

Dolayısı ile kazaların, kayıpların ortaya çıkış koşulları oluşmadan engelleyici koşulların önceden ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalara önem verilmelidir. Bilgilerin, sosyal iletişimin ve örgütlenmenin genişletilmesine önem vererek yerel yönetimlerde kaynakların ve zamanın etkin kullanımları, hizmet sunumları dengelenmelidir, zenginleştirilmelidir. Bu yönde sosyal sistemlerde ve yönetimlerde çözümün bir parçası olunmalıdır; yaratıcı, özgün, yapıcı ve birleştirici olunmalıdır.

İş Güvenliği Eğitiminin Temelleri

Denizcilik sektörü ve gemi adamları eğitimi, yukarıda deniz iş tekniği, iş hesaba ve planı, tasarım ve planlama tekniği, deniz iş ve işçi güvenliğini, iş ahlakı ve güvenirliliği, deniz iş verimliliğini, iş ekonomisi ve muhasebesini, deniz işletmeciliğini, deniz kalitesini sürdürme, iş hizmetlerini artırma amaçlı olduğu belirtilmişti. Diğer yandan denizcilik ve gemi adamları eğitimi teknikerlik, yüksek teknikerlik ve mühendislik hizmetleri düzeylerinde, arakesitlerde yer alan hizmetlerdir. Bu yönde denizcilik sektörü ve alt sektörleri hizmetleri ve mesleklerinin, gemi adamları hizmetlerinin ve eğitiminin genel olarak normatif ve yöntem bilgilerinin bütünleşik ve zincirleme kullanımı temelli ve amaçlı oldukları belirginlik kazanmaktadır.

İş Tekniği

İş tekniği, iş güvenliği için ilk ve temel düşüncedir. İş disiplini, iş muhasebesi ve ekonomisi, iş işletmeciliği düşünceleri ve olayları birbirine ve iş tekniği bağlıdır, ayrıca teori ve pratik sürekliliği olan süreçlerdir. İş tekniği dolayısı ile iş ve süreç güvenliği, temelde hız, momentum, zaman, ivme, kütle, kuvvet, etki, tepki, dalga, enerji, direnç, güç, elektrik, elektronik, madde, malzeme; hava, oksijen, yanma, kimyasal tepkime; atom ve molekül, radyoaktif etkime süreçlerinin, büyüklüklerinin, iş aşamalarının, ilişkilerinin algılarına, etkin ve ekonomik yönetimlerine bağlıdır. Bu yönde iş tekniği ve iş güvenliği bir dizi fizik, kimya ve mekanik algılar, araştırma, akıl yürütme etkinlikleri ile normal koşullar için bir dizi ortalama kuralların, standartların izlenmesini gerektirdiği görülür.

İstatistik ve Olasılık

İş süreçleri gözlemlendiğinde iş süreçlerinde kazalar ve şiddetleri belirli istatistik değerleri ile çıkmış ve çıkmakta olduğu; yine iş süreçlerinin birbirine paralel, birbirini izleyen işlerin iş tekniklerine bağlı olduğu görülür. Dolayısı ile iş süreçlerinde kazaların, şiddetlerinin ve güvenliklerinin olasılık, istatistik ve stokastik bilimi ve yaklaşımları ile yönetilebileceği görülür.

İstatistik Düşünce: Olayların, olguların ortaya çıkış özelliklerini, vukuu bulma aralıklarını, frekanslarını ve şiddetlerini, varyanslarını ve niteliklerini gözlem ve deneme verilerine bağlı olarak belirleme düşüncesidir. İstatistik yaklaşım probabilistik yaklaşımın özel koşullara ve olaylara uyarlama, uygulama ilke ve yaklaşımları bütünlüğüdür.

Olasılık Düşüncesi: Olayların, olguların belirli koşullar çerçevesinde gerçekleşme nedenlerinin rastgele olarak ortaya çıktığını kabul eden, belirliliklerinin tam olarak tanımlanamadığı halleri ele alan düşüncesidir. Olgulara, olaylara ve objelere ait olurlu halleri simetriklik ve benzerlik ilkeleri, farklı olurlu hallerini ve olasılıklarını toplama ve çarpma ilkeleri ile belirleyen teorik bir yaklaşımdır. Belirli ve tanımlı ortamlarda objeleri ve olayları rastgele ortaya çıkış özellikleri, vukuu bulma aralıkları, frekansları ve şiddetleri, nitelikleri ve varyansları ile belirleme yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda olayların gerçekleşme istatistik yüzde değerlerin teorik ve limit durumlarına da olasılık denir. Bu yaklaşım; deterministik ve teorik yaklaşımları geliştirmek, derinleştirmek amacıyla birlikte kullanılır. Bir olayın olanaklı hallerine ait gerçekleşme olasılığı arasında tanımlanır. Olasılık aynı tanım yönünde bir olayın gerçekleşme frekansının, oranın denemelere bağlı limit değeridir.

Stokastik Yaklaşım: Belirli ve tanımlı ortamlarda obje ve olayların ortaya çıkışlarının rastgelelik karakterinin bir önceki sürece veya süreçlere bağlı olduğunu varsayarak olayların vukuu bulma aralığını, frekanslarını ve şiddetlerini, varyanslarını ve niteliklerini belirleme düşüncesidir. İş süreçlerinin birbirine paralel, birbirini izleyen işlerden oluşması dolayısı ile bu işlere ait kaza ve şiddetleri, riskleri stokastik düşünce ve yöntemleri çerçevesinde ortaya çıkar.

Bu yönde iş süreçlerinde ve kaza sonrası kaza önlemleri süreci yönetimde kazaların, şiddetlerinin ve güvenliklerinin olasılık, istatistik ve stokastik bilimlerle fiziksel koşulları, teknikleri temelli ilişkilerini, etkilerini süreçsel araştırmakta, ortaya çıkartmakta belirli yararlar görülmektedir. Araştırma çalışması bir yandan uzun

sürekli iş kolları, iş teknikleri temelli kazaların ve şiddetlerinin verilerini toplama olması gerekmektedir. Diğer yandan iş kolları ve süreçlerinde birbirine paralel, birbirini izleyen işlerin iş tekniklerine, malzeme özelliklerine, çalışan elemanlara bağlı kaza ve kaza şiddeti olasılıklarının tahmini gerektirmektedir.

İş Disiplini ve Güvenliği

İş kollarında iş güvenliği iş süreci tekniği, iş için bakım ve işletim teknikerliğinin, mühendisliğin özel uygulama biçimleri yanında; iş disiplinine, iş ve meslek ahlakı ile iş yaşam ve çalışma koşullarına, işin özel nesnellğine, niteliğine ve sürekliliğine bağlıdır. Çalışanların iş ortamlarına ilişkin fiziksel süreçlerin risklerini, olanaklarını, nimetlerini bilmesi, riskli süreçlerin risklerine karşı araştırma, geliştirme akıl yürütmeleri ile dikkatli, planlı ve tedbirli olmaları, gerekli önlemleri tam zamanında almaları ve uygulamaları temeldir. Çalışanların beden, düşünce, bilinç ve vicdan sağlığının, belirliliğinin kararlı olması temeldir. Bu gerek koşul özellikle uzun soluklu çalışma ortamında daha da önemli ve önceliklidir.

İş ve meslek ahlakı genelde, bir yandan üst düzeyde özgür ve özgün düşünce, vicdan ve karar verme ve uygulama iradesi, esnekliği ve denetim temelli; diğer yandan bir üst yetkilinin emir ve talimatını yerinde ve zamanında yerine getirme, itaat etme, uygulama temelli olarak iki farklı biçimde algılanır, uygulanır.

İş ve meslek ahlakı, iş disiplini aynı zamanda, teknikerlikte, mühendislikte olduğu gibi, belirli düşünce akımları ve etkinliklerin karakteristik özellikleri ile ilişkili, tutarlı, sürekli ve uyumlu olması gerektiği; ayrıca işlerin üretim etkinlikleri ve özel ahlak değerleri üzerinde genel bir ahlak düşüncelerinin önemli olduğu görülür. Özellikle vicdani ile yalnız başına çalışma durumunda olanların iş ahlakı ve disiplinin, düşünce akımı ve etkinlikleri ötesinde uzun soluklu düşünme, karar verme; uyumlu tutarlı davranışlar sergileme biçimlerinin algılanması, önemsemesi gerektiği görülür.

Buna göre çalışanın bireysel ahlak değerleri, iş ahlakı değerleri; denizin, işin değişen iş ve yaşama koşulları içerisinde belirli, uyumlu, kararlı davranışlar gösterme olgusu, düşünme ve davranış bütünlüklerini kapsamaları gerekir. Çalışanların iş ve meslek ahlakı, işin nesnel koşulları, gerekleri yönünde geliştirilmesi, yaygınlaştırılması gerekir. Bu belirlemeler yönünde özellikle çalışanlar iş ve meslek ahlakı genel biçimlerinin özgür ve özgün düşünce; üste, amire ve talimatlara uyma düşün-

ce biçimleri, ilişkileri, en uygununu belirleme akıl yürütmeleri ve değerlendirmele-ri çerçevesinde ele alınması önem kazanır.

İş Güvenliğinin Yönetiminin Temelleri

Kazalar ve Nedenleri

İş güvenliği düşüncesi ve uygulamaları kazalar ve doğal afetler nedenli riskle-ri, toplam kayıpları azaltma, ortadan kaldırma amaçlıdır. Kazalar iş, trafik, yangın, kirletme, boğulma, patlama, patlama kazaları, zehirlenmeler; doğal afetler temelli kazalar ve riskleri aşağıda belirtilen insan, araç, çevresel faktörlere bağlı olarak or-taya çıkarlar. Kazalar ve doğal afetler kazaları ve riskleri nedenleri özet olarak;

- İnsan
- Araç, malzeme
- çevre

olmak üzere başlıca üç etken altında toplanmaktadır. Temelde yukarıda belirtildi-ği biçimde insan nedenli kazalara basit tanım ile iş kazaları deninilmekte ve oluş bi-çimleri, nedenleri, şiddetleri ve riskleri daha çok;

- süreçlerde bilgi, deneyim, tedbir, plan, kontrol, dikkat ardışık eksikliklerine,
- süreçlerin, altyapı ve işlerin süreksizliklerine, kesikliklerine bozukluklarına,
- süreçlerin, altyapı ve işlerin fiziksel ve biçimsel koşullarına, standartlarına,
- süreçlerde altyapı kapasite değişim ve kapasite kullanımı oranlarına,
- süreçlerin, araçların ani doğrultu değiştirmelerine, yüksek ivmeli ani dönüşlerine,
- işlerin, araçların işgal alanlarını ihlal etmelerine, geçiş sürelerine,
- işlerin, araçların hatlarının kesişmelerine, birbirlerini çok yakın riskli takiplerine,
- araçların mekanik kontrol, bakım ve tutum düzeylerine,
- iş ve felaket süreçlerinin fizik, mekanik, kimya bilgilerine, uyarı bilgilerine,
- süreçlerde araçların hız, ivme, kütle, kuvvet, risk ve zarar algı düzeylerine, çalışanların, işleticilerin genel öğretim, algı düşünce ve deneyim düzeylerine,

- insanların, kullanıcıların sosyal algı, sorumluluk, görev ve örgütlenme düzeylerine,
 - kullanıcıların bilgisiz, deneyimsiz, plansız, dikkatsiz, kontrolsüz hareketlerine,
 - çalışanların, işleticilerin sağlık, dinlenme ve çalışma koşullarına,
 - çalışanların, işleticilerin risklerin temellerini algılama ve yönetim düzeylerine,
 - araçların tasarım ve dayanım düzeylerine,
 - süreçler içinde aşamaların kaza olurlu hallerine, olasılıklarına,
 - kaza sonrası risk şiddeti nedenlerine ve güvenlik önlemlerine,
- bağlı olduğu görülür.

İş kazalarının yerleri ve yoğunlukları ise iş hatlarında kapasite kullanım oranlarının büyüklüğü yanında, iş hatlarının genişlik, geometrik, uyarı işaretleme özellikleri ile iş akımlarında ortaya çıkan ani değişikliklere, süresizliklere, yakın ve riskli takiplere bağlı olarak ortaya çıktığı saptanmıştır.

İş Güvenliği Yönetimi

Türkiye'nin iş kazalarını ve risklerini azaltma yönünde işçi sağlığı ve iş güvenliği sorunları çözümünde öncelikle iş tekniği, yöntemler, ilkeler, talimatlar, iş normları, yönergeler, önlemler ve tüm önlemlerin fırsat maliyetleri çerçevesinde çalışmaları temeldir. AB ve ILO'nun işçi sağlığı ve iş güvenliği politikaları da önemli bir örnektir.

Kaza ve Risk Yönetimi Düşüncenin Temelleri

İş kazası riski, güvenliği yönetimi süreçlerde kaza etkenleri, olasılıkları ile kazaların şiddetleri karşı önlemleri; istatistik, ekonomi ve yönetim bilimlerinin ilkeleri ve yöntemleri çerçevesinde tanımlanarak değerlendirilebilir. Bu bakış açısı doğrultusunda süreçlerde kaza olasılığına, şiddetine bağlı olarak kaza öncesi, kaza anı ve sonrası risk ve güvenlik kavramları, tahmin ifadeleri ve yöntemleri üzerinde durulmaktadır (Derivitsotis, 1981; Atalay, 1996, s.242-248). Bu bakış açısı doğrultusunda kaza olasılığına, şiddetine bağlı olarak risk ve güvenlik kavramları ve ifadeleri şöyle geliştirilebilir. Bu yönde öncelikle risk;

$$\text{Risk} = \text{Kaza Olasılığı} \times \text{Kaza Şiddeti}$$

şeklinde tanımlanır. Bu ifadede kaza olasılığı ele alınan zaman döneminde öncelikle Possion, üstel dağılım fonksiyonları ile kazanın 0-1 aralığında gerçekleşme oranını; kaza şiddeti ise kaza sonrasında kazaya maruz kalan nesnelere 0-1 aralığında hasar ve zarar derecesini işaret eder. Aynı yönde kaza şiddeti 1 olduğunda nesnenin tamamen hasarlandığını işaret eder.

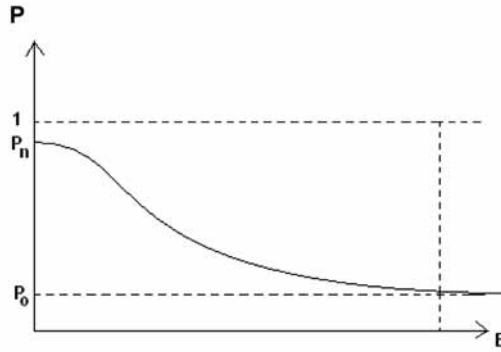
Burada gerek işin yapımı sırasında kazanın gerçekleşmesi olasılığı ve şiddetinin, gerekse kazanın gerçekleşmesinden sonra kazaya bağlı hasar, zarar ve kayıpların azaltılması için koşullara ve sürece dayalı müdahale, yönetme girişimlerine, önlemlerine bağlıdır. Yine kaza sonrasında süreç yönetimi önlemlerin riskleri ile önlem fırsat maliyetlerinin yerinde, zamanında doğru saptanması, değerlendirilmesi, uygun önlemlerin uygun biçimde uygulanması temel olmaktadır. Zaman içinde süreç ve risk yönetimi ve önlemleri, işin tekniğine, süreçteki sıralı işlerin tekniklerini tasarlama, planlama ve programlama uygun kararlarını üretme, kararları uygulamalarını bilincini gerektirir.

İş güvenliği ve derecesinin oluşunda kaza ve risk nedenlerinin, nedenlerin nedenlerinin ve biçimlerinin bilinmesinin temel olduğu açıktır. Bu bakış açısı bağlamında bir işin güvenliği, işin güvenlik dereceleri de bir yandan işin fizik koşullarına, kaza olurlu hallerine, olasılıklarına; aşamaların tekniklerine, diğer yandan da istatistik ve olasılık değerlerinin nesnelliklerine ve ortalama değerlerine bağlı olduğu belirginlik kazanır. Kaza koşullarının ve olurlu hallerinin; aşamalarda hasar ve kayıp olurlu hallerinin mevcut olmadığı hallerde kaza ve risklerin oluşmadığı, oluşmayacağı belirginlik kazanır. Bu yönde işin güvenliği ve derecesi, kısaca güvenlik;

$$\text{Güvenlik} = 1 - \text{Risk} = 1 - \text{Kaza Olasılığı} \times \text{Kaza Şiddeti}$$

şeklinde tanımlanabilmektedir.

Kazalar ile önlemleri eğitim etkinliklerine ilişkin teorik ve analitik incelemelerden eğitim etkinlikleri(E) ile kaza büyüklüğü değerleri (P) şekil 1.'de; eğitim etkinlikleri ile kaza kayıp maliyetleri(KM) ve kaza önleme maliyetleri(EM) Şekil 2.'de görüldüğü biçimde belirginleşir.

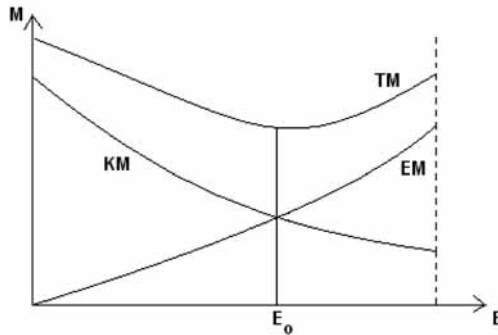

Şekil 1. Eğitim Etkinlikleri, Kaza Büyüklüğü İlişkisi

Şekil 1. incelendiğinde ifade kaza olasılıklarının ve büyüklüklerinin eğitim etkinlikleri, eğitim için altyapı yatırım olanakları ile azaltılabileceği, ancak eğitim gelirlerinin belirli bir değerinden sonra da kaza büyüklükleri ve olasılıklarında önemli bir azalış elde edilemeyebileceğini işaret eder.

Maliyet Analizi

Kazalara ve kaza süreçleri ve aşamaları içinde risklere, kayıplara karşı iş tekniği ve güvenliği eğitim, bilinçlendirme etkinlikleri, yatırım büyüklükleri; yine kaza süreçleri ve aşamaları içinde risklere karşı, önlemler normal, ekonomik ve optimum ölçeklerde öngörülmesi temeldir. Süreçlere ilişkin önlemler ile kayıplara karşı etkin ve verimli etkileri Şekil 2'deki gibi ekonomik ve optimum deterministik, istatistik, analitik sentetik teknik ve mali analizler ile değerlendirmeleri gerektirir.

Şekil 2. Eğitim Etkinlikleri, Kaza Maliyetleri İlişkisi

Şekil 2. incelendiğinde ise; kaza önlemeye yönelik eğitim ve yatırım etkinlikleri arttıkça kaza önleme maliyetleri artarken, kaza şiddet ve risklerine bağlı kayıp maliyetleri azalmaktadır. Anılan maliyet bileşenleri toplamının eğitim ve yatırım etkinliklerinin belirli bir değerinden sonra ekonomik olarak azaltılması olanaklı olmayabilir, hatta toplam maliyetin belirli bir minimum değerinden sonra eğitim ve yatırım girdilerinin büyüklüğüne bağlı olarak bir artış da gösterebilir. Kaza ve kazalara ait önlemler yönetiminde bu minimum toplam maliyet değerine karşı gelebilecek uygun eğitim ve yatırım girdileri büyüklüklerine yaklaşılmasına özen gösterilmesi temeldir.

Süreçlerde Kaza Şiddeti ve Riski Yönetim Önlemleri

İş yerlerinde çalışanların ve yöneticilerin iş süreçlerinde iş teknikleri, planları ve riskleri yönlerinde eğitilmeleri, bilinçli ve duyarlı olmaları gerektiği görülür. Çalışanların ve yöneticilerin ortaya çıkan ani yön, ortam ve ivme değişikliklerine, süresizliklere, yakın ve riskli iş girişimlerine, öne geçişlere, karşı yönden gelen işlere ve risklere karşı hazırlıklı ve planlı olmaları gerektiği görülür. Yine normal çalışma koşullarına, yorgun ve dikkat zayıflıklarını yönetmelerine, işçi davranışı özelliklerine dikkat etmeleri yönünde eğitilmelerine önem verilmesi gerektiği görülür. Çalışanlar ve yöneticiler belirtilen iş süreçlerinde kaza ve risk nedenlerine, beklentilerine karşı;

- bilgili olma,
- deneyimli olma,
- planlı olma, tedbirli ve hazırlıklı olma,
- kontrollü olma,
- dikkatli olma

teknik ve aşama çözümleyici, bütünleştirici yöntemli olmaları yönlerinde eğitilmeleri, bilgilendirilmeleri önem kazanır. Yukarıdaki sıralamanın son aşaması tam yerine getirilmesi yönünde eğitim, deneyim, bilinç ve duyarlılık kazandırılması, aşamalara iş tekniği ve güvenliği önlemlerinin yerinde ve zamanında kazaların ve risklerin daha azaltılabileceği görülür. Ayrıca kaza ve risk nedenlerine karşı bu önlemler, orta ve uzun dönemli önlemler ve bilinçlilik çerçevesinde ele alınmaları önem kazanır.

Analiz, Değerlendirme ve Sonuçlar

İstatistik veriler, kaza nedenleri, kazalara ilişkin teorik analitik ve pratik saptamalar, ana amaçlar çerçevesinde birlikte değerlendirildiğinde; iş süreçlerinde genelde kazaların, kayıp şiddetlerinin çalışanların, insanların ve yöneticilerin ana etken olarak temel ve teknik bilgi, risk bilgisi, deneyim, plan, tedbir, dikkat ve kontrol algısı eksikliklerinden kaynaklandığı belirginleşir. İş süreçlerinde nesnel bilgilerin, yöntemlerin ve gereklerinin temel olduğu belirginleşir. İş süreçlerinde kazalar ve nedenleri kaza öncesi ve sonrası önlemler biçiminde ele alınması gerektiği belirginlik kazanır. Önlemlerin ayrıca, kısa, orta ve uzun dönemli, önemli algı, eğitim, bilinç, sorumluluk ve sermaye gerektiren önlemler biçiminde ele alınmaları gerektiği önem kazanır.

Bu belirginlikler yönünde çalışanların ve yöneticilerin uygun temel ve teorik bilgi, analitik ve teknik bilgi, probabilistik ve stokastik süreç bilgisi, ekonomik bilgi, öz kontrol, denetim eğitim biçimlerine ve düzeylerine, güvenlik önlemleri yatırımlarına önem verilmesi gerektiği görülür. Önlemler yukarıda belirtilen iş kazalarının fizik, kimya, teknik, sosyal ve hukuk temelli boşlukların, kopuklukların, risk ve kayıp nedenlerinin ortadan kaldırılmasına, azaltılmasına, iş disiplini ve ahlakına yönelik olması gerektiği görülür. Çalışanların, insanların ve yöneticilerin ortaya çıkan ani değişikliklere, süresizliklere, yakın ve riskli işlemlere süreç boyunca risklere karşı hazırlıklı ve planlı olmalarına, yorgun ve dikkat zayıflıklarını yönetmelerine, iş davranışı özelliklerine dikkat etmeleri yönünde bilinçlendirilmelerine önem verilmesi gerektiği görülür. Önlemler çerçevesinde çalışanların, insanların ve yöneticilerin bilgili olma, deneyimli olma, planlı olma, tedbirli ve hazırlıklı olma, dikkatli olma, duyarlı ve kontrollü olma yönünde eğitilmeleri gerektiği görülür.

Bu bağlamda iş kazaları ve şiddetlerine karşı iş tekniği, kaza ve risk olurlu halleri, iş güvenliği kültürü, iş bilinci ve disiplini geliştirilmesi için eğitim; iş, iş tekniği ve kaza yönetimi çalışmaları şöyle sıralanabilir.

- İş ve sanayi kollarının iş süreçlerinde ardışık kaza nedenlerinin fizik, kimya, elektrik, yangın teknik bilgisi olanakları kapsamında ele alınması.
- İş süreçlerinde kaza nedenlerinin psikoloji, güvenlik psikolojisi, istatistik, probabilistik, stokastik ve ekonomik bilgi olanakları kapsamında ele alınması.
- Önlemler kısa, orta ve uzun dönemli önlemler biçiminde tanımlanarak ele alınması.

- Öncelikle ani ve yüksek ivmeli ve momentumlu iş, hatalı iş ve yakın takip durumlarına ilişkin önlemlere, denetim ve eğitim hizmetlerine önem verilmesi.
- Kazalar ve kayıpları yönünde çalışanların süreksizliklere, ani dönüşlere hareketlere ve kazalara karşı; bilgili ve bilinçli olmalarına önem verilmesi.
- Çalışanların sürekli bilgili olma, deneyimli olma, planlı olma, tedbirli ve hazırlıklı olma, duyarlı ve kontrollü olma, dikkatli olma aşamalarına önem verilmesi.
- Çalışanlarda iş güvenliği için iş disiplini, iş ahlakı, sosyal sorumluluk düşüncesi ve duygusu bilinci geliştirilmesine önem verilmesi.
- İş süreçlerinde işin akışı yönünde işlerin standartlaştırılması, birleştirilmesi, birimleştirilmesi ile kaza riskinin azaltılması çalışmalarına önem verilmesi.
- İş güvenliği için kararlar ve önlemlerde nesnellik, genellik, bütünlük, teklik, çelişmezlik, tutarlılık, açıklık, süreklilik düşüncelerinin sınırlandırılmalarına önem verilmesi.
- İş kolları iş süreçlerinde kaza, risk, kriz ve önlem yönetimi organizasyon ve koordinasyon yapılarının oluşturulması.

Kaynaklar

- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2012), İş Sağlığı Ve Güvenliği Kanunu, Kanun No: 6331, Ankara.
- DERVİTSOTİS, K.N., (1981), Operations Management, Mc Graw – Hill International Book Company, Tokyo
- Gündüz, A.,(1996),Mühendislikte Olasılık, İstatistik, Risk ve güvenilirlik, 1.Baskı, ISBN 975-95012-01-1, Küre Basım Yayım, istanbul,
- ÖZEN, S., SABUNCU, Ö. POYRAZ, (1996), Denizcilik Sektöründe Risk Yönetimi, STCW ve Deniz Güvenliği Eğitim-Öğretim Sorunları (Türkçe, İngilizce), Deniz Ticareti, İstanbul.
- ÖZEN, S., B. KOLDEMİR, (2004), Trafik Bilinç Düzeyi, Temel Sorunları ve Çözüm Yaklaşımları 1. Trafik Güvenliği Sempozyumu, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye Ekonomisi, İstatistik ve Yorumlar, 2003, Ankara.
- AROĞUZ, A. Z. S. ÖZEN, O.A.BAK, (2000), Limanlarda Risk Değerlendirme ve Acil Durumlarda Müdahale İçin Kapasite Oluşturma Projesi, T.C. Çevre Bakanlığı, İ.Ü. Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği Bölümü, İstanbul.

YÜKSEKÖĞRETİM FELSEFESİ, GEREKSİNİMLER VE GÖRÜŞLER

Sadettin Özen¹

Özet

Üniversite ve yükseköğretim süreci, bilim ve teknolojik gelişme düşüncesi, ekonomik kalkınma düşüncesi, öğrenim ve eğitim düşüncesi, etik ve sanat düşünceleri ve uygulamaları tarihi süreçleri birbirleri ile iç içe, etkileşim içinde gelişmekte oldukları gözlemlendi.

Bu düşünceler ve bakış açıları içinde Türkiye genelinde üniversitelerin ve yüksek öğretimin;

- Osmanlı Döneminde teoloji, iktisadi siyasi genişleme realizmi ve idealizmi temelli;
- Cumhuriyet Döneminde tarım ve sanayi üretimi ile ekonomik kalkınma, akıl ve bilim eğitimi realizmi, determinizmi, pragmatizmi ve idealizmi temelli; düşünceleri, uygulamaları bulunduğu gözlemlendi.

Çalışma amacı ve yöntemi, bu süreçler içinde ve ilerisinde üniversite ve yükseköğretimin bilim, felsefe, bilim ve eğitim felsefesi tanımlamaları ile olgusal ve içsel süreçleri, süreçlerin nesnel ve öznel koşulları, sorunları ve bazı çözümlene bakış açıları sentezleri odaklıdır. Süreçler içinde ve ilerisinde üniversitenin yükseköğretimin genel ve ortalama değerleri ile doğrultularını, olanaklarını geliştirmeye odaklıdır. Çalışma yöntemi üniversite ve yükseköğretimin, sektörlerin ve süreçlerin dünden bugüne ve geleceğe uzantıları ile olanaklarını, sorunları ortaya koyma; nesnellik, içsellik, özgürlük, süreklilik, özgünlük, bağımsızlık ve verimlilik düşüncelerini ve bakış açılarını geliştirme temellidir. Üniversite ve yükseköğretimin temel ve uygulamalı bilimler, felsefeler ilişkilerinin doğrultuları, toplam kalite ve verimlilikleri, temel bilim, eğitim ve araştırma etkinlikleri, teorik ve pratik birlikteliği sürekli verimlilikleri ile teknik öğretimin etkinliklerini, bilimsel araştırma ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Ülkenin temel, sosyal ve eğitim bilimleri toplam teorisi ve uygulamaları ile lisans üstü, lisans, ön lisans öğretiminin toplam verimlilik tekniklerini ilerletmeyi amaçlamaktadır.

1 Prof. Dr., Maltepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi Bölümü, sadettinozen@maltepe.edu.tr

Çalışma, üniversite temel düşüncesi ve modeli içinde;

- *Üniversite, yükseköğretim temel ve uygulamalı bilimler modelinde genellik, özellik, içsellik, süreklilik ve verimlilik düşünceleri ve uygulamaları;*
- *Üniversite ve yükseköğretim düşüncesinde iç ve dış olanaklar, dinamikler, kısıtlar ile nesnellik, özgünlük, özgürlük, bağımsızlık, sorumluluk, etkinlik, verimlilik düşünceleri;*
- *Üniversite ve yükseköğretim amaçları, gerek koşulları, ana konuları ve sorunları ile gelişme ve etkinleşme doğrultuları, sosyoekonomik kalkınma, bilgi ahlaki olanakları;*
- *Sektörlerin günün ve geleceğin teknik ve ekonomik sorunları ile üniversitenin temel bilim ve ileri meslek eğitimi gereksinimleri ve içsellikleri deterministik, analitik ve sentetik olarak açmayı, ilerletmeyi denedi.*

Anahtar Kelimeler: *Üniversite, yükseköğretim, bilim ve eğitim felsefesi, bilgi ötesi, çözümleme ve kalkınma.*

Abstract: *The philosophic concepts of higher education are produced by combining of the science philosophy, the education and training philosophy concepts in higher education processes. The philosophy of higher education researches the necessities, restrictions, problems, models, priorities and methods. So this study's goal is to bring out the productivity problems and models of these educations and training programs activities at higher education systems and processes. This higher education philosophy provides the obtaining of theories, methods and plans. In the same way, the decision approaches are researched to improve functional relationship, activities and projects in the postgraduate education and training which contains higher technical and vocational training, undergraduate and graduate education activities.*

Key Words: *Higher education philosophy, productivity, opinions, priorities, methods and plans.*

Giriş

Ülkeler, sosyoekonomik gelişmelerini, kalkınmalarını bilim ve araştırma felsefesi, eğitim felsefesi, eğitim modeli ve düşünceleri; dolayısı ile bilim, teknoloji ve üretim uygulamaları içinde ele almaktadırlar. Ülkeler aynı yönde sanayi, tarım ve bilim, teknoloji ve yükseköğretim çevreleri ile içsel gelişme süreçleri içinde günün ve geleceğin araştırma geliştirme, planlama ve uygulama önceliklerine odaklıdırlar. Teknik, teknolojik ve sosyoekonomik gelişmeler ve ilişkileri doğrultusunda milli eğitim, üniversite, yükseköğretim sistemlerini biçimlendirmeye önem ve öncelik vermektedirler. Ülkeler gelişmelerini önemli ölçüde sanayi ve üretim, üretim tüketim dengeleri içinde daha ileri eğitim ve araştırma etkinliklerine, öznel ve nesnel açılımlara; genellik, evrensellik, özellik, içsellik, yerellik, özgürlük, özgünlük, özerklik, süreklilik, yenilik düşünceleri ile ele almaya çalışmaktadırlar.

Üniversiteler de aynı çizgide belirli bölüm, ana bilim dalları ile gözlem, deney ve teorik araştırmaları; deterministik, analitik ve sentetik araştırmaları; üretim tüketim dinamik dengeleri sorunlarına çözüm yöntemleri getirme çabası içindedirler. Üniversiteler bilimin, eğitimin ve araştırmaların felsefesi, vizyonu, modeli ve yöntemleri; yükseköğretimin determinizm, pozitivism, idealizm temelli ve amaçlı düşünceleri; yükseköğretimin verimlilik, seçkincilik bakış açıları ve tutumları çerçevelerinde çalışmaktadırlar. Üniversiteler yüksek öğretimin nesnel ve öznel süreçlerini ve üretimi etkinleştirmeye ilişkin sorunları ve çözümlerini belirlemeye çalışmaktadır. Temel kavramlar, teoriler ve modeller; analiz ve sentez üzerine çalışmaktadır. Üniversiteler, yine yüksek öğretimin marjinal gelişmelerine dayalı özel ve vakıf üniversiteleri biçimlerinde marjinal açılım ve verimlilik çözümlenmeleri ve yapılanmaları geliştirdikleri, geliştirmeye çaba gösterdikleri gözlemlenmektedir. Bu yönde bazı bölüm ve ana bilim dalları realizmin ve determinizmin idealizmine önem verdikleri, önem vermeye devam etmektedirler. Aynı yönde bilim dallarının temel amacının, ilgili süreçlerde, sektörlerde sorun, ilke, yöntem ve ürün geliştirme çalışmalarını iletirmek, verimliliklerini, somut katma değerlerini artırmaya çalışmaktadırlar.

Bir ülkede belirtilen sorunların, nesnel ve öznel koşullar, kısıtlar, yaratıcı fikirler yöntemleri ve öncelikleri bağlamında ele alınarak çözümlenmesi o ülkenin zenginleşmesine; tersi ise giderek fakirleşmesine yol açmakta oldukları bilinir. Dolayısı ile bir ülkenin/kurumun bilim dalları araştırma çalışmalarının, süreçlerin, sektör-

lerin yaratıcı fikirler felsefeleri ve ekonomileri yönünde ele alınması; politikalarının, stratejilerinin ve önceliklerinin belirlenmesi önemli görülmektedir. Yine bilimsel bilgi ve yöntem geliştirme çalışmalarının verimlilik ve katma değerleri; saygınlık ve seçkinlik, idealizm beklentileri yanında sektörlerin öncelikle nesnel, öznel ve gerek koşullarına, arz ve talep dengesi koşullarına, deney olanaklarına, sorunları tanımlama ve çözümleme çalışmalarına uygun ele alınması önemli görülmektedir.

Üniversitelerin, yüksek öğretimin temel amacı nesnel ve öznel süreçlere dayalı olarak akıl, bilim, bilim felsefesi, eğitim felsefesinin genel amaçları yönünde kendi teori ve pratiklerine güvenen, bugünün ve geleceğin gereksinimlerini sorunlarını, çözümlerini araştıran, kendi olan, sorunları üretken, uyumlu, etkin bireyler ile sosyal psikolojiler, kurumlar ve toplum geliştirmektir.

Dolayısı ile çalışma bu sürecin nesnel ve öznel koşullarını göz önünde bulundurarak bilim ve teknolojik gelişme felsefesi, yükseköğretim ve araştırma felsefesi düşünceleri, amaçları, gerek koşullarını, araştırma karar sorunları ve çözümlemele-ri konusunda bazı seçenekleri, öncelikleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bilim dallarının sorunları ve yöntemleri, bilim ve teknoloji araştırma felsefelerinin ve politikalarının nesnel ve öznel yanları, içsel ve özgün yanlarına, detay çözümleme doğrultularına odaklanılmaktadır.

Temel Tanımlar

Üniversite ve yükseköğretimin verimli etkin eğitim ve araştırma çalışmaları, süreçler içinde temel kavramların etkin analiz, sentez, tümdengelim ve tümevarım sentetik akıl yürütmeleri etkinliklerine dayanır. Çalışma, aynı yönde aşağıda verilen bilim, felsefe, bilim felsefesi, sistem, süreç, sorun, model, yöntem, çözüm, plan kavramlarının analitik ilişkileri çerçevesinde ele alınarak ilerletilmektedir(Türk Dil Kurumu, 1988; Hançerlioğlu, 1991; Yıldırım, 1991; AnaBritannica, 1990).

Bilgi: Objelerin, süreçlerin belirgin yanları ile sembolik yansımadır, sorun tanımlama ve çözümleme aracıdır. Bilgiyi, bilginin düşünce temelleri, işlevleri ve etkileri ile tanımlamak önemlidir. Bilgi, bilgi felsefesinin epistemolojinin en önemli konularından birisi sayılır. Bilgi realizm, rasyonalizm, determinizm, idealizm, pragmatizm düşünce ve bakış açılarına bağlı tanımlanır. Bilgi ayrıca temel, görgül, teorik, pratik, deskriptif, normal, mevcut, özgün bilgi olarak tanımlanır. Bilgilerin doğru, işlevsel ve sistematik bütünlüğüne bilim denir.

Süreç: Süreç olayların geçmişten geleceği sürekliliği içinde ortaya çıkar. Süreç sistemlerin, olayların, varlıkların belirli mekan ve zaman içinde amaçlarını ve işlevlerini gerçekleştirmede oluşan, oluşturulan ve devam eden alt etkinlikler, olaylar sürekliliğidir.

Teori: Bilimsel bilgiler, bulgular, yasalar doğrultusunda geliştirilen olayların, olguların ve süreçlerin gelişim ilişkilerini tanımlayan; deterministik tümevarım ve tümdengelim akıl yürütmeleri ile açıklanması, kanıtlanması gereken hipotezler bütünlüğüdür; kuram olarak ta tanımlanır. Teori geniş bir mekan ve zaman dönemi için hipotezin daha detaylı ve kapsamlı biçimidir. Teori, deneysel ve analitik olarak doğruluğu, yanlışlığı hemen gösterilemeyecek derecede kapsamlı hipotezler bütünlüğüdür. Geçmişten bugüne bağlı olarak sürecin geleceğini öngörme, açıklama, tanımlama işlevi görür.

Felsefe: Felsefe varlıkları, olguları, süreçleri; evreni, dünyayı, bilgiyi ve gelişmeyi açıklamaya çalışan uçları açık akıl yürütmeler, açıklamalar sistemidir; basit tanım ile sınırları açık bilgi, sorun, yöntem tanımlama, çözümlenme düşünce sistemidir, yöntemidir. Felsefe varlıkları, olguları, bilgileri, gelişmeleri ve değerleri bilimlerin ötesinde ve ilerisinde yapıcı ve geliştirici olarak çözümlenme, sentezleme, tanımlama, değerlendirme düşünceleri ve yöntemleri bütünlüğüdür. Felsefe gözlem ve deney bulguları ilerisinde nesnel olguları, süreçleri, fizik ve bilim ötesi alanları, süreçleri üzerine olası tanımlamalar, açıklamalar yapar.

Sorun: Sorun basit tanımı ile olayların, süreçlerin temel ilkelere, kısıtlara ve amaçlara ters yönde gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkar. Sorun genel olarak süreçlerde oluşan darboğazlarda, sıkışıklıklarda sınırlı kaynakların, olanakların etkin ve uygun biçimlerde dağıtımı ve kullanımı zorunluluklarına bağlı olarak ortaya çıkar. Aynı yönde sorun olayların geçmişten bugüne, geleceğe uzantılarının; doğrular, ilkeler ve kurallar, toplulukların genel amaçları çerçevesinde neden-sonuç ilişkileri, yarattıkları olumsuz etkileri ortaya konarak belirlenir. Sorunlar insanların olayların gelişim uzantılarını arzuları, amaçları doğrultusunda düzenleme, yönlendirme, kullanma amacına ve ekonomisine paralel olarak önem ve öncelik kazanırlar; çözümlenirler.

Model: Sistemin belirli üretim amacı için üretim süreçlerinin dinamik, fiziki yapısını tanımlayan, ana işlevini belirleyen kısıt, kapasite ve amaç bağıntıları kümesidir. Model sistemin veya sürecin özel yapısını, olanaklarını, sınırlarını matematik

ifadeleri ile tanımlar, değişkenlerini belirtir. Model sistemin, sürecin üretim olanaklarının verimli kullanımına aracılık eder. Model ayrıca kapalı olarak sorunun çözümü verecek bir yöntem, yöntemler dizi ima eder veya içerir.

Yöntem: Yöntem, kısa bir tanım ile bilgi ve fizik ötesini, bilinmeyenleri en kısa yoldan belirleme, bilme aracıdır. Süreçlerde olaylar çizgisinde kısmi verilere, bilgilere ve olaylar arasında somut değişmez ve kararlı ilişkilere, yasalara, kısıtlara dayalı olarak somut, belirsiz, bilinmeyen amaç bilgilerin bilinmesi yönünde ilkeler, aksiyomlar, ifadeler toplamıdır. Kısaca bilgiler ve bilimler ötesi ileri çözümüleme ilkeleri, varsayımları, kurallar toplamı olarak tanımlanır.

Çözüm: Çözüm, çözümleme, birleştirme ile karar yapma, sonuca varmadır. Çözüm bilim alanlarında tanımlanan modeller, yöntemler, teknikler doğrultusunda belirsiz, bilinmeyen durumların, sorunların bilinir, belirli koşullar, süreçler altında kesin hale getirilmesi biçiminde gerçekleştirilir. Çözüm, çözümleme fizik ötesini netleştirme biçimidir. Çözüm belirli süreçlerde sorun çözümü olarak da tanımlanır. Sorun çözümü ise modeller, yöntemler, teknikler doğrultusunda belirsiz, bilinmeyen durumların bilinir hale getirilmesi, engellerin kaldırılması biçiminde gerçekleştirilir. Sorun çözümü aynı zamanda, olayların uzantılarını, insanların amaçları çerçevesinde bilimsel modeller, yöntemler, teknikler doğrultusunda düzenleme ve bu olaylardan ve tekniklerden yararlanma işlemi, işi şeklinde belirginleşirler.

Yükseköğretim: Yükseköğretim üniversite odaklıdır; analiz ve sentez bilgilerinin ileri ve yüksek düzeyli analiz ve sentez bilgileri araştırmaları ve öğrenimleri örgütlenmeleri temelli ve amaçlıdır. Yükseköğretim sistemi temel ve uygulamalı bilimlere odaklı temel ve uygulamalı araştırma geliştirme eğitim öğrenim etkinlikleri yanı sıra meslek öğretimi ve uygulamalarına odaklı bir sistemdir. Yükseköğretim temelde bilimsel teori ve yöntemler, bilimsel düşünme çerçevesinde olayları ve sorunları tanımlama, çözümleme bilgileri, bilim ve teknoloji uygulamaları ile ekonomik büyüme ve kalkınma amaçlıdır. Türkiye’de yükseköğretim sistemi, milli eğitim sistemi içerisinde temel ve orta öğretim sistemleri ile uyumlu, koordineli sistem yaklaşımı çalışmaları temeldir, programları ortaya komaya çalışmaktadır. Çalışmada yükseköğretim ile üniversite işlevleri aynı anlamda kullanılmıştır.

Bilgi Ötesi: Kanıtama yolu ile elde edilmiş bulguların ve süreçlerin ötesinde varsayımlar, sanılar, hayaller, belirsiz amaçlar ve olanaklar kümesidir, uzayıdır. Bilimin bulguların ilerisinde bilim, felsefe ve bilim felsefesi spekülasyonları olarak da ele alınır.

Türkiye’de Yükseköğretimin Üniversitenin Tarihi Süreci

Yükseköğretim, süreç içinde anabilim dalı, bölümlerden oluşan enstitü ve fakültelerin teorik, analitik ve sentetik işlevsel ileri işbirliklerini, işbölümlerini geliştiren öğrenim kurumlarıdır. Yükseköğretim temel amaçları ve işlevleri bakımından, temelde süreçler ve nesnel koşullar içinde temel bilim, mantık ve felsefe düşüncelerine; teorik, deterministik, analitik ve sentetik düşüncelere, araştırmalara, yöntemlere odaklıdır. Yükseköğretim zamanla hipotetik, teorik ve analitik bulguların deneysel, gözlemsel ve süreçsel kanıtlama; geliştirme ve uygulama etkinlikleri yönünde bünyelerinde yüksekokul, meslek yüksekokulu kurumlarını geliştirmiştir. Bu gelişme süreçlerinde yükseköğretim teorik ve pratik çalışmaları, yüksek verimlilik gereksinimleri ve boyutları ile kendilerinin de içinde bulunduğu yükseköğretim olgusunu, sistemini, modelini geliştirmiştir. Yükseköğretim süreci ampirizm, realizm, idealizm, pozitivism ve pragmatizm temelli ve amaçlı düşünceleri, modelleri temel almıştır.

Türkiye’de üniversite ve yükseköğretim süreci, düşünce tarihi, düşünsel değişim ve dönüşüm düşüncelerini ortaya koyma çabası önemlidir. Üniversite ve yüksek öğretim gelişim süreci, düşünce tarihi, farklı dış ve iç özgün düşünceler ve etkiler doğrultusunda gelişmiştir.

Batı yükseköğretim düşüncesinin etkisi ile 1773 yılında Mühendishane-i Bahr-i Hümayun; 1848 yılında ilahiyat, edebiyat, fen ve doğa bilimleri eğitimi amaçlı Darülfunun kuruldu. Darülfunun bir süre sonra kapatıldı. Bunu belirli düzenlemeler, eklenmeler ile Osmanı Darülfunun adı altında tekrar açıldı. İkinci Meşrutiyet ilanı ile 1908 yılında Darülfunun’da tıp ve hukuk bilim dalları ile yeni düzenlemeler yapıldı. Cumhuriyet’in ilanı ile Darülfunun 1924 yılında mali bağımsızlık ve tüzel kişilik ile geliştirilerek düzenlendi; ancak beklenen yeterli ilerlemeleri gösterememesi saptaması ile dikkatleri üzerine çekti. Atatürk’ün ve Hükümetin görüşleri doğrultusunda İsveçli pedagoji profesörü Malche Darülfunun ve üniversite düşüncesi, mevcut eğitim ve araştırma durumu, üniversite reformu üzerine bir rapor hazırladı. Raporunda “üniversitenin ana felsefesi ve işlevi, objektifliğin ve özerkliğin gerekliliği, teorik ve pratik akıl yürütmenin verimliliği, ülke için bilimsel düşüncenin ve araştırmanın gerekliliği, taklit ve nakil yerine bilimsel özgünlük, bilimsel araştırma metotları; genel ve evrensel düşünceler,” belirtildi. Ayrıca “değerler ve metotlar; bilimsel oluşumlar ile hayat arasındaki ilişkiler; ülkenin

yerel karakteristik ekonomik varlıkları, değerleri, üretim teknikleri üzerine araştırmalar, Türkçe bilimsel ve eğitim öğretim kitaplarının üretilmeleri; bu yönde yeni bir üniversite yapılanmasının ve reformunun gereklilikleri, koşulları ve gerekleri;” görüşleri belirtildi (Özata, 2008; Hirsch, 2008).

Batı üniversitesi düşüncesi yönünde 1933 yılında Batılı öğretim üyelerinin önemli katılımları ile İstanbul Üniversitesi kuruldu; Almanya’dan yeni bilim adamları ve felsefeciler getirildi. Aynı çizgide 1944 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi, 1944 yılında Ankara Üniversitesi kuruldu. Daha sonra 1955’den itibaren Trabzon, Ege, Ortadoğu Teknik, Erzurum Üniversitesi ile diğer üniversitelerin kurulmaları izledi (TMMOB MMO, 2005; Özata, 2008; Hirsch, 2008). Aynı yönde ekonomik ve teknolojik kalkınmanın, sanayinin araştırma uygulama gereksinimleri için 1961 yılında DPT; daha sonra TÜBİTAK, MPM, TS geliştirilerek kuruldu.

Türkiye’de gelişen farklı üniversite ve yüksek öğretim bakış açılarına ve uygulamalarına karşı, 1981 yılında 2547 Sayılı Yüksek Öğretim Yasası ile üniversite ve yüksek öğretim sentezine erişildi, yönetim birliği ve sistemine geçildi. Yükseköğretim sistemi 1981 düzenlemesi gözlendiği biçimde meslek yüksekokulu, yüksekokul ile üniversite, yüksek teknoloji enstitüsü kurumlarına bağlı fakülte, enstitü, bölüm, uygulama ve araştırma merkezi, program, anabilim dalı birimleri ile birleşik büyük bir sistem oldu. Bu düzenleme ile aynı zamanda Avrupa va Alman realizmi, determinizmi, idealizmi sentezi temelli üniversite düşüncesinden Amerikan realizmi, pragmatizmi, determinizmi sentezi temelli üniversite düşüncesi modellerine kayıldı (Özlem, 2000). Üniversiteler en ileri bilgi, bilim araştıran üreten eğitim veren kurumlar görüldü. Zamanla farklı koşul, amaç, işlev ve standartlarda devlet ve vakıf üniversiteleri ile yüksek öğretim kurumlarının sayıları arttı.

Türkiye’de eğitim programlarının etkinliğinin geliştirilmesi yönünde Türk Yükseköğretim Stratejisi Raporu hazırlandı (Teziç ve Arkadaşları, 2008). Raporda yükseköğretim kurumunu ve programlarını geliştirme, kapasitelerini artırma önlemleri doğrultusunda öncelikle eğitim öğretimin verimliliğinin, niteliğinin, kalitesinin; arz kapasitelerinin artırılması, eğitim öğretim, araştırma harcama paylarının artırılması,” noktaları saptanmıştır.

Türkiye’de üniversiteler nesnel ve öznel tarihsel süreçlerine, içselliklerine özgü bir realizm, determinizm, pragmatizm, pozitivizm ve idealizm bakış açıları; sentez uygun çözüm modeli araştırmaları içinde buldukları görülür. Üniversitelerin ve

yüksek öğretimin, bu düşünce bakış açıları içinde şu düşüncelere, uygulamalara bağlı gelişmekte oldukları görülmektedir(Özlem, 2000; Özata, 2008; Hirsch, 2008; Aydın, 2012, s. 101-131).

- Osmanlı Döneminde teoloji, ilahiyat ve siyasi gelişme realizmi ve idealizm temelli ve amaçlıdır;
 - Tanzimat döneminde Batı düşüncesi, ilahiyat, fen ve edebiyat, özgürlük ve ulusculuk, meşrutî demokrasi, meşrutîyet realizmi, pragmatizmi ve idealizmi temelli ve amaçlıdır;
 - Cumhuriyet ve Atatürk Döneminde sanayi ve tarım üretimi özel ve kamu yatırımı ile ekonomik kalkınma, akıl ve bilim eğitimi realizmi, determinizmi, pragmatizmi ve idealizmi temelli ve amaçlıdır;
 - İkinci Dünya Savaşı Sonrası Döneminde yabancı sermaye, ticaret ve sanayi, içsel ABD etkili liberal ekonomik kalkınma, demokrasi, cumhuriyet, akıl ve bilim eğitimi ile ekonomik kalkınma eğitimi realizmi, determinizmi, pragmatizmi ve idealizmi temelli ve amaçlıdır.

Yükseköğretimin Üniversitenin Temel Hizmetleri

Yükseköğretim, yukarıda belirtildiği biçimlerde üniversite odaklıdır; analiz ve sentez bilgilerinin ileri ve yüksek düzeyli analiz ve sentez bilgileri araştırmaları ve öğrenimleri örgütlendirmeleri, yönetimleri temelli ve amaçlıdır. Türkiye’de yükseköğretim kurumları ile alt birimleri, genel olarak, aşağıda sıralanan temel hizmetleri gerçekleştirmeye çalışırlar (Özlem, 2000; Özata, 2008; T.C. Devlet bakanlığı, 1983; Teziç ve Arkadaşları, 2006);

- temel ve uygulamalı bilimler, meslek öğretimi hizmetleri,
- teorik, temel ve uygulamalı araştırma-geliştirme hizmetleri,
- ürün, teknoloji, proje geliştirme, uygulama ve kamu hizmetleri,
- uygulama danışmanlık hizmetleri,
- bilirkişilik hizmetleri.

Bu yönde yükseköğretim kurumları ve alt birimlerinin daha ayrıntıda başlıca eğitim-öğretim hizmetleri (Teziç ve Arkadaşları, 2006; T.C. Devlet bakanlığı, 1983);

- temel, teorik öğretim,
- fen ve sosyal bilimler öğretimi,
- sağlık bilimleri öğretimi,
- uygulamalı sosyal bilimler öğretimi,
- teknik ve uygulamalı bilimler ile meslek formasyonu öğretimi,
- mesleki temel ve formasyon bilgileri öğretimi, pratik ve beceri geliştirme eğitimi,
- teorik, temel ve uygulamalı araştırma-geliştirme öğretimi,
- öğretim ve araştırma ekonomisi ve yönetimi öğretimi

şeklinde belirginleşmiştir.

Yükseköğretim kurumları belirtilen işlevleri yönünde ülkenin, süreçlerin günlük işlerinin yapılması, uygulama sorunlarının çözülmesi yanı sıra; ülkesinde ulusal ve uluslararası düzeyde geleceğe yönelik her türlü olanak, kaynak ve sorunların ortaya çıkartılması, sektörlerin kısa ve uzun dönemli yatırım, işletme, hukuk, çevre ve insan sağlığı sorunlarının belirlenip çözülmesi çalışmalarını üstlenmektedir.

Üniversite ve Yükseköğretim Araştırma Çalışmaları

Yükseköğretim kurumları eğitim-öğretim etkinlikleri yanı sıra; belirtilen bilimleri eğitim öğretimi ve meslek uygulamalarını destekleyen bir dizi araştırma ve uygulama etkinlikleri yaparlar, yaptırılmaları gerekir. Yükseköğretim kurumları belirli düzeylerde kısaca aşağıdaki şekilde;

- temel bilimler temelli teorik, analitik ve sentetik yöntemler amaçlı ileri düzeylerde temel araştırma çalışmaları,
- uygulamalı bilimler odaklı araştırma, geliştirme araştırma çalışmaları,
- temel ve uygulamalı bilimler odaklı dikey, yatay ve paralel araştırma çalışmaları,
- yüksek lisans, lisans ve önlisans öğretimi odaklı araştırma geliştirme çalışmaları,
- doktora, doktora sonrası öğrenim, araştırma geliştirme çalışmaları,
- proje, ürün ve hizmet geliştirme araştırma çalışmaları,

- ön, ara ve kesin deney, deneme tanı ve tanımlama araştırma çalışmaları,
 - uygulama, kontrol ve gözetim çalışmaları
- yaparlar, yaptırır (Özlem, 2000; Özata, T.C. Devlet bakanlığı, 1983).

Bu yönde yükseköğretim sisteminde önlisans, lisans, lisans sonrası öğretim dereceleri arasında belirli yeterli ekonomik işlevler zincirlerinin ülke koşulları ve ihtiyaçları ile genel temel ve teorik araştırma, uygulamalı araştırma, ürün ve teknoloji geliştirme çalışmaları açıklaması önem kazanmaktadır. Yükseköğretim sisteminde ayrıca meslek öğretimine ağırlık verilirken, temel bilim ve düşünme yöntemleri çerçevesinde olayları ve sorunları tanımlama, çözümleme bilgileri ve teknikleri verilmesinin önemli olduğu görülür.

Aynı yönde yüksek lisans, doktora, doktora sonrası öğrenimlerde, bireysel istek, istem yanları temeldir. Yüksek lisans öğretimi lisans öğretimine dayalı bir programı kapsayan teori ve yöntem araştırma geliştirme yapmaya, belirli teoriler ve teoremler çerçevesinde sorunlar tanımlamaya ve çözümlenmeye, projeler ve modeller geliştirmeye, geliştirilmiş yöntemleri kullanmaya ve çalışma sonuçlarını bilimsel olarak ortaya koymaya yönelik bir öğretim derecesidir. Bu öğretim derecesi bilim uzmanlığı, yüksek mühendislik veya mastır öğretim dereceleri olarak bilinir. Doktora öğretimi de, lisans veya yüksek lisans öğretimine dayalı bir programı kapsayan; teorik, deterministik, analitik, sentetik bilimsel araştırmalar yapmaya; teoriler ve yöntemler ortaya koymaya yönelik bir öğretim, öğrenim derecesidir.

Günümüzde temel araştırma bulgularından uygulamalı araştırma, sistem, proje ve ürün geliştirme araştırma ve uygulama bulgularına geçiş süreci ekonomik gerekçeler ile giderek kısaltılmaya çalışılmaktadır. Bilim dalları laboratuardan pazara araştırma ve geliştirme, bilgi üretimi çalışmalarını daha kısa sürede yürütmek için süreçlere dayalı somut araştırma önemli plan ve programları yapmaktadır. Belirtilen çalışmaların daha çok proje ve ürün geliştirme uygulama araştırma çalışmaları önlisans öğretim derecelerinde gerçekleştirilirken, temel ve uygulamalı araştırma çalışmaları ise yüksek lisans, doktora ve doktora sonrası öğrenim derecelerinde gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda önlisans, lisans ve lisansüstü eğitim öğretiminin birbirine bağlı bir yandan teorik ve pratik işlevlerini, diğer yandan deterministik, analitik, pragmatik ve sentetik işlevlerini ilişkilerini, ayrıntılı olarak açılmasında önemli yararlar bulunmaktadır.

Üniversite Yükseköğretim Felsefesi ve Öncelikleri

Türkiye’de sanayi, devlet, üniversite-yükseköğretim kurumlarının işlevsel ilişkilerinin iç ve toplam verimliliklerinin yeterli olmadığı ileri sürülebilmektedir. Bu kurum ve sektörlerin iç ilişkilerinin ve toplam verimliliklerinin artırılması istenmektedir. Süreçlerde bilim ve yüksek öğretim felsefesinin öngörütleri, gereklilikleri, felsefe tarihi ve algılamaları bakış açıları içinde amprizm, realizm, determinizm, pragmatizm ve idealizm temelli bakış açıları ve sentezler önemli olmaktadır.

Bilim Felsefesi

Bilim felsefesi, bilim, bilimsel bilgi, bilgi ve felsefe ile başlar. Bilim felsefesi bilginin, bilim dallarının nesnel, gerek ve başlangıç koşullarını, temellerini, süreçlerini, amaçlarını, sonuçlarını; hipotez, tümdengelim, tümevarım, teorik çıkarım ve öngörü akıl yürütme yöntemlerini, deney ve gözlem kanıtlama yöntemlerini aydınlatan, yönlendiren felsefedir. Bilim felsefesi araştırma ve geliştirme çalışmalarının gerekliliklerini, önceliklerini, yöntemlerini uçları açık olarak ortaya koyar, somutlaştırılmasına katkı sağlar. Bilimin bulguları ile bulgu ötesi yeni sorunların gündeme getirilmesini, tanımlanmasını tartışır. Bilim felsefesi ilgili bilim dalları ile felsefe arasında bilimin genel tanımlarına yöntemlerine odaklıdır. Bilim felsefesi bilginin, bilimlerin gerekliliklerini, önceliklerini, verimliliklerini ve doğrultularını tartışarak ortaya koyan, öznellik, istemler yaratan felsefedir (Yıldırım, 1991; Özlem, 2000; Kuryel, 2003, s.245-250; Demir, 2012). Bilimin realizm, rasyonalizm, determinizm, idealizm, pragmatizm düşünce temelleri, sonuçları ile tanımlanma çabası içinde düşüncedir, etkinliktir. Bilim felsefesine göre bilimin amaçları, boşlukları, gereklilikleri, yöntemleri, koşulları, öncelikleri belirli ölçülerde eğitim sürecini, eğitim felsefesini; eğitimin amaçlarını, boşluklarını, gerekliliklerini, yöntemlerini, koşullarını, önceliklerini biçimlendirir.

Eğitim Felsefesi

Eğitim felsefesi bilgi, eğitim ve öğrenme olaylarının, düşünce ve beceri gelişimi, değişimi, artışı süreçleri ile öğrenim, öğretim, eğitim süreçlerini ve gereklerini felsefe ile açıklama temellidir. Eğitim bilimi, süreci ve uygulaması ile felsefe ve uygulamalı felsefe arasındadır; bilgi, gelişme amaçlıdır. Eğitim felsefesi olayın, eğitim ve öğrenme sürecinin; algının, bilginin, düşüncenin; ahlakın, estetiğin, bilincin,

vicdanın; yeteneklerin, becerilerin, değerlerin ve davranışların gerek, başlangıç ve gelişim koşullarını, temellerini, süreçlerini, amaçlarını, sonuçlarını ucu açık açıklama, belirleme odaklıdır(Yıldırım,1987; Sönmez, 2005).

Yükseköğretim Felsefesi

Yükseköğretim günümüzde genel teorisi ve pratiği ile üniversiteler süreci içinde gelişmektedir. Üniversiteler belirtildiği biçimde, analiz ve sentez bilgilerinin ileri ve yüksek düzeyli analiz ve sentez bilgileri araştırmaları ve öğrenimleri örgütlenmeleri temelli ve amaçlıdır. Bu yönde üniversite yükseköğretim felsefesi, yüksek öğretim, temel, fen ve sosyal bilimler, uygulamalı bilimler öğrenim eğitim süreçlerinin gerçekliklerine, gerekliliklerine, gelişimlerine, yöntemlerine, yararlarına odaklı olması gerektiği belirginleşir. Dolayısı ile yükseköğretim üniversite felsefesi, temel, fen, sosyal ve uygulamalı bilimler araştırma felsefeleri, gelişmeleri, doğrultusunda ileri sentez, özgün ve özel uygulamaları olan analitik sentetik felsefe olarak tanımlanabilir. Yükseköğretim felsefesini, temel bilimler, araştırma ve eğitim düşünce tarihi, özgürlük, özerklik; idari ve mali bağımsızlık felsefesi ve bakış açıları, temel, fen, sosyal ve uygulamalı bilimlere katkıları yönlerinde araştırmak temel ve önceliklidir(Yıldırım, 1991; Teziç ve Arkadaşları, 2006; Özlem, 2000). Yükseköğretim felsefesi, aynı yönde bilimsel bulgular ve yükseköğretim süreçleri ötesinde temel, fen, sosyal ve uygulamalı bilimler, yükseköğretimin amaçları, gerek koşulları, geliştirme ve etkinleşme yöntemleri, öncelikleri konularının ortaya konması doğrultularına, etkinliklerine kılavuzluk edebilir.

Yükseköğretim felsefesi, yine bilim felsefesi, eğitim felsefesi bulguları ve sentezleri ile yükseköğretim sürecinin nesnel ve öznel koşulları, sorunları ve çözüm öncelikleri çerçevesinde düşünceler, analitik yöntemler üretmeye çalışan bir felsefedir (Özlem, 2000; Kuryel, 2003, s.245-250). Yükseköğretim felsefesi eğitim sosyolojisi, eğitim sosyal psikoloji, istatistik, iş araştırması, araştırma ekonomisi, bilim ve teknoloji ekonomisi, eğitim ve kalkınma ekonomisi, eğitim verimi bulguları ve felsefeleri çerçevesinde geliştirilip ilerletilebilir. Aynı yönde temel ve uygulamalı bilimlerin ilişkilerinin toplam verimlerine, kalitelere; yükseköğretim eğitim ve araştırma etkinliklerine, bilimlerin teorik ve pratik ilişkilerinin verimliliklerine, temel ve uygulamalı bilimlerin araştırma konusu önceliklerinin, ilişkilerinin, temel araştırma etkinliklerinin karşılıklı katkılarının ortaya konmasına önem verir, aracılık

eder. Yükseköğretim felsefesi, yüksek öğretimde temel, sosyal ve uygulamalı bilimleri, temel ve uygulamalı araştırmaları, teknik meslek programları ve olanaklarını günün ve geleceğin nesnel ve öznel koşulları, gereksinimleri ayrınıtısında önceliklerini geliştirme düşüncelerine, sorunlarına odaklıdır; araştırma, uçları açık tanımlama, ortak sentez tartışma odaklıdır (Önkal, 2012, s. 77-82). Sorunların, amaçların, çözüm modeli ve yöntemlerin öncelikleri ile ortaya konmasına aracılık ederler.

Sonuç olarak yükseköğretim felsefesi düşüncesi yükseköğretim teorisi ile önceliklerin, doğrultuların, genel ortalama değerlerin, durum ve sistem yaklaşımlarının ortaya konmasına önem verir, kılavuzluk etme olanaklıdır. Sektörlerin süreçlere ve olanaklara, kültür ve sosyal psikolojilerine, eğilimlerine bağlı ortaya çıkan sorunlar yönünde eğitim, öğrenim ve araştırma amaçlarının ve ilkelerinin, çözüm yöntemlerinin deterministik ve sistematik belirlenmelerine açıklık sağlanmasına aracılık etme olanaklıdır.

Süreçlerde Temel Sorun, Eğitim Sorunu

Yükseköğretimin, bilim dalları ve felsefeleri temel amacının, ilgili süreçlerde boşluklar, teoriler, yöntemler, son bulgular ve süreçler doğrultusunda somut açılımlar, olanaklar ile yeni teoriler, bulgular, projeler geliştirmek olduğu daha önce belirtilmişti. Bu süreçlerde ana sorun, ortaya çıkan son beklenmedik koşullar ile asal gelişme amaçları, doğrultularında beliren uyumsuzluklar, terslikler olarak tanımlandı. Model ve yöntem ise sorunu çözme, bir diğer tanım ile süreçlerde beliren uyumsuzlukları, terslikleri giderme yönünde bilimsel ilkeleri, yöntemler, süreçleri belirleyen, sınırlandıran ifadeler bütünlüğü biçiminde tanımlandı, ele alındı. Model ve yöntem geliştirme çalışmaları yeni çıkan sorunları çözme yönünde teori, model ve yöntemler ile son bulguları uygun biçimde bir araya getirme etkinlikleri olarak ele alındı.

Aynı yönde ekonomik kalkınma ve eğitim temel sorunları ve çalışmaları, temel kavramlar ve ortak akıl yürütmeler ile belirsizlikleri aydınlatma, bilgi geliştirme, üretimi ve refahı artırma sorunlarının çözümlemesi çalışmaları olarak görüldü. O halde bilim dallarında son bulgular ötesinde önemli sorun, nesnel ve öznel koşullar, kültür ve bilinç değerleri, gereksinimler, üretim istemleri, son deneyimler, sentezler ve isabetli yorumlar ötesinde belirsizlikleri ve bilinmeyenleri aydınlatarak asal beklentileri karşılayabilecek düşünceleri, projeleri öngörebilmektir(Önkal,

2012, s. 71-83). Bu çalışmalar daha çok gerekeni, uygunu sezme, görme ve ön görme çalışmaları olması yönünde bilim, deney ötesinde felsefe, bilim felsefesi, uygulamalı bilim felsefesi akıl yürütmeleri kapsamında görülmektedir.

Yükseköğretim kurumlarında, buna karşın öğrencilerin önemli bir kısmı temel ve teorik bilgileri derinliğine deterministik, analitik sistematik anlama, çözümleme çabaları yerine, daha çok yüksek not ve derece için çaba gösterdikleri; yine uzun dönemli amaçları, projeleri tam benimsemek istemedikleri gözlenir. Bu genel soruna karşı olayları ve sorunları bir bütünlük içerisinde görme, sezme, algılama, anlama, öngörme; özgüven, yetki kullanma yetenek ve becerilerini amaçlamaları, geliştirmelerine önem vermeleri istenmektedir. Yükseköğretim kurumları teorik ve temel bilim öğretimleri ile pratik çalışmalarını süreklilik ve eşgüdüm içinde kuvvetlendirmeleri beklenmektedir. Yükseköğretimde bu teorik ve temel bilgi eksikliklerinin, öğrenimini tanımlayanlarda ufuk, vizyon yetersizliklerinin, ilgili sektörlerde uzun dönemli görüş eksiklerinin çözülmesi, iletmesi beklenmektedir. Yükseköğretimin ayrıca, zamana bağlı kalıcı ve katma değerli etkinlikleri, genel ekonomi ve sektörlerin gereksinimleri yönünde yöntemlerin çözümlemelerin iletmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla genel ölçeklerde uzun dönemli temel ve detay bilgiler bilim dalları araştırma geliştirme felsefeleri, bakış açıları, genel yaklaşımları, çalışmaları önemli görülmektedir. Yine etkin çalışma açısından yükseköğretim uzun dönemli, program çalışmalarının birbirlerini bütünleyen farklı yanları olduğundan bu çalışmaların temel kavramlar ve sentez tartışmaları içinde önce uçları açık ele alınmaları önemli görülmektedir.

Süreçlerde Araştırma Yöntemi Sorunu, Modeli ve Yöntemi

Üniversite ve yükseköğretim süreçlerinde amaç, sorun, model, yöntem ve karar belirleme çalışmaları bilim ve bulgu ötesi bilim felsefesi, uygulamalı bilim ve eğitim felsefesi kapsamlarında özgün açıklama yanları önemli olabilen çalışmalarıdır. Bu yönde üniversite eğitim ve araştırma felsefesinin ve yöntemlerinin, bilginin temelleri, işlevleri, sonuçları ve etkinliği, üretim verimliliği çerçevesinde ele alması belirginlik kazanır. Analiz ve sentez çalışmalarının yüksek verimlilik, içsellik ve özgünlük yönetimleri, sosyal katılım ve üretim bağlamında ele alınmaları, iletmeleri belirginlik ve önem kazanır (Reichenbach, 2000).

Yükseköğretim derecesi çalışmaları daha çok teorik, kavramsal, kapsamlı sorun, model ve yöntem tanımlama temelli ve amaçlıdır. Dolayısıyla, bu öğretim öğ-

renim derecesinin ayrıca, bilimsel araştırma yöntemlerini bağımsız olarak kullanma yeteneklerini kazandırması istenir. Aynı yönde lisansüstü öğretimi mevcut teori, sorun, model, yöntem, teknik, teknoloji ile felsefe, teori, olgu, süreç, bilgi ve olanaklar bağlamında sezgi, benzetim, çağrışım, teorik, analitik ve sentetik yöntem akıl yürütmeleri ile yeni teori, sorun, model, yöntem, teknik araştırma, geliştirme ve bulma amaçlıdır. Yeni teori, sorun, model ve yöntem tanımlama sürecinde yeni hipotez geliştirme ve kanıtlama temellidir.

Ele alınan süreçlerde amaç, sorun, yöntem, karar ve yöntem belirleme yöntemi çalışmalarını süreçlerin fiziki koşullarına, kaynaklara, olanaklara, analitik bilgilerin sentezleri ile yöntemlerine; bu yönde beliren boşluklara, gereksinimlere ve amaçlara bağlı olarak gerçekleştirilmeye çalışılır. Süreçlerin karar belirleme çalışmaları sistemlerin gelişim çizgilerine, olanaklarına, kaynaklara, bilim ve yükseköğretim felsefeleri bulguları çerçevesinde ve ötesinde görülen boşluklara, gereksinimlere ve amaçlara uygun ana ilkeler, analiz ve sentez akıl yürütmeler sırası ve bütünlüğünü sağlama yönünde gerçekleştirilmeye çalışılır.

Bilim, bilim felsefesi, yükseköğretim felsefesi ve ötesine ilişkin amaç, sorun, yöntem ve çözüm belirleme çalışmalarının isabetliliği; gerçekçilik, objektiflik, nedensellik genellik, gerekircilik, doğrulanabilirlik içsellik, süreklilik, özgünlük, çelişmezlik, bütünlük, açıklık, uygunluk, ekonomiklik düşüncelerinin öncelikle etkin ve uygun sentezlerini ve kullanımlarını gerektirmektedir. Yükseköğretimde nesnel ve öznel süreçlere dayalı olarak araştırma düşüncelerinin bir yandan realist, rasyonalist, determinist; diğer yandan rasyonalist, idealist düşünceleri belirleme ve işleme çözümlerine dayanması önemli ve gerekli olmaktadır. Üniversitelerde üretim ve ekonomik süreçlerde bir memnuniyetsizlik ve şikâyet var ise, belirli ölçülerde var olduğu açıktır ve bu hallerde temel, ikinci derecede gerçek ya da zahiri bir dizi sorunlar olduğu belirginlik kazanır. Bu sorunların oluşumunda zamana zaman determinist idealist düşüncelerin ve ısrarlı tutumların belirleyici ve önemli oldukları da düşünülebilir. İsrarlı idealist ve elitik tutumların, diğer bir yandan da araştırma bakış açılarını dogmatizme de yaklaştırabilir. Dolayısı ile yükseköğretim ve yükseköğretim felsefesinde nesnel, öznel ve özgün süreçlere; realizm, determinizm, pragmatizm, pozitivizm ve idealizm düşüncelerinin uygun verimli sentez dengelerine dayalı bilim, yükseköğretim, araştırma felsefelerinin, bilim ve teknoloji araştırma düşünce açımlarının önemli ve temel olduğu görülür.

Aynı yönde bilimsel araştırma geliştirme çalışmalarının verimliliği ve etkin yönetimi, genel olarak felsefenin olguları, süreçleri gerçekçi ve akılcı tanımlama, analiz ve sentez yapma, karar verme için geniş bakış açılarına önemli ölçülerde bağlı olmaktadır. Belirtilen bilim dalları araştırma geliştirme çalışmaları önceliklerini etkin belirlemenin birinci aşaması, sorunun bilgi felsefesini ve yöntemini, öncelikleri bilmek, öznelliklerini normalleştirmek, objektifleşmek; sistem içinde görev ve işlevler üstlenebilmektir. İkinci aşaması ise bilimsel düşünceler, deterministik ve analitik çözümlene yöntemleri, sentetik akıl yürütmeleri içinde yeni düşünceler, önlemler üretebilmektir. Aynı bakış açıları ile yukarıda belirtilen bilgilendirici düşüncelerin gerçekçi ve akılcı tanımlama, analiz ve sentez yapma, ortak karar verme açıları doğrultusunda düşünce genişlikleri yaratmaktır. Olgulara, olaylara ilişkin deneyler, deneyimler ile yeni, daha ileri iş, üretim ve verimlilik teknikleri geliştirebilmektir (Hegel, 2004). Bu süreçte deneylere ve deneyimlere dayalı ortalamaları, genellikleri saptama çalışmaları bilim yöntemi kapsamında; buna karşın bulgulara, koşullara dayalı amaçları, gerekenleri, ahlaki değerleri sezme ve belirleme çalışmaları ise uygulamalı bilim felsefesi kapsamında çalışmalar görülmektedir. Bu yükseköğretim etkinlikleri ile araştırma çalışmalarının gerekirci ve analitik sistem yaklaşımı, iş bölümü ve iş birliği ile bilgi ve ürün geliştirme araştırma çalışmaları çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. Çalışmaların özelden genele, genelden özele; çelişmezlik düşünce ve sistem yaklaşımları ile ele alınması önem kazanmaktadır. Çalışmaların proje ve ürün geliştirme uygulama araştırma türü çalışmaları ön lisans öğretim derecelerinde; temel ve uygulamalı araştırma çalışmaları ise yüksek lisans, doktora ve doktora sonrası öğrenim derecelerinde ilişkili gerçekleştirilmesi önem kazanmaktadır.

Çözümlemeler ve Bulgular

Yükseköğretim çözümlene çalışmaları genelde süreçler içinde veriler temelli, bulgular amaçlı benzetim, analiz ve tümdengelim, sentez ve tümevarım akıl yürütmeleri çalışmalarıdır. Çözümlene çalışmaları bilim, son bulgular, süreçler ötesinde belirsizlikleri, bilinmeyenleri aydınlatma somutlaştırma yönünde bilim ve eğitim felsefesi ile akıl yürütmeleri çalışmalarıdır. Bu çalışmalar ardışık bir dizi analiz, sentez, tümdengelim, tümevarım akıl yürütmeleri sürekliliği ve bütünlüğü içinde gerçekleştirilen çalışmalarıdır.

Yükseköğretimin nesnel ve öznel süreçleri, temel amacı ve amaçları birlikte düşünüldüğünde; sorular, sorunlar yine bir dizi amprizm, realizm, determinizm; analiz, sentez; teori, yöntem ve uygulama düşünceleri çerçevesinde engelleri, dirençleri, zorlukları öncelikleri ile saptama biçiminde belirir. Yöntemler ise aynı yönde süreçler, kısıtlar, yapısal kararlı ilişkiler ve temel gerçeklikler çerçevesinde belirsizlikleri, bilinmeyenleri belirginleştirme; düşüncelerin ve varlıkların teknik ve ekonomik düşünceler, araçlar ve ürünler geliştirme düşünce ve akıl yürütme dizileri biçiminde belirir, tanımlanırlar. Üniversitelerin, yükseköğretimin temel amacı nesnel ve öznel süreçlere dayalı olarak sorunlar, teoriler, kararlı ve belirli düşünceler, modeller, yöntemler; görevler ve uygulamalar üretmek, ortaya koymak olduğu belirginleşir. Daha başka bir ifade ile süreçler içinde teori ve pratik birlikteliklerinin, verimliliklerinin yüksek katma değerlerini saptamak; yönetilmesine, gerçekleştirilmesine aracılık etmek olduğu belirginleşir. Kendisi olabilen, özgüvenli belirli ve kararlı, verimli bireyler, kurumlar olarak ilerlemeler sağlamanın olanaklı olduğu belirginleşir.

Aynı yönde işletme, ekonomi, psikoloji, eğitim ve mühendislik gibi birçok bilim dallarının sorun, yöntem araştırma çalışmaları, son somut bulguların ötesinde belirsizlikleri, bilinmeyenleri somut bilinenler ve sentezler yönünde ortaya koyma çalışmalarıdır. Bu çalışmalar bilenen teoriler ve bulgular ötesinde bilinen teori ve yöntemlere, somut bulgulara dayalı olarak ileri teorik analiz ve sentez çözümlene çalışmalarıdır. Dolayısı ile Türkiye’de bilim dalları alanında sorunlar ve yöntemlerin, bilim ve teknoloji araştırma politikalarının genelliği yanı sıra özel, tikel süreçlerin nesnel ve öznel koşullarına bağlı olarak belirli ölçülerde sorunların, özel ve genel çözümlene yanlarının bulunduğu, bulunması gerektiği görüldü. Söz konusu sorunlar ve yöntemlerin süreklilik, içsellik, özellik, yerellik ve özellikle sosyal ve teknik bilimler alanında daha belirgin biçimde ortaya çıkmakta olduğu görüldü.

Yine süreçlerde bilim dalları araştırma çalışmalarının, sektörler ve yaratıcı fikirler felsefeleri ve ekonomisi son bulguları ile ele alınması; sorunların, kararların ve önceliklerinin belirginleştirilmesi önemlidir. Bilim dalları bilgi ve yöntem geliştirme çalışmalarını seçkinlik ve idealizm arayışları yanında sektörlerin öncelikle nesnel ve öznel, arz ve talep dengesi gerek koşullarına, deney olanaklarına, sorunları içsel ve özgün tanımlama ve çözümlene yaklaşımlarına, verimliliklerini uygun ele alınmaları önemlidir. Bu çalışmaların, ortaya çıkan yeni nesnel ko-

şullar, ekonomik olanaklar ve kısıtlar, genel talepler, içsel gelişme doğrultuları, yöntemleri ve öncelikleri ile ele alınmaları önemlidir. Çalışmaların, ortak tanım- da, düşüncede buluşma doğrultusunda sistematiklik, tutarlılık, derinlik, genişlik, sadelik, basitlik düşünceleri ve ilkeleri çerçevesinde ele alınması, düşünülmesi önemli görülmektedir.

Yükseköğretim süreçlerinde kaliteli eğitim ve araştırma çalışmaları başlangıç koşullarına, yerel ve tarihsel süreç, bilimsel düşüncelere, araştırma tekniklerine dayanan; yöntemli, sürekli ve verimli bir çalışmalarıdır. Yükseköğretim süreçlerinde sosyoekonomik kaliteli ilerleme bağlamında düşüncelerin sentezlerinin en uygunlarının belirlenmesi, uygulanması önemli olduğu görülür. Bu görüşlerin ve bulguların ise ampirist, realist, rasyonalist, determinist, pragmatist, pozitivist düşünceler, bakış açıları ile analitik ve sentetik düşünceler, çözümlemeler; aynı yönde kısa ve uzun dönemli kazanım çözümlemeleri ile belirlemekte olduğu görülür. Örneğin sürekli içsel ve görgül düşünceler içinde kalınır ise uzak çevremizdeki ilerdeki riskler, olanaklar, gelişmeler ve kazanımlar görülemeyebilmektedir, ileri sentezler ile kazanımlar elde edilemeyebilmektedir. Yine diğer yandan sadece evrensel ve genel düşünceler içinde kalınır ise yakın çevremizdeki engeller, dirençler ve kazanımlar görülemeyebilir, iç ve öz verimlilikler görülemeyebilir, sağlanamayabilir.

Dolayısı ile kaliteli eğitim akıl yürütmeleri, ilkeler ile süreçler birlikte gözlemlendiğinde; süreçlerin içsel, nesnel ve öznel koşullarında kendimizi, yeteneklerimizi, olanaklarımızı, risklerimizi, içsel önceliklerimizi bilmemizin gerektiği görülür; aynı yönde,

- Nesnellik ile öznel, özellik düşüncelerinin,
- Genellik ile özellik, yerellik düşüncelerinin,
- Dışsallık ile içsellik, yerellik düşüncelerinin,
- Bireysellik ile sosyallik düşüncelerinin,
- Yapıcılık, iyileştiricilik ile özgünlük, yenilikçilik düşüncelerinin,
- Yöntemlilik, planlılık ile sosyoekonomik fırsat düşüncelerinin,
- Keyfilik ile özgürlük, özerklik düşüncelerinin,
- Özgürlük, özerklik ile sosyal sorumluluk, bağlılık düşüncelerinin,
- Ortalama ile son birim, marjinal üretim kazanımı düşüncelerinin

dengeli, uygun ara bakış açıları ve görüşlerin dikkate alınmasının önemli ve temel olduğu görülür.

Bu yönde evrensel bilim ve teknoloji olanakları ile yerel içsel olanakların ve dinamiklerin birlikte harekete geçirme çözümlerinin iç verimliliklerini geliştirme düşünce ve modelleri önemlidir. Yerel ölçeklerde ortalama bilim ve teknolojinin yerel ve genel gereksinimler çerçevesinde geliştirilmesi düşüncesi ve modelleri önemli görünmektedir. Üniversitelerin uygun ve etkin modeli birbirine bağlı bir dizi, birbirini izleyen iç içe uygulamalı bilim ve bilim felsefesi düşüncelerin ve modellerin uygun içsel ve dışsal analiz ve sentezleri çerçevesinde somutlaştırılabileceği görüldü. Üniversitelerin genellik, sosyal sorumluluk düşünceleri içinde teorik, temel düşünceler yöntemi öğretmeye ve geliştirmeye odaklı olmaları da gerektiği görüldü. Üniversitelerin aynı yönde bilimsel, yönetsel ve mali sosyal sorumluluk içinde özgün, verimli ve özerk çalışmalarının önemli olduğu görüldü.

Sonuç

Yükseköğretim çalışmaları verimliliği ve etkin yönetimi, olguları, süreçleri gerçekçi ve akılcı tanımlama, analiz ve sentez yapma, karar verme yükseköğretim felsefi bakış açılarına bağlı oluşabilmektedir. Bu süreçlerde amaç, sorun, yöntem ve karar araştırma geliştirme çalışmaları uygun kararları belirleme ve seçme, dolayısı ile genel yöntem, analitik sentetik felsefe temelli çalışmalardır. Yükseköğretim süreçlerinde yükseköğretim felsefesi, fizik, kimya, biyoloji, gen, sosyoloji, eğitim ve ekonomi bilimleri, felsefeleri; aynı yönde sosyoekonomik gelişme, araştırma ve kalkınma felsefeleri doğrultularında ileri özel, tikel belirli bakış açıları ve uygulamaları olan bir üst sentez felsefedir. Yükseköğretim felsefesi temel ve uygulamalı bilimler, temel ve uygulamalı eğitim ve araştırma ilişkilerinin teorik ve pratik vizyonunu, etkinliklerini somutlaştırır; katkılar sağlar. Dolayısı ile yükseköğretim felsefesinin yükseköğretim bilim ve meslek programlarını ve kurumlarını günün, geleceğin nesnel ve öznel koşulları, gereksinimleri çerçevesinde öncelikli etkin geliştirme düşüncelerine, programlarına, işlerine odaklı olması önem kazanmaktadır.

Yükseköğretim sürecinde öngörme, araştırma süreçlerinde bilim ve bilgi ötesi amaç, sorun, yöntem ve karar belirleme çalışmaları felsefe, bilim felsefesi düşünceleri kapsamında genel, öznel, tikel ve özgün düşünme çalışmalarıdır. Süreçlerin yönetimine ilişkin amaç, sorun ve yöntemi belirleme, uygunu düşünme, bulma, aydınlatma, benimseme çalışmalarıdır. Aynı yönde bu aydınlatma ve karar çalışmalarını gerçekçiliğe, deneyciliğe, gerekirciliğe, akılcılığa, pozitifliğe, yenilikçiliğe, araştır-

macılığa, ilerlemeciliğe, uyumluluğa, girişimciliğe, birleştiriciliğe yönelik analiz, sentez ve felsefe akıl yürütmelerini içeren çalışmalardır.

Dolayısı ile bilim dallarının sorun, amaç ve yöntem araştırma çalışmaları ortaya çıkan yeni nesnel koşullar, ekonomik olanaklar, içsel gelişme modelleri ve öncelikleri çerçevesinde ele alınması, aydınlatılması önem kazandı. Özet olarak yükseköğretimin genel çalışmaları:

- Yükseköğretim felsefesi, eğitim bilimi ve düşüncesi ile eğitim öğretim programlarını geçmişten bugüne günün, geleceğin, sektörlerin gereksinimlerini, amaçlarını, araçlarını, olanaklarını, yöntemlerini, teknolojilerini ve üretim biçimlerini, kültür değerlerini, sosyal psikolojilerini koşullara uygun teorik, deterministik, analitik, sentetik, sistematik ve pratik olarak geliştirmeye odaklıdır.

- Temel ve uygulamalı bilim dalları teori ve pratik çalışmaları, deney araştırma geliştirme çalışmaları; üniversite, devlet ve sanayi işbirliği çalışmaları; önlisans, lisans ve lisansüstü öğretim programları çalışmaları bir bütünlük içinde birbirlerini sürekli destekleme, yönlendirme, besleme çalışmaları temellidir; sektörlerin içsel ve genel toplam verimliliklerini, katma değerlerini yükseltme temellidir.

Bu yönde yükseköğretim etkin yönetiminin birinci aşaması süreçlerde nesnellikleri, öznellikleri ve öncelikleri belirlemesi; öznelliklerini ve kendilerini belirli ölçüde çözümlemesi, sosyalleşmesi; sistem içinde önemli görev ve daha çok sosyal sorumluluk üstelenebilmesidir. İkinci aşaması ise bilimsel stratejik çağdaş düşünceler, deterministik ve analitik çözümlene yöntemleri, sentetik bakış açıları yönünde gerekli akıl yürütmeleri içinde yeni düşünceler, önlemler öngörüp belirleyebilmesi, ilerletebilmesidir. Aynı bakış açıları ile yukarıda belirtilen gerçekçi ve akılcı tanımlama, analiz ve sentez yapma, karar verme bakış açıları doğrultusunda düşünce ve görüş genişlikleri yaratabilmesidir. Olgular, olaylar; olgulara, olaylara ilişkin deneyler, deneyimler ilerisinde yeni, daha ileri düşünce, model, yöntem, iş ve üretim olanakları, teknikleri geliştirebilmesidir. Süreçlerde ileri yükseköğretim sorunlarının, sürecin nesnel ve öznel koşulları, iç ve dış etkenleri, olanakları ve kısıtları ile birlikte ilgili teoriler, modeller ve yöntemler doğrultusunda belirlenebileceği görüldü. Süreç ötesi sorunları belirleme, çözme ve karar aşamalarının, ileri stratejik ve taktik karar belirleme aşamalarının, temel ilkeler ve politikaları yanı sıra halkın

kültür değerlerini, tercihleri ve önceliklerini uygun biçimde karşılayan, geliştiren; özgün duygu ve düşünceler yaratan olanaklar, önlemler sırası bütünlükleri biçiminde ele alınabileceği görüldü.

Yükseköğretim felsefesi, temel ve eğitim bilimleri düşünceleri ve modelleri içinde yükseköğretim eğitim öncelikleri, özet ve sonuç olarak, yine aşağıdaki biçimlerde deterministik, analitik ve sentetik olarak somutlaştırılmaları önemli görülmektedir:

- Temel ve uygulamalı bilimler; temel, araştırma geliştirme, eğitim, sosyoekonomik kalkınma, ahlak ve sanat felsefeleri, gereklilikleri, bilgi yöntemleri;
- Yükseköğretim felsefesi, temel ve uygulamalı bilimler öncelikleri genellik, nesnellik, içsellik, süreklilik, tutarlılık düşünceleri ve uygulamaları;
- Yükseköğretim gereklilikleri, amaçları, koşulları, ana konuları ve sorunları ile gelişme ve etkinleşme doğrultuları, olanakları;
- Yükseköğretim düşüncesinde iç ve dış olanaklar, dinamikler, kısıtlar ile öznel-lik, özellik, özgünlük, özgürlük, bağlılık, bağımsızlık ve verimlilik düşünceleri;
- Sektörlerin günün ve geleceğin sağlık, teknik ve ekonomik sorunları ile yükseköğretimin temel bilim ve ileri meslek eğitimi gereksinimleri ve içsellikleri.

Kaynaklar

- AnaBRİTANNİCA, (1990), Genel Kültür Ansiklopedisi, Encylopaedia Britannica Inc ve Ana Yayıncılık A.Ş., Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul.
- AYDIN, H., (2012), İdeolojik Çatışmalar Bağlamında Felsefesinin Geleceği Sorunu, Mantık, Matematik ve Felsefe, X Ulusal Sempozyumu, Üniversite, Üniversitelerimiz, Üniversite Nereye?, Foça/İzmir.
- BİNBAŞIOĞLU, C., (1982), Eğitim Düşüncesi Tarihi, Binbaşıoğlu Yayınevi, Ankara.
- BİNBAŞIOĞLU, C., (1998), Cumhuriyet Dönemi Eğitim Bilimleri Tarihi, Öğretmen Hüsnü Tekişik Eğitim Araştırma-Geliştirme Merkezi, Ankara.
- DEMİR, Ö., (2012). Bilim Felsefesi, 5. Baskı, Sentez Yayıncılık 2012, ISBN 978-605-5790-20-2, 2012, İstanbul.
- DESCARTES(Çev. M. KARAASAN, 1989), Aklımı İyi Kullanmak ve Bilimlerde Doğruyu Aramak için Metot Üzerine Konuşma, Batı Klasikleri, İstanbul.
- HANÇERLİOĞLU, O., (1991), Felsefe Sözlüğü, 11. Baskı, Remzi Kitabevi, ISBN 975-14-0089-9, İstanbul.

- HEGEL, G. W. F., (Çev. A. YARDIMLI, 2004), Mantık Bilimi, İdea Yayınevi, ISBN 975-397-0889-9, İstanbul.
- HİRSCH, E. E., (2008), Anılarım, Kayzer Dönemi, Weimar Cumhuriyeti, Atatürk Ülkesi, TÜBİTAK, Pöpler Bilim Kitapları, 11. Basım, Ankara.
- KARAOŞMANOĞLU, A., (1966), "Bilimsel Planlaması Üzerine Konuşma," İnşaat Sektöründe Araştırmaların Programlanması Kolokyumu, TÜBİTAK, Yayın No:7, S. 6-18, Ankara.
- KURYEL, B., (2003), Matematiğin Bilgi Kuramı Ve Felsefesi, TMMOB MMO. Ulusal Makina Mühendisliği Eğitimi Sempozyumu, , Ankara.
- REİCHENBACH, H.,(Çev: C. YILDIRIM, 2000), Bilimsel Felsefenin Doğuşu, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- ÖNKAL, G., (2012), Üniversitelerin Dönüşümünde Avrupa Hayali ve Felsefesi, Mantık, Matematik ve Felsefe, X Ulusal Sempozyumu, Üniversite, Üniversitelerimiz, Üniversite Nereye?, Foça/İzmir.
- ÖZATA, M., (2006), Atatürk, Bilim ve Üniversite, TÜBİTAK, Pöpler Bilim Kitapları, 2. Basım, Ankara.
- ÖZEN, S., (2011), Gelişme Politikaları Bilgi Araştırma Felsefesi Yöntemi, Mantık, Matematik ve Felsefe IX Ulusal Sempozyumu, Düşüncenin İletişim Aracı Olarak Dil, Foça/İzmir.
- ÖZLEM, D., (1999), Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci, Bütün Eserlerine Doğru-4, İnkilap Kitabevi, İstanbul.
- RUSSEL, B., (Çev: M. Sencer), (1969), Batı Felsefe Tarihi, Kitap Yayınları, İstanbul.
- SÖNMEZ, V., (2005), Eğitim Felsefesi, Anı Yayıncılık, 7. Baskı, ISBN 975-6956-04-6, Ankara.
- TAMEROĞLU, S., (2001), Bilimlerin Tarihi, Birsen Yayınevi, ISBN 975-511-273-1, İstanbul.
- T.C. DEVLET BAKANLIĞI, (1983), Türk Bilim Politikası, 1983-2000, Ankara.
- TMMOB., (2005), TMMOB Mühendislik Eğitimi Sempozyumu-2005 Makine Mühendisleri Odası, Ankara.
- TMMOB., (2007), Felsefe Söyleşileri, Makine Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, İstanbul.
- TUĞCU, T.,(2003), Batı Felsefe Tarihi, 4. Basım, Alesta Yay., ISBN 975-7923-45-1, Ankara.
- TÜRK DİL KURUMU, (1988), Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, Ankara.
- YILDIRIM, C., (1987), Eğitim Felsefesi, A.Ü. Açıköğretim Fakültesi Yayınları, No: 85, Ankara.
- YILDIRIM, C., (1991), Bilim Felsefesi, 3. Baskı, Remzi Kitabevi, Evrim Matbaacılık, İstanbul.
- YÖK(TEZİÇ, E., TEKELİ, İ., ve Arkadaşları), (2006), Türkiye'de Yüksek Öğretim Stratejisi, Temmuz Ankara.

ŞİRKET GİRİŞİMCİLİĞİNİN FİRMA PERFORMANSINA ETKİSİ

Ebru Beyza BAYARÇELİK¹

Özet

Küreselleşmeyle birlikte pazarlardaki rakiplerin artışı, rekabetin şiddetini arttırmış, firmaları hayatta kalabilmeleri veya rakiplerine karşı üstünlük kurabilmeleri için yeni kaynak arayışına yönlendirmiştir. İçinde bulunduğumuz bilgi çağı, firmalara bilgi, yetenek, marka gibi soyut ve maddi olmayan kaynaklarla zenginliklerini arttırmalarını sağlar-ken, rakipleri karşısında sürdürülebilir rekabet avantajını korumak ve geliştirmek için risk alarak yenilik yapan, pazar ve çevre ihtiyaçlarını ve değişimleri öngörebilen, yoğun rekabet karşısında saldırgan tutumlar sergileyebilen yani girişimci firmalar yaratmaktadır. Bu çalışmada şirket girişimciliğinin firmaların performansını nasıl etkilediği incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Girişimcilik, Şirket girişimciliği, Performans

Abstract: As a result of globalization the number of the rivals in the market increase, the intensity of competition also increases. The companies are directed towards a research for new resources to survive and to become superior upon rivals. While the information era that we experience, enables the companies to enrich their wealth with intangible resources such as knowledge, skills and brand, this era also creates entrepreneurial companies which make innovation by taking risks to build up and maintain sustainable competitive advantage, proactive with capable of forecasting market and environment needs and changes, and willing to act in an aggressive behavior against intensive competition. In this study, the effect of corporate entrepreneurship on company performance is investigated.

Keywords: Entrepreneurship, Corporate Entrp., Performance

1 Yrd. Doç. Dr. İstanbul Gelişim Üniversitesi, İİSB Fakültesi, Ulus. Loj. Yön. Bölümü, ebbayarcelik@gelisim.edu.tr

1. GİRİŞİMCİLİK

Girişimcilik ve girişimci kavramı iki asırdan beri bilinen başta yönetim olmak üzere birçok bilim dalı tarafından araştırılan bir kavramdır. 21. yüzyılla birlikte girişimcilik tekrardan gözde araştırma konularından biri olmuş ve ekonominin yasal aktörleri gözüyle bakılmaya başlanmıştır. Girişimcilik kavramını tanımlaması ve açıklaması çok basit ve kolay gibi görünse de günümüze kadar yapılan tanımlamalar bunu zorlaştırmaktadır. Bilim adamları ve uygulayıcılar girişimciliği genel olarak “yeni, yenilikçi, esnek, dinamik, yaratıcı ve risk alan” gibi terimler kullanarak açıklamaktadır (Coulter, 2001).

Araştırmacıların bir kısmı “fırsatları belirleme ve takip etmenin” girişimciliğin önemli bir parçası olduğunu vurgularken, diğer kısmı “değer yaratma, yeni bir işletmenin kurulumu veya mevcut işletmenin büyümesi, yeni ürün ve hizmetlerin yaratılma süreci” gibi noktaların da önemini vurgulamaktadır (Coulter, 2001).

Tarihsel olarak bakıldığında girişimci olarak kullanılan “entrepreneur” kelimesi Fransızca kelime “entreprende” den gelmektedir ve anlamı “arabulucu (go-between; between-taker)” dur (Hisrich, Peters, Shepher, 2005). Latince “intre” kökünden gelen girişimci kavramı, İngilizcede “enter” giriş ve “pre” ilk kelime köklerinden gelmekte ve entrepreneur yani ilk girişen, başlayan anlamına gelmektedir (İraz, 2005). “Entreprende” teriminden türetilen diğer terimler ise “girişimcilik” anlamına gelen “entrepreneurship”, “girişimsel” anlamına gelen “entrepreneurial” ve “girişimsel süreç” anlamına gelen “entrepreneurial process” terimleridir. “Girişimcilik” sahip olduğu yaklaşımı belirtirken “girişimsel süreç” ise girişimcinin neyle uğraştığı sorusuna cevap aramaktadır (Arıkan, 2002).

Risk ve girişimcilik arasındaki bağ 17. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Cantillon “girişimci” kavramını ekonomi bağlamında kullanan ilk kişidir. İrlanda asıllı ekonomist Richard Cantillon 1755 yılında yayınladığı *Essai sur la nature du commerce en general* eserinde ekonomiye etki eden ve onları biçimlendiren ekonomik ajanları üçe ayırmıştır. Bunlar; kaynaklara sahip olan kişiler yani arazi sahipleri (sermayedarlar), kiralanan veya bedeli ödenerek iş yapan profesyoneller ve kaynaklara sahip olanlarla profesyonelleri bir araya getiren girişimcilerdir (arabulucular). Arazi sahipleri ve profesyoneller bir başkasının yönlendirmesine ihtiyaç duyarken, girişimciler iki grubu organize eden ajanlardır (Lynskey ve Yonekura, 2002). Cantillon’a göre girişimci “gelecekte henüz beli olmayan bir fiyattan satma fikriyle mal ve

hizmetleri belli bir fiyattan satın alan, bir başka deyişle sigortalanmış riski üstlenen kişi'dir". Girişimci fırsatları değerlendirirken sürekli risk alabilen bireylerdir. Bu bireyler sermayesi veya parası olan fakat kişisel olarak fırsatları değerlendirmeyi tercih etmeyen yatırımcılar için köprü görevi sunmaktadır (Coulter, 2001).

Bir diğer Fransız iktisatçı olan Nicolas Baudeau (1730-1792) girişimcilik anlayışına yenilik kavramını yerleştiren ilk yazardır. O dönemin fizyokratlarından olan Jacques Turgot'a göre girişimci hem kapitalist hem de sermaye sahibidir. Girişimcilik yapılan bir sermaye yatırımının sonucu olarak ortaya çıkan, yönetilen ve geliştirilen işlerdir (Lynskey ve Yonekura, 2002).

20.yüzyılda Avusturyalı ekonomistler Kirzne ve Schumpeter, Neo-Klasik ekonominin temeli olan denge teorilerini eleştirerek bu teorilerin girişimciliği gerçek anlamda açıklamadıklarını ileri süren önemli iki yazardır. Yazarların çıkış noktası ekonominin bir sistem olduğu fakat değişimlerin neo-klasiklerin söylediği gibi dışarıdan değil içerden yani teknolojik değişimden geldiğidir (Coulter, 2001; Top, 2006; Çetindamar, 2002). Joseph Schumpeter (1934) "The Theory of Economic Development" isimli eseri ile girişimciliğin ekonomik teorisinin temellerini atmıştır. Yazar "değişimin dinamiğinin girişimci" olduğunun üstüne vurgu yaparak girişimcilerin dinamik bir pazar süreci yaratmak için sürekli olarak kendilerini değiştirmek ve yenilemek zorunda olduklarını ileri sürmektedir.

Schumpeter (1934) girişimciye "yaratıcı yıkıcılık" (creative destruction) yani mevcutta bulunan ürünlerin, süreçlerin, fikirlerin, işlerin yerini yenisiyle değiştirme görevini atfetmiştir. Böylelikle eski, verimsiz ve başarısız olan yaklaşımlar ve ürünler daha iyileriyle yer değiştirecek bu da gelenekselin yıkılmasına ve yeninin yaratılmasını sağlayacaktır (Coulter, 2001). Düşünüğe göre risk alma özelliği girişimciyi açıklamada yeterli değildir, yenilik yapma, yeniliklerle yeni birleşimleri yaratma bir girişimcide olması gereken özelliklerdendir. Schumpeter'a (1934) göre yeni birleşimlerden oluşan yenilikler aşağıda sıralanan noktaları kapsamaktadır.

- Yeni bir malın/servisin üretilmesi veya kalitesi arttırılmış bir ürün
- Yeni bir üretim yönteminin geliştirilmesi
- Yeni bir pazarın oluşturulması
- Yeni hammadde ya da yarı-mamul kaynağının bulunması
- Endüstrinin yeniden yapılandırılmasıdır.

Israel M. Kirzner (1982) girişimciliği “pazarda oluşan kâr fırsatların proaktif davranışlarla yakalamak” olarak belirtirken, girmiciyi de “başkalarının göremediği fırsatları önsezileri ve içgüdüleriyle hareket eden kişi” olarak tanımlamıştır (Lynskey ve Yonekura, 2002). Yönetim biliminin saygın kurumlarından Academy of Management girişimcilik terimini “yeni işletme, küçük işletme ve aile işletmesinin kurulması ve yönetilmesi” olarak betimlenmiştir (Shane, 1997).

Günümüzde girişimcilik kavramı, halen iş adamı, iş bilen, yönetici, patron, kendi işini kendi kurma çabası içinde bulunan anlamlarında kullanılmaktadır. Kendi işini kurma çabaları gösteren kişinin işin özellikleri hakkında bazı yeteneklerinin olması gerekir. Bu yetenek sayesinde girişimci, pazardaki şiddetli rekabete rağmen işletmelerin başarılı olabilmesi için başkalarının fark edemediğini fark etme veya pazarda uygun boşlukları görüp, onları birer iş fikrine dönüştürebilme beceri ve yeteneği göstermektedir.

Gelişmeler göstermektedir ki, girişimcilik ardi arkası kesilmeyen yenilikleri gerçekleştirme şeklinde de ortaya çıkmaktadır. Girişimciliğin gücü yenilik yapma ve yaptığı yenilikleri iş dünyasında somut ticari ürünlere dönüştürülebilme kapasitesine dayanmaktadır. Bu açıdan da girişimci sürekli yenilik yapan kişi veya kişiler anlamında da kullanılmaktadır (Küçük, 2005).

1.1. Girişimci ve Özellikleri

Yönetim literatüründe yapılan araştırmalar ve çalışmalar göstermektedir ki ne girişimci ne de girişimci özellikleriyle ilgili herkes tarafından kabul edilen bir tanım ve özellikler listesi bulunmamaktadır. 1700’lerden günümüze uzanan sürede kavramla ilgili belli başlı temel özellikler sabit kalmış yanlarına yeni özellikler eklenmiştir.

Girişimcilik tanımları incelendiğinde hemen hepsinde girişimcilerin sahip olması gereken davranış biçimleri olarak; (1) inisiyatif alma, (2) kaynakları ve koşulları kullanılabilir değerlere dönüştüren sosyal ve ekonomik alanlarda düzenleme yapma ve yeniden yapılandırma, (3) risk ve başarısızlığı kabul etme davranışları yer almaktadır (Hisrich, Peters ve Shepher, 2005).

Gündoğan (2008) girişimcileri dünyaya en geniş açıdan bakan vizyonları, geçmişten geleceğe uzanan stratejileri ve ekonominin bütün kesimlerini dönüştüren yatırım projeleriyle, kendi ülkeleriyle birlikte bütün ülkeleri dönüştürmenin yolunu gösteren kutup yıldızları olarak tanımlarken, Tutar ve Küçük (2003), girişimci-

yi , “toplumun gereksinim duyduğu, dolayısıyla talep edilebilir bir mal veya hizmeti bulup, üretmeye girişen ve yaratıcılığı ile buna ön ayak olan kişi” olarak tanımlanmıştır. Yazarlar, bir işletmenin ekonomik düzende başarılı olabilmesi, girişimcilerin seçtiği mal ve hizmetler ve bunların üretilmesi için gerekli üretim teknikleri; pazarlardaki fiyatlandırma politikaları konusunda aldıkları kararlara bağlıdır.

Girişimci, her zaman bilinmeyenle ilgilenen, geleceği kurcalayan, olasılıklardan olanaklar yaratan ve karışıklıkları uyuma çevirebilen yaratıcı kişiliğe sahip bireylerdir (Gerber, 2003). Schumpeter'in (1934) de vurguladığı gibi girişimci değişik üretim faktörlerini bir araya getirerek, risk alarak yenilik yapabilen ve riskin sonuçlarına katlanabilen ve fırsatları rakiplerinden önce fark edebilen kişidir.

Girişimcilik ve girişimci kavramları farklı bilim dalları tarafından açıklanmaktadır. Bir ekonomist için girişimci, kaynakları, işgücünü, materyalleri ve diğer kaynakları bir araya getirerek önceki değerinden daha büyük bir değer yaratırken aynı zamanda da değişimi, yenilikçiliği ve yeni düzen anlayışını ortaya koyan birey olarak tanımlanmaktadır. Bir psikolog için ise girişimci, bir şeyler elde etme veya bir şeye ulaşma, deneyler yapma, başarıya veya başkalarının otoritesinden kaçma veya otoriteye sahip olma gibi güçlerle harekete geçen bir birey olarak tanımlanmaktadır. Bir işadamı için ise girişimci, bir tehdit unsuru, saldırgan bir rakip anlamına gelebileceği gibi bir müşteri, bir tedarik kaynağı veya diğerlerinin refahı ve mutluluğu için kaynakları faydalı hale getiren, kayıpları azaltan ve yeni işler oluşturan, çalışan bir birey olarak tanımlanmaktadır. (Hisrich, Peters ve Shepher, 2005).

1.2.Şirket Girişimciliği

Firmalar sertleşen rekabet ortamına daha hızlı uyum sağlayabilmek, rekabet avantajını kaybetmemek, sürekli yenilik yapabilmek için ürünlerini ve hizmetlerini nasıl ürettiklerini ve sunduklarını yeniden gözden geçirmek zorunda kalmışlardır. Yeni oluşan bu düzende kendisini en çabuk yenileyebilen, esnek, risk alabilen, proaktif olabilen ve yeni ürün/ hizmet farklarını yaratabilen firmalar sürdürülebilir rekabete sahip olacak firmalardır.

20.yüzyılın sürdürülebilir rekabet kaynağı bilgi, etkili şirket girişimciliği sonucu ortaya çıkabilmektedir (Kuratko, Ireland & Hornsby, 2001). Artık günümüz işletmeleri rekabet avantajını korumak ve geliştirebilmek için, çalışan ve örgüt birimleri arasındaki bilgi akışını ve bilgi birikimlerini oluşturmak ve yönetmekle ilgilenmeye baş-

lamıştır. Dess ve arkadaşları (2003), işletmenin sahip olduğu etkin girişimciliğin, bilgiyi geliştirmek ve bu bilgiyi rakiplerden daha üstün olabilmek için yeniliğin (inovasyonun) kaynağı olarak ileri sürmektedir. Diğer taraftan, Zahra ve arkadaşları (1999), “resmi ve gayri resmi şirket girişimciliği faaliyetlerinin şirket performansını yeni bilgi kaynakları yaratarak zenginleştirebileceğini ve bu yeni bilgi kaynaklarının, yeni yetkinlikler oluşturmak veya mevcut olan bilgiyi canlandırmak için temel oluşturacağını” savunmuşlardır. Bu bağlamda şirket girişimciliği değerli, yeni, eşsiz, rekabetle ilgili bilginin oluşturulmasını, kullanılmasını ve uygulanmasını kolaylaştırmaktadır.

1980’lerde girişimcilik alanında yapılan birçok araştırma “girişimci” olarak birey üzerine odaklanmıştır. Özellik yaklaşımı, girişimci olan bireyin, yeni iş kurulumu için sahip olması gereken kişilik özelliklerini ve motivasyon kaynaklarını irdelemiştir (Zahra, Jennings & Kuratko, 1999). Daha sonraki araştırmalarda bu yaklaşımı kullanan araştırmacılar, girişimcilik kavramının ölçülmesi, tekrarlanması ve geliştirilmesinde de problemlerle karşılaşmıştır. Strateji, yapı ve performans ilişkisinde firma davranışı, insan özellikleriyle karşılaştırıldığında, anlaşılması, ölçülmesi ve yönetsel uygulamalara uyarlanması daha uygun olduğu görülmüştür (Covin & Slevin, 1991). Bu sonuçlar firma düzeyi girişimcilik yaklaşımını yani şirket girişimciliği kavramını günümüze taşımıştır.

Bireysel girişimcilikte olduğu gibi işletmelerde de girişimcilik faaliyetlerini başlatan ve uygulayanlar o firmanın çalışanlarıdır. İşletmeler çalışan bireyleri olmaksızın, tek başına faaliyetlerini gerçekleştiremezler, bu yüzden de işletme içinde gerçekleşen tüm faaliyetler o örgüt bireylerinin faaliyetleri sonucu ortaya çıkar. Bu da göstermektedir ki bireylerinin faaliyetleri, o işletmenin yenilikçi, proaktif ve risk alma eğilimini oluşturan faktörlerin başında gelmektedir (Stevenson ve Jarillo, 1990).

Girişimcilik modellerinde davranışsal modeller kullanılmaktadır, bunun nedeni girişimcilik sürecine davranışların, niteliklerden ve özelliklerden daha çok anlam katmasıdır. Nasıl bir bireyin psikolojik profili o bireyi girişimci yapmıyorsa, işletmelerinde davranışsal olmayan örgüt düzeyindeki özellikleri firmayı girişimci yapmamaktadır. Bir firmayı girişimci yapan örgütün faaliyetleridir, bu da bireylerin davranışlarının firma girişimcilik eğilimi üzerindeki vazgeçilmezliğini göstermektedir (Covin & Slevin, 1991).

Son 15 yıllık stratejik yönetim yazını incelendiğinde, girişimcilik kavramının bireysel düzeyden firma düzeyine, firma davranışı olarak şirket girişimciliği, kurum-

sal girişimcilik, içgirişimcilik kavramları olarak önemi artmıştır. Firma davranışı olarak görülen girişimsel oryantasyon stratejik yönetim literatüründe farklı tanımlamalarla kavramlaştırılmaya çalışılmaktadır. Günümüz firmalarının girişimcilik için yeni pazarlara girmek, yeni ürün sunmak ve performanslarını arttırmak için risk alma, yenilik yapma ve proaktif davranışlarda bulunma eğiliminde olduklarını göstermektedir (Dess ve Lumpkin, 1996). Yapılan araştırmalar firmanın büyüklüğü, geçmiş performansı, stratejisi, kültürü, üst yönetimin değerleri ve tüm kaynakların, şirket içi girişimcilik iklimini etkileyen önemli unsurlardan olduğu vurgulanmaktadır (Covin ve Slevin, 1991; Guth ve Ginsberg, 1990; Dess ve Lumpkin, 1996). Ayrıca örgütün yapısı, kültürü ve stratejisinin, girişimcilik oryantasyonu (eğilimleri) üzerine etkilerini ampirik yönden inceleyen ve aralarındaki pozitif yönlü ilişkiyi ortaya koyan birçok araştırma bulunmaktadır (Zahra, 1991; Covin ve Slevin, 1994).

Şirket girişimciliğinin genel olarak tanımı, şirketin mevcut bünyesinde oluşan girişimcilik düzeyidir. Girişimcilik araştırmaları üç temel alan üzerine yoğunlaşmıştır. Bunlardan ilki, girişimcinin bireysel kişilik özellikleri üzerinde vurgu yapan, şirket içinde tanınması ve desteklenmesini sağlayan şirketiçi bireysel girişimciliğidir. Bu en popüler tanımlardanıdır (Pinchot, 1985; Knight, 1997; Coper, 1994; Shane, 1994; Kanter, 1982;). İkinci, işletmelerin yeni teşebbüsler oluşturması ve mevcut işletmeyle oluşan yeni teşebbüslerin uyumuna odaklanmasıdır (Vesper, 1984; Carrier, 1994; Block and MacMillan, 1993; Burgelman, 1983; Venkatraman, MacMillan, and McGrath, 1992). Üçüncü odaklanılan alan ise, "girişimcilik" felsefesinin örgütün faaliyetlerine ve görünümüne yayılabilen işletmeler ve bu işletmelerin karakteristik özellikleridir. (Drucker, 1985; Pinchot, 1985; Stevenson ve Jarillo, 1990; Churchill, 1995), (Covin ve Miles, 1999). Bu yaklaşım girişimsel yönetim (entrepreneurship management) (Stevenson & Jarillo, 1990), girişimsel duruş (entrepreneurial posture) (Covin, 1991), firma düzeyi girişimcilik (Morse, 1996), girişimci stratejisi oluşturma (entrepreneurship strategy making) (Dess, Lumpkin, & Covin, 1997), yenilikçi yönetim (innovative management) (Khandwalla, 1977) ve girişimsel yönelim (entrepreneurial orientation) (Lumpkin ve Dess, 1996; Knight, 1999) gibi farklı terimler kullanılarak açıklanmaktadır.

Şirket girişimciliği (Corporate Entrepreneurship), işletmelerin mevcut bilgilerini kullanarak ya da yeni bilgiyi yaratarak geliştirdikleri, öğrenme yeteneklerine dayanmaktadır (Floyd ve Wooldridge, 1999; McGrath, 2001; Zahra, Nielsen, ve

Bogner, 1999). Bu öğrenme süreçleri örgütün entelektüel sermayesi, özellikle insan ve sosyal sermayelerine bağlıdır (Hayton 2005).

Girişimci firmaların sahip olduğu yenilik yapabilme, değişimi başlatabilme yetenekleri bu işletmeleri değişime ustalikle ve esneklikle tepki vermelerini ve diğer işletmelerden farklılaşmalarını sağlamaktadır (Naman ve Slevin, 1993). Şirket girişimciliği kavramı, bilim adamları, işadamları ve yazarlar tarafından farklı şekillerde kavramlaştırılmaktadır. Burgelman (1983), Şirket girişimciliğini, farklılaşma amacıyla kaynakların farklı ve yeni bir şekilde bir araya getirilmesi, iç büyüme yoluyla işletmenin temel faaliyet alanının dışında ya da faaliyet alanına yakın alanlardaki faaliyetlerini sürdürmesi olarak tanımlamıştır. Zahra'nın (1991) gözlemlerine göre "şirket girişimciliği, kurulu işletmenin içinden ürün ve süreç yenilikleri, pazar genişlemeleriyle yeni işletme kurmak için resmi ve resmi olmayan faaliyetlerdir". Bu faaliyetler, kurumsal, stratejik iş birimi, fonksiyonel veya proje seviyelerinde oluşturulabilir ama amaç işletmenin pazardaki rekabetçi konumunu ve finansal performansını iyileştirmektir". Şirket girişimciliği kavramını uzun çalışmalardan sonra açıklamaya çalışan Sharma ve Chrisman (1999) ise, bunu mevcut örgütün yenilikçilik ve yenilenmeyle canlanması ya da yeni örgüt yaratılması şeklinde tanımlamıştır.

Covin ve Miles (1999) firmaların risk almasını, özerk davranmasını, proaktif ve rekabetçi saldırganlık sergilemesini, girişimcilik özelliklerini tanımlamak için yeterli bulmamıştır. Yazarlara göre şirket girişimciliği, firmaların rekabetçi konumlarını kaybetmemek ve sürdürülebilir yüksek performans için örgütün yeniden tanımlanması, içinde bulunduğu pazarların ve endüstrinin canlandırılması ve yenilenmesi için harcanan çabaları göstermektedir.

Guth ve Ginsberg (1990) Şirket girişimciliğini şirket içi teşebbüs ve stratejik yenilenme olarak ikiye ayırarak ele almıştır. Şirket içi teşebbüs; varolan işletmenin içerisinde farklı bir işletmenin yaratılması, stratejik yenilenme; örgütün dayandığı temel değerlerde ve düşüncelerde gerçekleştirilecek yenilikler yoluyla örgütün kültürünün, yapısının, süreçlerinin, ürünlerinin değiştirilmesi olarak ifade edilmektedir.

Yüksek düzeyde belirsizlik ve bilgi yoğunluğu Şirket girişimcilik yönetimini, geleneksel yönetim şekline farklılaştırmaktadır (Kanter, 1985). Şirket girişimciliğini destekleyen işletmelerde yönetim otoritesinin merkezden astlara devredilmesini, kararlara katılımı, işbirliğini, bürokrasiden kaçınmayı, risk ve yaratıcılığı desteklemeyi içermektedir (Luchsinger & Bagby, 1987).

Gerek bilimsel, gerekse popüler basın yazarları girişimciliğin yüksek performanslı firmalar için en önemli özellik olduğunu iddia etmektedir. Stratejik yönetimin gelişmesiyle birlikte girişimsel eğilim kavramı yeni girişimler yerine yeni girişimlerin oluşumunu sağlayan süreçler, uygulamalar, yöntemler, karar verme faaliyetleri olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak girişimsel oryantasyon işletmenin ne yaptığından ziyade nasıl faaliyet gösterdiğini ortaya koymaktadır (Lumpkin & Dess, 1996).

Yeni bilginin işletme içinde yaratılması ve işletmeye kazandırılması; mevcut kaynaklarla yeni bilgi ve kabiliyetlerin bütünleşmesinden oluşacak yeni bilgi kalıplarını oluşturma eğilimi, girişimsel oryantasyonun altında yatan temel düşüncedir. Bu sayede işletmeler sürekli olarak fırsatları yakalayabilmekte ve bu fırsatlardan faydalabilmektedir. Bu bağlamda, şirket girişimciliği, işletmelerin yeni bilgi birleşimleri yaratıp, kullanmaları doğrultusunda firmanın sürekli öğrenme ve unutmama kabiliyetine de bağlı olduğu ortaya çıkmaktadır (Hayton, 2005).

2.ŞİRKET GİRİŞİMCİLİĞİ VE PERFORMANS İLİŞKİSİ

Firma davranışı olarak girişimcilik eğilimi ve performans arasındaki ilişkiyi birçok farklı görüşle irdeleyen araştırmacılar Lumpkin ve Dess (1996)'dir. Yazarlara göre firmanın içinde bulunduğu endüstri, çevresel faktörler, yapısal ve yönetsel özellikler gibi durumsal faktörler, o işletmenin başarılı olabilmesi için gerekli girişimcilik eğilimini nasıl yapılandıracağını belirlemektedir. Schollhamer ise (1982), girişimsel eğilimleri rekabet avantajı kazanabilmenin ve sonucunda da parasal ödüllere sahip olabilmenin anahtarı olarak görmektedir (Covin ve Slevin, 1991).

Şirket girişimcilik boyutları firmaların verimliliğini ve büyümesini geliştirmekte ve içinde bulunduğu rekabet ortamına göre zaman içinde performans göstergelerine olan etkilerini artırmaktadır (Kanter, 1985; Dess ve Lumpkin, 1996; Zahra, 1993; Zahra & Covin, 1995). Yapılan deneysel araştırmalar girişimsel oryantasyonun firma performansını, firmanın proaktifliğini, risk alma istekliliğini ve yeni ürün, süreç ve hizmetleri etkileyerek artırdığını göstermektedir (Kuratko, Montagnano, & Hornsby, 1990; Lumpkin & Dess, 1996; Zahra, Covin, & Zahra, 1995). Ancak bu araştırmaların çoğunda firma performansının, finansal ölçütlerle özellikle kârlılık ve büyüme yönüyle ölçüldüğü görülmektedir. En çok kullanılan finansal ölçütler; yatırımların kârlılığı, varlıkların kârlılığı, sermayenin kârlılığı, satışlardaki

büyüme, net kar marjı, çalışanların sayısındaki artış ve pazar payında büyümedir.

Firma davranışı olarak girişimsel oryantasyonla ilgili araştırmalar incelendiğinde firmanın girişimsel davranışlar sergilemesinin firma performansını artıracacağı tezinin savunulduğu görülsede bazı amprik sonuçlar bu teze zıt düşmektedir. Girişimsel oryantasyon performans ilişkisinin incelendiği araştırmaların en büyük kısıdı ise, aralarında neden olumlu ilişki beklendiği sorusunu cevaplayacak yeterli teorik açıklamanın olmamasıdır (Hayton, 2002).

Zahra, Nielsen ve Bogner (1999) girişimsel oryantasyon ve performans arasında olumlu ilişki beklenmesinin nedenini, girişimciliğin firma içinde bilgiyi yaratması ve kaldıraç etkisi göstermesine bağlamıştır. Bu durum dış çevre ve örgüt içi faktörlere karşı resmi ve gayri resmi girişimcilik davranışlarını oluşturmaktadır. Oluşan girişimcilik davranışları, örgütün öğrenme süreçlerini canlı tutarak, teşvik etmektedir. Buna bağlı olarak üretilen yeni bilgi yeni yetenekleri ortaya çıkarırken, mevcut yetenekleri de canlandırmaktadır. Bilgi, firmalara rekabet avantajı sağlayan en temel kaynaklardan biridir. Bu yüzden, girişimsel oryantasyona sahip firmaların daha iyi performans sergilemeleri beklenmektedir. Başka bir bakış açısıyla girişimsel oryantasyon bilginin üretilmesini, bütünleştirilmesini ve kullanımı kolaylaştırmaktadır (Nonaka, 1994), bu da firmaların farklılaştırma ya da maliyet liderliği gibi jenerik stratejileri takip etmelerini kolaylaştırmaktadır. Sonuç olarak aynı stratejiyi takip eden girişimci firmaların, girişimci olmayan firmalardan daha üstün performansa sahip olmaları beklenmektedir (Hayton, 2002).

Yönetim yazınında girişimsel oryantasyon ve firma performansı arasındaki ilişkiyi inceleyen sayısız çalışma bulunmaktadır. Zahra (1993) farklı endüstri çevrelerinde yaptığı araştırmada, girişimsel davranışın firmanın satış gelirleri ve satışlardaki büyüme gibi finansal performansla ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuçları Zahra ve Covin (1995) 108 firma üstünde yaptıkları boylamsal çalışma bulgularıyla desteklemiş girişimsel davranış ve performans arasında anlamlı ilişki olduğunu kanıtlamıştır.

Wiklund ve Shepherd (2003) girişimsel oryantasyonu firmanın bilgi kaynaklarıyla performans arasında şartlı değişken olarak incelemiş ve araştırma sonucunda girişimsel oryantasyonun bilgi kaynaklarını etkileyerek firma performansını arttırdığını kanıtlamışlardır. Aynı yazarlar 2005 yılında küçük işletmelerde yaptıkları GO-performans çalışmalarında da ise girişimsel oryantasyonun küçük işletme performansını olumlu etkilediğini ortaya koymuşlardır (Wiklund ve Shepherd, 2005).

Yapılan bazı araştırmalar da ise girişimsel oryantasyon ve performans arasında düşük ya da hiçbir ilişki bulunamamıştır. Bunlardan; Lee ve arkadaşları (2001) girişimsel oryantasyon ve başlangıç performansı arasında çok düşük olumlu bir ilişki bulmuştur. Slater ve Narver (2000) girişimsel oryantasyon ve işletme karlılığı arasında hiçbir ilişkiye rastlanamazken aynı Şekilde Smart ve Conant (1994), girişimsel oryantasyon ve performans arasında anlamlı bir ilişki bulamamışlardır. Hart (1992) ise girişimsel strateji izleyen firmaların işinde bulunduğu sert durumların, düşük performansa neden olabileceğini iddia etmişlerdir.

Araştırma sonuçlarının farklı olması, araştırma yontemlerinin farklılığından ortaya ıkabilmektedir. Bu birbiriyle ęeliřen sonuçlar girişimsel oryantasyonun performansı her zaman olumlu etkiler sonucunu değiştirmektedir. Lumpkin ve Dess (1996) girişimsel oryantasyon ve performans arasındaki ilişkinin çok karmaşık ve duruma özel olduğunu savunurken, bu ilişkinin gúcünün hem örgüt işi hem de örgüt dışı ęevre özelliklerine bağlı olduğunu da vurgulamışlardır.

3. SONUÇ

Strateji yazını, girişimcilik kavramının firmanın stratejik yonetimi acısından ne kadar önemli olduğu konusunda hem fikirdir. Bu konuyla ilgili yapılan bilimsel araştırmalar ve kurulan teoriler, girişimcilik eğiliminin örgütün uzun vadeli başarisının en önemli birleşeni olduğunu varsaymaktadır (Kanter, 1985; Pinchot, 1985). Bu varsayım doğrultusunda mevcut ve yeni teşebbüslerin yüksek performans gösterebilmeleri sahip oldukları güçlü girişimcilik eğilimlerine bağlı olarak değişmektedir (Covin & Slevin, 1991; Zahra, 1993; Zahra ve Covin, 1995; Wiklund ve Shepherd, 2005).

Kaynakça

- Ankan, S. (2002), Girişimcilik Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Burgelman, R.A. (1983). "Corporate entrepreneurship and strategic management: Insights from a process study," *Management Science*, 29, 1349-1364.
- Coulter, M. (2001), *Entrepreneurship in Action*, Prentice Hall, USA (s.3-4)
- Covin, J. G. ve Slevin, D. P. (1991). "A conceptual model of entrepreneurship as firm behavior," *Entrepreneurship Theory and Practice*, 16, 7-24.
- Covin, J. G., Slevin, D. P., & Schultz, R. L. (1994). "Implementing strategic missions: Effective

- strategic, structural and tactical choices. *Journal of Management Studies*, 31(4), 481-505.
- Covin, J. G. ve Miles, M. P. (1999). "Corporate entrepreneurship and the pursuit of competitive advantage," *Entrepreneurship Theory and Practice*, 23(3), 47-63.
- Çetindamar, D. (2002). *Türkiye'de Girişimcilik*, TÜSİAD (Yayın No:121340), İstanbul.
- Dess, G.G., Lumpkin, G.T. ve Covin, J.G. (1997). "Entrepreneurial Strategy Making and Firm Performance: Tests of Contingency and Configurational Models," *Strategic Management Journal* 18(9), 677-695
- Dess, G.G. , Ireland, R. D. , Zahra, S. A. , Floyd, S. W., Janney, J. J., Pane, P. L. (2003). "Emerging Issues in Corporate Entrepreneurship *Journal of Management*," *Journal of Management*, 29(3), 351-378.
- Dess, G.G. ve Lumpkin, G.T. (2005). "The Role of Entrepreneurial Orientation in Stimulating Effective Corporate Entrepreneurship," *Academy of Management Executive*, 19(1), 147-156.
- Gerber, M. E. (2003), *Girişimcilik Tutkusu*, Çeviren :Tayfun Keskin, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 24.
- Guth, W. D. Ve Ginsberg, A. (1990). "Guest Editors' Introduction: Corporate Entrepreneurship", *Strategic Management Journal*, 11, 5-15.
- Gündoğan, N.(2008). *Girişimcilik ve Girişim Kültürü*, İGİADYayınları, İstanbul.
- Hart S. L. (1992), "An integrative framework for strategy-making processes", *Academy of Management Review*, 17, 327 - 351.
- Hayton, J. C. (2002), "The effect of IC on Entrepreneurial Orientation in High Technology New Ventures" Yayınlanmamış Doktora Tezi, George State University, Georgia.
- Hayton, C. J. (2005). "Promoting corporate entrepreneurship through human resource management practices: A review of empirical research," *Human Resource Management Review*, 15, 21-41.
- Hisrich, R.D., Peters, M.P. ve Shepher, D.A. (2005). *Entrepreneurship*, McGraw-Hill, New York.
- Çizgi Kitabevi, Konya.
- Kanter, R. M. (1985). "Supporting innovation and venture development in established companies," *Journal of Business Venturing*, 1(1), 47-61.
- Khandwalla, P. N.,(1977). *The Design of Organizations*. New York: Harcourt Brace Jovanovich
- Knight, A. G. (1997). "Cultural reliability and validity of a scale to measure firm entrepreneurial orientation," *Journal Of Business Venturing*, 12, 213-225.

- Küçük, O. (2005). Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2.Basım.
- Kuratko, D. F. (1993). "Innopreneurship: Turning Bright Ideas into Breakthrough Business for Your Company," *Organizational Dynamics*. 21(4), 74-76.
- Kuratko, D. F., Montagno, Ray V. ve Hornsby J. S. (1990). "Developing an Intrapreneurial Assessment Instrument for an Effective Corporate Entrepreneurship." *Strategic Management Journal*, 11(5), 49-58
- Kuratko, Donald F., Hornsby, Jeffrey S. and Montagno, Ray V. (1999). Perception of Internal factors for corporate entrepreneurship: A comparison of Canadian and U.S. managers. *Entrepreneurship Theory & Practice*, 24, 9-24.
- Kuratko, D. F. Ireland, R. D. ve Hornsby, J. S. (2001). "Improving firm performance through entrepreneurial actions: Acadia's corporate entrepreneurship strategy," *Academy of Management Executive*, 15(4), 60-71.
- Lee, C. , Kyungmook, L, ve Johannes, M. P. (2001), "Internal Capabilities, External Networks, and Performance: A Study on Technology-Based Ventures," *Strategic Management Journal* 22 (6/7), 615–640.
- Luchsinger, V. ve Bagby, D. R. (1987). "Entrepreneurship and intrapreneurship: Behaviors, comparisons and contrasts," *SAM Advanced Management Journal*, 10–13.
- Lumpkin, G.T. ve Dess, G.G. (1996). "Clarifying the entrepreneurial orientation construct and linking it to performance," *The Academy of Management Review*, 21(1),135-172.
- Lynskey J. ve M.Yonekura S. (2002). *Entrepreneurship And Organization: The role of the entrepreneur in organizational innovation*. Oxford University Press, 1st ed.
- McGrath, R. (2001). "Exploratory learning, innovative capacity, and managerial oversight," *Academy of Management Journal*, 44(1), 118–131.
- Naman, J. L ve Slevin, D. P. (1993). "Entrepreneurship and the concept of fit: A model and empirical tests," *Strategic Management Journal*; 14 , 137-153.
- Nonaka, I.(1994), "A Dynamic Theory of Organizational Knowledge Creation," *Organization Science*, 5(1), 14-37.
- Pinchot III, G. (1985). *Intrapreneuring: Why You Don't Have to Leave the Corporation to Become an Entrepreneur*, Harper and Row Publishers, New York.
- Schumpeter, J.A. (1934), *The theory of Economic Development*. Cambridge, Harvard University Press.
- Shane, S. A. (1997), "Who is publishing the Entrepreneurship Research?" *Journal of Management*, Vol.23, s.83-95.

- Sharma, P. ve Chrisman, J. J. (1999). "Toward a reconciliation of the definitional issues in the field of corporate entrepreneurship," *Entrepreneurship Theory and Practice*, 23(3), 11–27.
- Slater, S.F. ve Narver, J.C. (2000). "The Positive Effect of a Market Orientation on Business Profitability: A Balanced Replication," *Journal of Business Research*, 48, 69-73
- Smart, D.T. ve Conant, J.S. (1994). "Entrepreneurial orientation, distinctive marketing competencies and organizational performance," *Journal of Applied Business Research*. 10(3), 28-39.
- Stevenson, H.H. ve Jarillo, C.J. (1990). "A Paradigm of Entrepreneurship: Entrepreneurial Management," *Strategic Management Journal*, 11 (5), 17-27.
- Top, S. (2006), *Girişimcilik Keşif Süreci*, Beta Yayınları, İstanbul, 1.baskı.
- Tutar, H. Ve Küçük O. (2003), *Girişimcilik Ve Küçük İşletme Yönetimi*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Wiklund, J ve Shepherd, D. (2003), "Knowledge-based resources, entrepreneurial orientation, and the performance of small and medium sized business", *Strategic Management Journal*, Vol. 24 pp.1307 - 1314.
- Wiklund, J. ve Shepherd, D. (2005). "Entrepreneurial orientation and small business performance: a configurational approach," *Journal of Business Venturing*, 20, 71–91.
- Zahra, S.A. (1991). "Predictors and financial outcomes of corporate entrepreneurship: An exploratory study," *Journal of Business Venturing*, 6(4), 259–285.
- Zahra, S.A. (1993). "Environment, corporate entrepreneurship and financial performance: A taxonomic approach," *Journal of Business Venturing*, 8(4), 319-340.
- Zahra, S. A. ve Covin, J.G. (1995). "Contextual influences on the corporate entrepreneurship–performance relationship: a longitudinal analysis," *Journal Bussiness Venturing*, 10, 43–58.
- Zander, U. Ve Kogut, B. (1995). "Knowledge and the speed of the transfer and imitation of organizational capabilities: an emprical test," *Organizational Science*, 6(1), 76-92
- Zahra, S. A., Jennings, D. F. ve Kuratko, D. F. (1999). "The antecedents and consequences of firm-level entrepreneurship: The state of field," *Entrepreneurship Theory and Practice*, 1, 45-65.
- Zahra, S. A., Nielsen, A. P. ve Bogner, W. C. (1999). "Corporate entrepreneurship, knowledge, and competence development," *Entrepreneurship Theory and Practice*, 23(3), 169–189.

KARGO ÇALIŞANLARININ MEMNUNİYETİNİN İNCELENMESİ

Günay YEŞİLBAŞ¹

Özet

Kargo taşımacılığı gelişen teknoloji ve küreselleşen dünya ile birlikte giderek daha da önem kazanmakta ve diğer taşımacılık türlerine göre ekonomideki payı artmaktadır. İşletmeler açısından gerek müşteri memnuniyeti, gerekse maliyetleri azaltma açısından lojistik yönetimi hayati önem taşımaktadır. Buradan hareketle çalışmada kargo firmalarında çalışanların memnuniyeti ortaya konulması ve sonuçların değerlendirilerek daha başarılı uygulamalara geçilmesi noktasında öneriler geliştirilmesi amaç edinilmiştir. Amaç doğrultusunda uygulanan çalışan memnuniyeti ölçeğindeki 14 maddenin genel güvenilirliği $\alpha=0,927$ olarak bulunmuştur. Elde edilen bulgular %95 güven aralığında %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kargo, Kargo Taşımacılığı, Çalışan Memnuniyeti

Abstract: With evolving technology and the globalization of the world, air Cargo transportation has been attaining critical importance and increasing the portion in the economy with respect to the other types of transportation. Businesses need to customer satisfaction, as well as logistics management is vital importance in terms of reducing costs. Based on this study to reveal the satisfaction of employees of cargo and more successful practical implementation of the results evaluated at the point it was aimed to develop recommendations. Applied for the purpose of employee satisfaction and the overall reliability of the scale of 14 items was found to be $\alpha= 0,927$. The findings obtained in 95% confidence interval was evaluated at the 5% significance level.

Keywords: Cargo, Cargo Transportation, Employee Satisfaction

1 Maltepe Üni. Sosyal Bilimler Ens. Loj. ve Ted. Zin. Yön. Doktora Öğrencisi
gunayyesilbas@gmail.com

1. Giriş

Dünya genelinde küreselleşme birçok alanda olduğu gibi devletin rolü ve kamu hizmetlerinin organizasyonu ve işleyişinde de köklü değişiklikleri ortaya çıkarmıştır. (Ateş ve Kırılmaz,2014) Onar (1996: 13) tarafından yapılan ve büyük ölçüde referans alınan tanıma göre kamu hizmeti, “Devlet veya diğer kamu tüzel kişileri tarafından veya bunların gözetim ve denetimi altında genel, kolektif ihtiyaçları karşılamak, kamu yararını sağlamak için kamuya sunulmuş olan devamlı ve muntazam faaliyetlerdir.” Kamu hizmetlerini, “idari kamu hizmetleri” ve “iktisadi kamu hizmetleri” şeklinde ayırmak mümkündür. İdari kamu hizmetlerine, ekonomik nitelikte olmayan, ulusal savunma, tapu ve kadastro gibi kamu hukuku kural ve yöntemlerine göre yerine getirilen hizmetler örnek verilebilir. İktisadi kamu hizmetlerine ise, erdemli/değerli mallar (merit goods) olarak da adlandırılan ve “genel ekonomik yarar”a yönelik olan su, elektrik, ulaşım, posta ve telefon gibi hizmetler örnek verilebilir. Buradan hareketle posta da bir kamu hizmetidir. Fakat (Emek 2003, 18) diğer taşıma biçimlerinden farklı olarak gönderiyi ölçek ve kapsam ekonomileri nedeniyle, çekirdek posta hizmetlerini oluşturan kişisel mektuplar, tebrik kartları, faturalar, el ilanları ve diğer kişisel iletişim araçlarının kamusal bir ağ içerisinde düzenli ve programlı olarak dağıtılmasını, koli, acele posta servisi ve hava- le gibi diğer posta hizmetlerinden ayırmaktadır.

1980’li yılların ortalarından başlayarak dünyada uzun yıllar devam eden kutuplaşmalarda sona gelinmiş, barış ortamının sağlanmış, sınırların kalkarak bölgesel risklerin azalmasıyla ülkeler arası iletişim ve ilişki genişlemiştir. Bu dönem, ABD’de Reagan ve İngiltere’de Thatcher hükümetlerinin bir model hâline getirdikleri ve tüm dünyaya, özellikle de gelişmekte olan ülkelere kabul ettirmeye çalıştıkları neo-liberal politikaların yayıldığı bir dönemdir. (Yalçınkaya ve Çakır, 2013) Ülkemiz de 1980 de 24 Ocak kararlarıyla Neo Liberal politikaların uygulanmasıyla ülke ekonomisinin radikal olarak dönüştürmesi planlanmış ve uygulanmıştır. (Eren,2013) Bu uygulanan kararlarla yurtdışında üretilen nihai tüketim mallarının ikamelerinin yurt içinde yapılması yerine ülkemizde nihai tüketim malı üreten işletmeler açılmaya ve çoğalmaya başlamıştır. 24 Ocak kararlarıyla ülkemizde birçok ekonomik işletme faaliyete geçmiş, bu işletmelere servis sağlamak üzere lojistik hizmet sağlayıcılarda çeşitli müteşebbisler tarafından kurulmuştur. Türkiye de ilk kargo şirketi 1982 yılında kurulmuştur. Şirket sahibi lojis-

tik sektörü dışında bir faaliyetle uğraşırken bir yurtdışı gezisinde ürün taşımacılığına şahit olmasıyla düşüncesini ülkemizde hayata geçirmiştir ve ilk hizmet sloganı olarak 'ekmeğimizi biz getirelim' söz dizisini kullanmışlardır (www.milliyet.com.tr , 17.08.2003). Kargo şirketleri, karayolu taşıma kanununa uygun olarak, ülkemizde bireysel ve ticari gönderileri adreslerinden yada kendi şube/acentelerinden teslim alarak, aktarma merkezlerini kullanarak şube veya acentaları yoluyla önceden belirtilen sürelerle uyararak, zamanında, sağlam, eksiksiz ve güvenilir şekilde alıcılara sigortalı bir şekilde teslim hizmetleri sunmaktalar. Kargo hizmetleri başta posta hizmetleri gibi algılsa da lojistik faaliyetler içerisinde oluşan talepleri de karşılayarak ürün, yarı ürün, ürün anlatan katalog, numune, promosyon gibi gönderilerin kurumsal bir yapıda taşınmasına olanak sağlamıştır. Kargo şirketleri ülkemizde 1980 li yıllarda kişisel ve ticari ürünleri kapıdan kapıya taşıyarak hizmet vermeye başlamışlar, ülkemizin serbest piyasa ekonomisine geçmesiyle birlikte giderek artan ekonomik hareketler içerisinde kendisine düşen görevleri gerçekleştirerek hızlı bir şekilde şube sayılarını arttırarak ülke çapında servis vermeye başlamışlardır (Yalçinkaya ve Çakır,2013).

Kargo sektörünün en büyük sorunu ticari ürünlerin taşınmasıyla ilgili bağlı olduğu ticaret kanunları, tüketici kanunları değil, posta kanunu kapsamında kalan gönderilerle devletle olan sorunlarıdır. Bu sorunların varlığıyla birlikte 1982 yılında bugüne 90.000 personel, 10.000 hizmet noktası ve 25.00 araç sayısı ile devlete bağlı KİT(Kamu İktisadi Teşebbüsü) olan PTT ye kaynak olarak ve hizmet özelliği olarak büyük oranda fark atmıştır. Günümüzde ürünün taşınması ve teslimatı dışında kapıda tahsilat servisi de bu hizmetlere dahil edilmiştir. Kargo şirketleri bu hizmetleri müşterilere sunarken teknolojik kaynaklardan yazılımsal ve donanımsal olarak en üst düzeyde yararlanmaktalar. Kargo sektörü emek yoğun bir faaliyet türüdür. Kargo sektörü ülkemizde yaklaşık 100.000 kişiye istihdam sağlamaktadır. Kargo her aşamasında kargo personelleri tarafından işlem görmektedir. Emek yoğun bir sektör olan kargo sektöründe insan kaynağı kargo şirketlerinin müşteri hizmet beklenti düzeyinin en önemli belirleyicisi durumundadır. İşletmelerinin en önemli amaçlarından birisi, müşteriye yönelik hareket etmektir. Bu amaç etrafında üretimde ve tüketimde dikkat çeken araçlar maliyet, kalite, zaman ve hızdır. Müşterilerin pazarda daha fazla söz sahibi olmaları ile birlikte daha üstün hizmetler sunma gereği taşımacılığa olan ilgiyi arttırmıştır (www.karid.org.tr,2013). Kargo ta-

şımacılığında sağlanacak kalite ile müşteriye yakınlık, müşteri ile hizmet sunumu ve sonrasında ilişki kurarak müşterilerin istek ve ihtiyaçlarını daha iyi anlamak ve bu taleplere uygun hizmet ve değer üretmek ve müşteri tarafından kabul edilen faydaları sunmak mümkün olabilmektedir. Kargo işletmelerinde çalışan memnuniyeti, lojistik yönetimi açısından hayati önem taşımaktadır. Buradan hareketle çalışma kargo şirketlerinin servis sağladığı kurumların, kargo şirketlerini nasıl tercih ettiklerini, ne sıklıkta kargo kullandıkları, ne tür ürünleri sevk ettikleri, farklı hangi alternatif taşıma şekillerini kullandıkları, memnuniyet dereceleri gibi algıları ölçmek için hazırlanmıştır.

2. Kargo Taşımacılığı

Dünyada ticaretin giderek serbestleşmesine paralel olarak rekabetin artması ve küresel ölçekte organizasyonların ağırlık kazanmasıyla birlikte taşıma mesafelerinin uzaması, hız unsurunu öne çıkarmıştır. Bu durum, hammadde ve işlenmiş ürünlerin alıcılara düşük maliyetle ve zamanında ulaştırılmasının, diğer bir deyişle lojistik hizmetlerin önemini arttırmıştır. Giderek yaygınlaşan e-ticaretle birlikte daha da büyüyen küresel ekonomide, rekabet gücünü kaybetmek istemeyen şirketler için, etkili lojistik ağları oluşturmak, başarının anahtarı konumuna gelmiştir (Çevik ve Gülcan,2011). Dünya üzerindeki gelişmiş ülkelerin tamamının entegre olduğu günden güne gelişen lojistik sektörü, Türkiye’de de 1980’lerle 1990’lı yıllar arasında kara, hava, deniz, demiryolu ve kombine taşımacılık alanlarındaki yatırımlarla alt yapısını oluşturmuş, 1990’lı yıllarda da atılıma geçmiştir. Dünyadaki benzer uygulamalara paralel biçimde hizmetlerini çeşitlendiren ve uzmanlaştıran Türkiye’de yerleşik lojistik sektörü, 2000 yılının başına geldiğinde, emekleme devresini geride bırakarak, yerli ve uluslararası şirketlerde işbirliğine giden, yurtdışı bürolar açan hizmetlerinin kalitesini sürekli artıran, dinamik bir sektör haline gelmiştir (Acar ve Gürol, 2013). Türkiye’de, son yıllarda lojistik sektörünün ciddi oranlarda büyüme hızına sahip olması, sebebiyle dış ticaretteki rekabet gücü açısından büyük önem taşımaktadır. İlaveten Türkiye’nin coğrafi konumu itibarıyla komşu ülkeler arasında taşımacılık merkezi ya da bağlantısı görevi görebilmektedir.

Lojistik hizmeti sunucularının temel hizmet alanlarından birini de kargo taşımacılık hizmetleri oluşturmaktadır. Hayatımızın her alanında ve her anında varlığını hissettiğimiz taşımacılık sektörü gerek yolcu gerekse de eşya taşımacılığında

teknolojinin ilerlemesi ve küreselleşmenin dünyaya yayılması ile kendisini daha fazla göstermeye başlamıştır. Bu anlamda kargo taşımacılığı, temelde bir lojistik eylemi olarak düşünülebilir (Posta Sektörü Paneli, 2009). Ülkemizde kargo taşımacılığı olarak adlandırılan faaliyet, içeriği itibarıyla yabancı literatürde "paket dağıtım" olarak karşılık bulmaktadır (<http://www.havayollarikargo.com/hava-yollari-kargo-tanimi>, 2014). Kargo (cargo) kelimesi, sözlük anlamı itibarıyla "yük, hamule" anlamında kullanılmaktadır (<http://www.globalkargo.com/kargo-tasimaciligi.aspx>, 2014). Bu tanım esas alındığında kargo taşımacılığı; herhangi bir yükün bir yerden başka bir yere ulaştırılması ile ilgili faaliyetler olarak tanımlanabilir. Kargo taşımacılığı, uluslararası literatürde ağırlığı, ebadı ve içeriği önemli olmaksızın herhangi bir yükün taşınması olarak kullanılsa da ülkemizde her türlü yük, kargo kapsamında değerlendirilmemekte, belirli bir ağırlığın altındaki yükler ve paketler kargo olarak adlandırılmaktadır.

10.07.2003 tarihli 4925 sayılı karayolu taşıma kanununa göre kargo; "tek parçada en fazla yüz kilogramı geçmeyen genellikle ambalaj ve kap içerisinde olan küçük boyutlu koli, sandık, paket gibi parça eşya" olarak tanımlanır. Diğer taraftan ülkemizde kargo taşımacılığı olarak adlandırılan faaliyet, içeriği itibarıyla yabancı literatürde "paket dağıtım" olarak karşılık bulmaktadır. Yani, literatürde kargo taşımacılık hizmetlerinin bir alt bölümünü oluşturan paket dağıtım hizmetleri, ülkemizdeki uygulayıcılar (kargo taşıma firmaları) tarafından kargo taşımacılık hizmetleri olarak adlandırılmaktadır (<http://www.globalkargo.com/kargo-tasimaciligi.aspx>, 2014) Kargo taşımacılığının iş tanımı ise, günlük bazda bireysel ve kurumsal müşterilerden toplanan paketlerin, mümkün olan en hızlı ve güvenli şekilde alıcısına teslim edilmesine yönelik, var olan kaynakların etkin planlanması ve kullanımını olarak verilebilir. Kargo şirketlerinin yurt içi ve dışındaki rakipleri ile arayı kapamak adına yaptıkları yatırım, araştırma ve iyileştirmeler, müşteri taleplerini karşılamanın bir oranı olan hizmet seviyelerini oldukça artırmıştır. İnternetin hızla yaygınlaşması, bilişim teknolojilerinin gelişmesi ve pazardaki rekabetin kontrol edilemez şekilde artması E-Ticareti yeni, güçlü ve etkin bir araç haline getirmiştir. Küreselleşmenin ve bilişim teknolojilerindeki büyük gelişmenin bir ürünü olan E-Ticaret dünya da yaygın kullanım alanı bulmaya başlamıştır. Küresel ölçekte müşteri beklentilerinin artması, zaman ve mekân sınırlarının ortadan kalkması ve her geçen gün artan ürün çeşitliliği işletmeleri rekabetçi pazarlarda zor duruma sok-

maktadır. (Erdem, 2013). Ticari anlamda çağımızın en büyük yeniliklerinden olan e-ticaret uygulamaları ve mobil operatörler ile yapılan anlaşmalar sonucu anlık kargo takibi, online hizmet, alıcıya ulaşan veya ulaşamayan kargoların durum bilgileri v.b. birçok uygulama son yıllarda kargo şirketlerinin müşteriye anında ulaşabilmelerine ve çeşitli hizmet seçenekleri ile (acil kargo, 24 saat içinde teslim, aynı gün teslim v.b.) müşteriler için bir tercih olabilmelerine imkân sağlamaktadır.

1980'den günümüze kadar kargo taşımacılık hizmetleri hem boyut hem de firma sayısı açısından büyük bir gelişme göstermiştir. Gelişen ekonomik değerler, insan ve mal hareketinin fazlalaşması, birçok konuda olduğu gibi kargo taşımacılığı konusunda da Avrupa uygulamalarının örnek alınması sonucu 1982 yılında ilk kargo şirketi iki şube ile çalışmaya başlamıştır. Artan talepler, kargo işletmelerinin bilinirliğinin artması, hızlı olarak yaşanan göç ve şehir nüfuslarının artması, üretim merkezlerinde ve özellikle İstanbul merkezli ithalatçı firmaların hızlı artış göstermesi, ürün çeşitliliğinin fazlalaşması, bu artan ürün çeşitliliğine göre talepte büyük artışlar olması, büyük alışveriş merkezlerinin, süpermarketlerin, hipermarketlerin sayılarında meydana gelen artışlar sonucu ticari hayatta büyük bir hareketlilik ve mal sirkülasyonunda hızlanma olması, kargo şirketlerinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır (Bulut, 2007: 81). Belirli ağırlık sınırına sahip olmasına rağmen e-ticaret gibi bireysel kullanımın da artması bu gelişmenin motorunu oluşturmaktadır. Sadece işletme faaliyetleriyle bile kargo taşımacılık sektörü ülkemize önemli bir katma değer sağlamaktadır (<http://www.karid.org.tr/tr>: 2014).

Gümrük Birliği çalışmaları ve özelleştirme politikaları eşliğinde hızlı bir büyüme trendi yakalamıştır. Bununla beraber ihracatta yaşanan büyük artışlar, gerek firmaların, gerekse tüketicilerin toplu alım yapma yerine, ihtiyaç duydukları anda küçük miktarda alım yapmayı ekonomik bulmaları, kargo taşımacılığına olan ilgiyi artırmıştır. Teknolojik gelişmeler ve küreselleşmenin de etkisiyle kargo ve kurye taşımacılığı büyüme hızla devam etmektedir. 2005'te firmaların 4 bin 225 olan şube sayısı 2 kattan fazla artış göstererek 2012'de 9 bin 700'e ulaşmıştır. İstihdam açısından bakıldığında sayısı 22 binden, yine 4 kattan fazla artarak 89 bine çıkmıştır (www.kobihaber.com, 10.10.2013). Kargo ve kurye taşımacılığı sektöründe gerçekleşen en fazla artış 2010-2012 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu aralık da 3 bin 300 yeni şube açılmış, 3 bin 100 araç filoya katılmış, 13 bin kişi istihdam edilmiştir. Önemli bir nokta ise 2005 yılından itibaren herhangi bir transfer merkezi yatı-

rımı olmazken 2012'de 20 transfer merkezi açılmıştır. Bu durum, Türkiye ekonomisindeki olumlu gelişmeler ve e-ticaretteki hızlı büyüme ile açıklanmaktadır. Sayılarla ifade edildiğinde 30 milyar TL'yi geçen e-ticaret kapsamında günde 300 bin teslimat yapılmakla birlikte, 182 bin kilometre mesafe kat edilmektedir.

Türkiye'de hizmet kararları açısından kargo taşımacılık sektörü incelendiğinde firmaların genellikle kara yolu taşımacılığı yaptıkları ulusal sınırlar içerisinde (şehir içi ve şehirler arasında) hizmet sundukları (yabancı kargo taşımacılık firmalarının ile yurt dışı bağlantılı ulusal firmalar hariç), genellikle 100 kg'ın altındaki dosya, paket, koli türü ticari ve şahsi kargoları taşıdıkları, adresten alım, adrese teslim, ambalajlama, alıcı haberli ve telefon ihbarlı taşıma, gün içerisinde teslim, hizmet talebi yoğun firmaların içerisinde hizmet noktası oluşturma, internet ortamında kargonun durumunu takip etme olanağı sunma, sürekli açık nöbetçi şubeler bulundurma gibi yardımcı hizmetler sundukları görülmektedir (www.yurtcikargo.com, 2013). Kargo şirketleri uygulama yazılımlarının da bu konuda özellikle ödeme sistemleri konusunda teknolojik hizmet üreten şirketlerle yaptıkları iş geliştirme çalışmalarıyla, fiziki taşıma hizmetleri dışında bilginin, verinin, paranın hızlı bir şekilde müşteriler arasında taşınmasını da taşınan ürünlere paralel bir şekilde gerçekleştirmeye başlamıştır. Kapıda ödeme sistemleri 2012 yılında ciddi bir talebe ulaştı, sektördeki şirketler çok hızlı şekilde hizmetlerinin içerisine donanım ve yazılım çalışmalarını başarıyla adapte ettiler. Gün geçtikçe başarılı sonuçlar alan ve bu alanda özelleşen filo destek şirketleri, bazı kargo şirketlerinin filo oluşturma ve araç bakım gibi operasyonlarını bünyelerinden tamamen çıkararak dış kaynak kullanımına gitmelerini, uygun bir çözüm olarak sunmuştur. Kargo sektöründe gerçekleşen gelişmelerden biri de Ankara, Adana, Bursa, İzmir ve İstanbul'da üç ayrı bölgede 7 Teknolojik Aktarma Merkezi kurulmasıdır. Sektöründe bir ilk olan bu yatırım sayesinde, kargolar hızlı, tam zamanında, hatasız ve hasarsız teslim edilmektedir. Her aktarma merkezinde günde en az 2 saat zaman tasarrufu sağlıyor. En ileri teknolojinin kullanıldığı aktarma merkezleri, günde 1 milyon adet kargo işleme hacmine sahiptir. Türkiye'de ekonomik gelişmelere paralel olarak taşımacılık sektörü kargo taşımacılığı boyutunda incelendiğinde yerli ve yabancı pek çok firmanın kargo taşımacılığı yaptığı görülmektedir. Yapılan araştırmalara göre bu sektörde hizmet sunan firma sayısını net olarak ortaya koymak güç olmakla beraber elektronik kaynaklarda 100-400 arasında firmadan bahsedilmekte-

dir (www.hizmetrehberi.com, 2012). Ulaştırma Bakanlığı'nın verilerine göre yetki belgesi alarak kurye ve dağıtım sektöründe faaliyet gösteren firma sayısı 117. Fakat kargo sektöründe yaşanan kayıt dışı ve illegal firmalar kurye ve dağıtım sektöründe çok daha fazla görüldüğünden sağlıklı ve net bir rakam vermek mümkün değildir (Yıldırım, 2013). Türkiye Kargo, Kurye ve Lojistik İşletmecileri Derneği (KARİD) web sitesinde sektör derneği ne üye firmalardan bahsedilmektedir (<http://www.karid.org.tr/tr>: 2014). Türkiye'de kargo-kurye taşımacılığı reel sektörün vazgeçilmezi haline gelmiştir. Türkiye pazarında hizmet veren firmaların başında Yurtiçi Kargo, Aras Kargo, Interglobal Kargo, MNG Kargo, Sürat Kargo, Kurye Net, Aktif İleti, Kurye Tel, TNT, DHL, UPS ve FedEx yer almaktadır. Türkiye'nin dünya ekonomisindeki yeri alması konusunda kargo, kurye ve lojistik sektörünün kilit bir role sahiptir. Sonuç olarak toplumsal ve ekonomik yaşamda meydana gelen değişimler sonucu oluşan yeni ihtiyaçlar kargo taşımacılık sektörünü canlandırmış, geleneksel taşımacılık yöntemlerinin ulaşamadığı noktalarda hizmet vermeye başlayan kargo taşımacılık sektörü yeni yatırımlarla büyük bir ivme kazanmıştır. Kargo firmalarının ticari ve bireysel ulaştırma hizmetlerini güvenli, süratli ve kaliteli bir şekilde sunmaları ve insani ilişkileri ön planda tutmaları, onları geleneksel taşımacılık yapan ambarlardan farklılaştırmıştır.

3. Çalışan Memnuniyeti

Günümüzde her alanda hızlı bir değişim süreci yaşanmaktadır. Bu değişimin bir sonucu olarak üretim sektöründen, hizmet sektörüne doğru kayma yaşanmaktadır, hizmet sektöründeki bu gelişim çok geniş ve çeşitli alanlarda gerçekleşmektedir. Bu nedendir ki hizmet pazarlaması alanındaki konu ve sorunların, klasik pazarlama disiplinine dayanarak çözümünde ortaya çıkan problemler "Hizmet Pazarlaması" olarak nitelendirilen bir pazarlama alt disiplinin kurulup gelişmesini sağlamaktadır. Bugün ise hizmet sektörünün önemi gittikçe artmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde klasik sanayi ve klasik imalatçılık anlayışından uzaklaşılması, bu klasik anlayışın yerini hizmet anlayışının alması ile bilim ekonomisi ve hizmet sektörüne verilen önemin artışı oluşmaktadır. Soyut niteliği itibarıyla hizmet kavramı, somut nitelikte olmayan mal kavramından farklı özellikler taşımaktadır. Bu nedenle hizmet kavramının tanımlanması mal kavramına göre daha karmaşıktır. Hizmet sektörü; nitelik, işlev ve kapsam bakımından çok kapsamlı olmakla beraber gaze-

tecil ve bakkallıktan, otomobil tacirliği ve borsa kadar birbirinden farklı etkinlikleri bünyesinde bulundurmaktadır. Hizmet sektörü için en tatmin edici sınıflandırma ise ya talep tipine ya da üreticilere göre gruplandırma oluşturmaktadır. Üretimin çeşitliliğinden, toplumsal hayatın zenginliği ve tüketimine kadarki değişiklikler, hizmet sektörünü hızla gelişen ve değişen bir sektör durumuna getirmektedir. Hizmet işletmeleri için bir diğer pazarlama karması elemanı ise, katılımcıdır. Katılımcılarla, hizmette rol alan çalışanlardan müşteriye kadar herkes kastedilmektedir. Nitelikli hizmet verebilmek için hem hizmeti sunan kişilerin hem de müşterilerin tatminlerinin sağlanması çok önemlidir. Dikkatli seçilmiş, iyi yetiştirilmiş, yetenekli ve tatminli bir ücret sistemiyle çalışan hizmet personeli daha iyi hizmet üretmektedir. Bu tür çalışanlar hem daha düşük düzeyde kontrol gerektirmekte, hem de işlerinde daha uzun süre kalma eğiliminde olmaktadır (Midilli, 2011).

Bir mal veya hizmeti kullanan veya tüketenlerin sağlayacağı memnuniyet, o mal veya üretim ve pazarlamasından sorumlu olanların, yaptıkları işten tatmin olmalarını da sağlayabilmektedir. Üretim ve pazarlamada sorumlu olan aynı zamanda iç müşteri olarak da bilinen personelin memnun edilmesi işlerin daha verimli ve düzenli yürütülmesini ve hataların en aza indirilmesini sağlamaktadır (Özğüven, 2008). Günümüz işletmeleri için önemi gittikçe artan çalışan memnuniyeti kavramı, çalışanların işlerindeki ve iş çevrelerindeki deneyimleri sonucu oluşan olumlu duygu olarak tanımlanabilir (Trbanc, 2006). Çalışma yaşamında, çalışanların işinden memnun olması, yaptığı işi kendi kişiliğiyle, zevkleriyle bağdaştırabilmesi vaktinin büyük bir çoğunluğunu işyerinde geçiren çalışan için mutlu olmasına yol açacaktır. Çalışanın iş tatmini yaşamayı performansını doğrudan etkileyeceğinden gerek bireysel başarısı gerekse bağlı bulunduğu işletmenin başarısı bundan son derece olumlu etkilenecektir.

Çalışan memnuniyeti kişinin işine ve iş deneyimine ait değerlendirmesinin duygusal bir sonucudur. Yani bireyin iş durumuyla ilgili kişisel bir değerlendirmesidir. Başka deyişle çalışan memnuniyeti, çalışanın işiyle ilgili çeşitli faktörleri değerlendirmesi sonucu ortaya çıkan duygusal durumun bir yansımasıdır. Çalışan memnuniyeti konusunda yapılan bilimsel araştırmaların geçmişi 1930'lu yıllara kadar uzanmaktadır. Günümüze ulaşıncaya kadar, hem uygulama hem de teori yönünden çalışan memnuniyetiyle ilgili çok önemli gelişmeler kaydedilmiştir. 1960'ların sonundan itibaren çalışan memnuniyetini ölçen anketler geliştirilmeye

başlanmış olup, bunlara örnek olarak 1967 yılında Weiss, Dawis, England ve Lofquist tarafından geliştirilen Minnesota İş Doyum Ölçeği (Minnesota Satisfaction Questionnaire) ve 1969 yılında Smith, Kendall ve Hulin tarafından geliştirilen İş Betimlemesi Ölçeği (Job Descriptive Index) verilebilir. Çalışan memnuniyeti ve ölçümü oldukça kompleks ve örgüt performansını etkileyen bir konudur. Çalışan memnuniyeti endüstriyel-örgütsel psikoloji, sosyal psikoloji, örgütsel davranış, personel ve insan kaynakları yönetimi konuları için iyi bir araştırma alanı olmuştur (Geçikli vd.,2011).

Çalışan memnuniyeti, çalışanlara ödenen ücrete, örgütün yükselme ve kariyer imkanlarına, çalışanların yöneticileriyle ilişkilerine ve örgüt içindeki konumlarına, statülerine, eğitim ve geliştirme imkanlarına, genel olarak çalışma şartlarına, yapılan işin içeriğine, çalışma saatlerine, işin sürekli bir iş olup olmadığına ve iş arkadaşlarıyla ilişkilere bağlı olarak değişmekle birlikte stres, iş yükü, örgüt politikaları, takdir edilme ve çalışanların eğitim, yaş cinsiyet gibi demografik özelliklerine göre de değişebilmektedir. Çalışan memnuniyeti kavramını açıklamaya çalışan bilim insanlarının bu kavramı açıklamak için ortaya attıkları çeşitli teorilerin varlığından da söz edilebilir. Bu teorilere örnek olarak, Çift etmen Teorisi, Eşitlik Teorisi ve Sosyal Etki Teorisi verilebilir. Çalışanların memnuniyetinin artırılması ve tüm potansiyellerini kullanmasını sağlamak nitelikli insan kaynağının işletmeye kazandırılması kadar önemlidir. Çünkü yüksek performans ve müşteri memnuniyetini sağlamak için çalışan memnuniyeti bir ön koşuldur (http://www.belpas.com.tr/memnuniyet_degerlendirmesi.php, 2013; Uyar, 2008). Çalışan memnuniyeti ölçümleri, çalışanların gözüyle mevcut durumun tespiti ve ardından da bu konularda iyileştirmeler yapmak amacıyla yapılmaktadır. Çalışan memnuniyeti son yıllarda yöneticiler tarafından da ele alınan bir unsur haline gelmiştir. Hem örgütsel hem yönetsel başarının sırrı, çalışan beklentilerini anlayabilmek, onlara değer vermek ve bunu hissettirmekten geçmektedir.

Gerçek anlamda müşteri memnuniyetinin sağlanabilmesi için, örgütlerin öncelikle çalışanlarının iyi eğitilmelerine ve onların elde tutulmalarına yani sadık müşteriler yaratmadan önce örgüte sadık çalışanlar yaratmaya çalışmaları gerekmektedir (Doğan, 2005). Yöneticilerin daima, "Çalışanların müşterilere nasıl davrandıkları doğrudan doğruya üstlerinin onlara nasıl davrandıkları ile ilgilidir" gerçeğini göz önünde bulundurması örgütün geleceği açısından büyük önem taşımaktadır (Do-

ğan, 2003). Bir başka ifadeyle, müşterileri elde etmek ve devamlılıklarını sağlamak, öncelikle çalışanların memnuniyetini kazanmak ve onları elde tutmakla mümkün olabilmektedir. Eğer örgütler mükemmel müşteri hizmeti sağlamak istiyorlarsa, çalışanlarına tıpkı en iyi müşterilerine davrandığı gibi davranmalıdır. Çünkü örgütün en değerli müşterilerinin çalışanlar olduğu söylenebilir (Doğan, 2005). Çalışan memnuniyet seviyesinin düşük olması şirketler için ciddi bir maliyettir. Memnuniyetsizliği yüzünden işten ayrılan çalışan, ayrılırken aldığı tazminatlar, yerine elaman bulunması için seçme yerleştirme, oryantasyon çalışmaları, yeni gelen çalışanın memnuniyeti ve çalışma ortamına alışması gibi maliyet unsuru olan çalışmalara sebep olur. Çalışan memnuniyeti araştırması sonucunda, muhtemel krizleri öngörülebilir, yetişmiş insan kaybını engellenebilir ve aynı zamanda yeni çalışan bulma ve yetiştirme masraflarını en aza indirmenin yolları belirlenebilir (Kılıç, 2008).

Çalışan memnuniyeti kavramı olgusu, olguyu etkileyen faktörler ve kimi durumlarda bu faktörlerin birbirleri ile olan ilişkileri sebebiyle oldukça karmaşık bir hale gelmektedir. Luthans' a göre, yıllardır yapılan araştırmalar ve elde edilen sonuçlar ışığında, bu kavramın temelde beş farklı bileşenden etkilendiği genel olarak kabul görmektedir. Luthans, bu beş faktörü şöyle sıralamaktadır; İş özellikleri, Ücret ve yan haklar, Terfi fırsatlar, Amirler, Çalışma arkadaşlarıdır. Bu beş faktör çalışan memnuniyetini etkileyen önemli faktörler olmakla birlikte, sayılan beş faktörlerden ayrıca sayılabilecek veya bu faktörlerin alt bileşenlerini oluşturan birçok alt faktörlerin varlığından söz etmek mümkündür. Şu gerçekte unutulmamalıdır ki çalışan memnuniyetini etkileyen faktörler işgörenler üzerinde bir bütün olarak etki etmektedirler. Dolayısıyla her bir faktörün ayrı ayrı ele alınmasının çalışan memnuniyetini analiz ederken yararlı olacağını düşünmek doğru olmakla birlikte, bu faktörlerin birbirleri ile olan ilişkilerini de göz önünde bulundurulması, hatırdan çıkartılmaması gereken önemli bir noktadır. Çalışanların ihtiyaçlarının önemli bir bölümü temel nitelikli, olmazsa olmaz ihtiyaçlardır. İş ortamının temizliği, yemekler, ücretlerin ve sosyal hakların düzenli ödenmesi gibi faktörler çalışanlar için doğal beklentilerdir. Bunların olmaması çalışanın motivasyonunu düşürmekte, ancak bunların sağlanmış olması ek bir motivasyon yaratmamaktadır. Çalışanların motivasyonunu arttırmak ve işlerini gerçekten coşkuyla yapmalarını isteyen yöneticiler çalışanların özellikle önem verdikleri iki faktörü bilmelidirler. Bunlardan birincisi; ilişkiler, diğeri ise; başarı duygusuyla gelen yükselmedir.(Durdugil,2006)

4.Yöntem

Çalışma nitel özellikte tarama yöntemine dayalı hazırlanmıştır. Öncelikle çalışmanın amacı doğrultusunda literatür taramasına yapılmış ve uygulama basamağı için yapılmış anketler derlenmiştir. Konu hakkında ülkemizde yeteri derecede çalışma bulunmamaktadır. Bu durum da çalışmanın önemini bir nebze daha artırmaktadır.

4.1.Araştırmanın amacı ve hipotezleri

Çalışan memnuniyeti, hem etkilendiği hem de etkilediği oldukça fazla değişkene sahip olması ve bu değişkenlerin birbirleri arasında farklı etkileşimler bulunması sebebiyle oldukça karmaşık bir konudur. Bu çalışmada kargo firmalarının çalışan memnuniyeti kavramına nasıl yaklaştıkları, kavramı etkileyen ve kavramın etki ettiği faktörlerden hangilerinin firmalar açısından öne çıktığı ve bu firmalarda çalışan memnuniyeti konusunda yürütülen uygulamaların neler olduğu ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Buradan hareketle çalışmada kargo firmalarında çalışanların memnuniyeti ortaya konulması ve sonuçların değerlendirilerek daha başarılı uygulamalara geçilmesi bağlamında öneriler geliştirilmesi makalemizin amacını oluşturmaktadır. Araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

1. Kargo çalışanlarının kargo sektörünü tercih etme nedenleri demografik değişkenlere göre farklılık göstermekte midir?
2. Kargo çalışanlarının iş ve işyerinden memnuniyetleri aldıkları eğitime göre farklılık göstermekte midir?
3. Kargo çalışanlarının memnuniyeti mevcut pozisyonuna göre farklılık göstermekte midir?
4. Kargo çalışanlarının iş performansı, yaptığı iş ve çalıştığı işyeri hakkındaki memnuniyetleri ne düzeydedir?
5. Kargo çalışanlarının kargo sektörünü tercih etmelerinde en önemli nedenler hangileridir?
6. Kargo sektöründe çalışanların bu sektördeki çalışma süreleri hangi düzeydedir?
7. Kargo çalışanları hizmet içi eğitimleri nasıl algılamaktadır?
8. Kargo çalışanlarının aldıkları eğitim ile yaptıkları iş uyumlu mudur?
9. Kargo çalışanlarının sık sık görev değişiklikleri sonucu memnuniyetleri ne düzeydedir?

4.2.Araştırmanın önemi

Organizasyonların sahip olduğu çalışanlarının nitelikleri günümüz piyasa koşullarında firmalar için en temel ve taklit edilemez rekabet faktörlerinden biri haline gelmektedir. Bu sebeple çalışanların etkinliklerinin artırılması ve firmadan uzaklaşmalarının engellenmesinde bir araç olarak kullanılan çalışan memnuniyetinin önemi geçmişe göre daha fazla öne çıkmaktadır. Bu araştırma, çalışan memnuniyeti kavramına etki eden faktörler ile çalışan memnuniyetinin sonuçlarının detaylı olarak aktarılmasının yanında, çalışan memnuniyeti konusunda kargo firmalarının çalışan memnuniyeti konusuna yaklaşımlarının aktarılması ve yapmış oldukları güncel uygulamalardan örnekler vermesi açısından önem taşımaktadır.

4.3.Araştırmanın evreni

Araştırmanın evreni olarak İstanbul il sınırları içinde, taşımacılık sektöründe faaliyet gösteren, kurumsal insan kaynakları uygulamaları olan ve çalışan memnuniyeti konusunda sistematik yaklaşımları bulunan kargo firmaları seçilmiştir.

4.4.Veriler Toplama araçları

Araştırmada veri toplamak için çalışan memnuniyet ölçeği kullanılmıştır. Bu memnuniyet ölçeğindeki 14 maddenin genel güvenilirliği $\alpha=0,927$ olarak bulunmuştur. Yapılan Kmo ve Barlett analizi sonucunda KMO değerinin 0,894 olarak Barlett değerinin ise 0,05 den küçük olduğu ve faktör analizinin yapılabilir olduğu görülmüştür. Faktör analizi sonucunda toplam varyansı % 51,57 olan tek faktör oluşmuştur.

4.5.Verilerin istatistiksel analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 17.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotları (Sayı, Yüzde, Ortalama, Standart sapma) kullanılmıştır. Niceliksel verilerin karşılaştırılmasında iki grup arasındaki farkı t-testi, iki den fazla grup durumunda parametrelerin gruplararası karşılaştırmalarında Tek yönlü (One way) Anova testi ve farklılığa neden olan grubun tespitinde Tukey Post Hoc testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular %95 güven aralığında %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

5.Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde, araştırma probleminin çözümü için, araştırmaya katılan kargo şirketi çalışanlarından ölçekler yoluyla toplanan verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır. Elde edilen bulgulara dayalı olarak açıklama ve yorumlar yapılmıştır.

Tablo 1. Kargo Şirketi Çalışanları Yaş, Cinsiyet, Eğitim, Çalışma Süresi, İşe Başvurma, Şirketteki Pozisyonu Değişkenine Göre Dağılımı

	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
Yaş	21-25 Yaş	40	23,0
	26-30 Yaş	35	20,1
	31-40 Yaş	65	37,4
	41-50 Yaş	34	19,5
Cinsiyet	Bay	151	86,8
	Bayan	23	13,2
	Toplam	174	100,0
Eğitim Durumu	İlköğretim	42	24,1
	Lise	84	48,3
	Ön Lisans	15	8,6
	Lisans ve üstü	33	19,0
Kargo Şirketinde Çalışma Süresi	0-1 Yıl	21	12,1
	1-2 Yıl	31	17,8
	3-5 Yıl	38	21,8
	6-10 Yıl	43	24,7
	10 Yıldan Fazla	41	23,6
İşe Başvurma Yolu	Gazete İlanı	59	33,9
	Akraba, Eş Dost Tavsiyesi	68	39,1
	Firmanın Daveti	12	6,9
	Diğer	35	20,1
Şirketteki Pozisyonu	Mavi Yaka	136	78,2
	Beyaz Yaka	38	21,8
	Toplam	174	100,0

Kargo şirketi çalışanlarının en fazla 40 yaş civarında yoğunluk göstermesi personelin dinamik ve verimli olduğunu göstermektedir. Emek ve güç sarfedilen bir iş olması nedeniyle erkek katılımcılar daha fazladır. Eğitim anlamında ortaokul ve lise dönemi katılımcıların iş bulma sıkıntılarının çok olmasından dolayı bu sektörde kendilerini geliştirme fırsatı bulmaktadırlar. İşinde kendini benimseten, tutunabilen personel uzun yıllar bu sektörde çalışma imkanı bulmaktadır. İstatistiki verilerinde gösterdiği üzere katılımcıların çoğunluğu mavi yakalılardan oluşmaktadır.

Tablo 2. Kargo Şirketi Çalışanları Şirketteki Daha Önceki Birinci, İkinci ve Üçüncü Pozisyonu Değişkenine Göre Dağılımı

	Gruplar	Frekans (n)	Yüzde (%)
Şirketteki Daha Önceki Pozisyonu	Bilgisayar Operatörü	30	17,2
	Yaya Kurye	13	7,5
	Moto Kurye	10	5,7
	Şoför Yardımcısı	6	3,4
	Şoför	45	25,9
	Operasyon Personeli	21	12,1
	Hizmet Personeli	19	10,9
	Forklift, İstif Makinası Operatörü	10	5,7
	Güvenlik, Mutfak, Temizlik Personeli	2	1,1
	Şube Müdürü	1	0,6
	Satış Yöneticisi	1	0,6
	Satış Müdürü	2	1,1
	Bölge Müdür Yardımcısı	5	2,9
	Bölge Müdürü	5	2,9
	Operasyon Müdürü	1	0,6
	Acenteler Müdürü	1	0,6
	Genel Müdür	2	1,1
Şirketteki Daha Önceki Pozisyonundaki Çalışma Süresi	0-6 Ay	16	9,2
	1 Yıl	40	23,0
	2 Yıl	59	33,9
	3 Yıl	22	12,6
	4-10 Yıl	37	21,3

Kargo şirketi çalışanları şirketteki daha önceki pozisyonu değişkenine göre dağılım incelendiğinde katılımcıların çoğunluğu ofis dışında daha çok emek ve güç sarf edilen işlerde yoğunluk kazanmıştır. Beyaz yakalı personel mavi yakalı olanlara göre sayıca daha azdır. Çalışma süresi olarak bakıldığında da iş ortamında yeni yer alanların sayısı daha azdır. Katılımcıların büyük çoğunluğu iki yıldır görev yapanlar olmakla birlikte bir ve iki yıllık deneyime sahip personel yoğunluk göstermektedir.

Tablo3. Kargo Şirketi Çalışanları 1.Önemde Kargo Sektörünü Seçme Nedeni Değişkenine Göre Dağılımı

	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
1.önemde Kargo Sektörünü Seçme Nedeni	Yüksek ücret	21	12,1
	Güçlü Sosyal İmkanlar	9	5,2
	Kendimi Geliştirme Fırsatları	20	11,5
	Şirketin Kurumsal Yapısı	23	13,2
	Evime Yakın Olması	8	4,6
	Arkadaşlarının Çalışıyor Olması	19	10,9
	Diğer İşlere Göre Daha Prestijli ve İtibarlı Olması	2	1,1
	Yükselme Olanakları	5	2,9
	Kaliteli Müşterilere Hizmet Vermesi	4	2,3
	Rakiplerine Göre Müşterilere Daha İyi Servis Sağlaması	3	1,7
	Toplum İçinde Geçerli Bir Meslek Olmasından	3	1,7
	Çabuk İş Bulma Kolaylığı	21	12,1
	Çok Fazla Personel İhtiyacının Olması	4	2,3
	Çalışana Değer Vermesi	3	1,7
	Geçmiş Tecrübelerime En Yakın İş Olanağıydı	12	6,9
	Sektörün Gelecek Vadetmesi	8	4,6
	Diğer	9	5,2
	Toplam	174	100,0

Kargo şirketi çalışanları 1.önemde kargo sektörünü seçme nedeni değişkenine göre 21'i (%12,1) Yüksek ücret, 20'si (%11,5) Şirketin kurumsal yapısı, 23'ü (%13,2) Çabuk iş bulma kolaylığı, 21'i (%12,1) şeklinde dağılım göstermiştir. Çalışanlar kargo sektörünü yüksek ücret, çabuk iş bulma kolaylığı gibi temel çalışan ihtiyaçları ön

planda yer almaktadır. O an için A firması veya B markası olan bir işe girmek ve işsizlik psikolojisinden kurtulmak ön planda yer almaktadır. Bunu yaparken ihtiyacı olan ekonomik değer ve şirketin kurumsal yapısı gibi değerlere önem verir.

Tablo 4. Kargo Şirketi Çalışanları İşe İlk Başladığında Şirketin Tanıtımı ve Oryantasyonu İçin Eğitim Alma Durumu, İnsan Kaynakları Politikası Olma Durumu ve Teorik/Pratik Eğitim Alma Değişkenine Göre Dağılımı

	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
İşe İlk Başladığında Şirketin Tanıtımı ve Oryantasyonu İçin Eğitim Alma Durumu	Evet	102	58,6
	Hayır	72	41,4
Şirketinin İnsan Kaynakları Politikasının Olma Durumu	Evet	109	62,6
	Hayır	65	37,4
Şirket Hizmetleriyle İlgili Olarak Teorik ve Pratik Eğitim Alma Durumu	Evet	120	69,0
	Hayır	54	31,0

Kargo şirketi çalışanları işe ilk başladığında şirketin tanıtımı ve oryantasyonu için eğitim alma durumu değişkenine göre 102'si (%58,6) evet, 72'si (%41,4) hayır olarak; şirketinin insan kaynakları politikasının olma durumu değişkenine göre 109'u (%62,6) evet, 65'i (%37,4) hayır olarak; şirket hizmetleriyle ilgili olarak teorik ve pratik eğitim alma durumu değişkenine göre 120'si (%69,0) evet, 54'ü (%31,0) hayır olarak dağılmaktadır.

Tablo 5. Araştırmaya Katılan Kargo Şirketi Çalışanlarının İş Memnuniyet Düzeyi ile İş Memnuniyet Düzeylerinin Yaşa ve Cinsiyete Göre Ortalaması

	N	Ort	Ss	Min.	Max.	
İş Memnuniyeti Düzeyleri	174	3,107	0,919	1,000	5,000	
İş Memnuniyeti Yaş/Cinsiyet	21-25 Yaş	40	3,089	1,064	0,492	0,688
	26-30 Yaş	35	3,247	0,824		
	31-40 Yaş	65	3,020	0,898		
	41-50 Yaş	34	3,151	0,890		
	Bay	151	3,072	0,946	-1,280	0,202
	Bayan	23	3,335	0,693		

Araştırmaya katılan kargo şirketi çalışanlarının iş memnuniyet düzeyi ortalamasının orta ($3,107 \pm 0,919$) düzeyde olduğu görülmektedir. Kargo şirketi çalışanlarının iş memnuniyeti puanları ortalamalarının yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (Anova) sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$). Kargo şirketi çalışanlarının iş memnuniyeti puanları ortalamalarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 6. Araştırmaya Katılan Kargo Şirketi Çalışanlarının İş Memnuniyet Düzeylerinin Eğitim Durumuna Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	F	p	Fark
İş Memnuniyeti	İlköğretim	42	2,784	1,033	3,116	0,028	4 > 1
	Lise	84	3,186	0,846			
	Ön Lisans	15	2,971	0,881			
	Lisans ve üstü	33	3,379	0,875			

Araştırmaya katılan kargo şirketi çalışanlarının iş memnuniyeti puanları ortalamalarının eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (Anova) sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($F=3,116$; $p=0,028<0.05$). Farklılıkların kaynaklarını belirlemek amacıyla tamamlayıcı post-hoc analizi yapılmıştır. Eğitim durumu lisans ve üstü olan kargo şirketi çalışanlarının iş memnuniyeti puanları ($3,379 \pm 0,875$), eğitim durumu ilköğretim olan kargo şirketi çalışanlarının iş memnuniyeti puanlarından ($2,784 \pm 1,033$) yüksek bulunmuştur. Eğitim durumu lisans ve üstü olan kargo şirketi çalışanlarının iş memnuniyetinin yüksek olması firmada beyaz yakalı pozisyonda olmaları ile ilişkilidir.

Tablo 7. Araştırmaya Katılan Kargo Şirketi Çalışanlarının İş Memnuniyet Düzeylerinin Kargo Şirketinde Çalışma Süresine Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	F	p
İş Memnuniyeti	0-1 Yıl	21	3,051	0,981	1,487	0,208
	1-2 Yıl	31	3,359	0,908		
	3-5 Yıl	38	2,884	0,997		
	6-10 Yıl	43	3,023	0,787		
	10 Yıldan Fazla	41	3,240	0,930		

Araştırmaya katılan kargo şirketi çalışanlarının iş memnuniyeti puanları ortalamalarının kargo şirketinde çalışma süresi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (Anova) sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 8. Araştırmaya Katılan Kargo Şirketi Çalışanlarının İş Memnuniyet Düzeylerinin İşe Başvurma Yoluna Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	F	p
İş Memnuniyeti	Gazete İlanı	59	3,000	0,858	1,098	0,351
	Akraba, Eş Dost Tavsiyesi	68	3,090	1,022		
	Firmanın Daveti	12	3,030	0,713		
	Diğer	35	3,347	0,859		

Araştırmaya katılan kargo şirketi çalışanlarının iş memnuniyeti puanları ortalamalarının işe başvurma yolu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (Anova) sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$). Personelin işe başvuru yolu veya yöntemiyle iş memnuniyeti arasında bir ilişkinin olmaması doğal bir sonuçtur. Neticede işe başlamamış olan bir insanın o iş ile ilgili memnuniyeti anlamsızdır.

Tablo 9. Araştırmaya Katılan Kargo Şirketi Çalışanlarının İş Memnuniyet Düzeylerinin Şirketteki Pozisyonuna Göre ve İş Memnuniyet Düzeylerinin İşe İlk Başladığında Şirketin Tanıtımı ve Oryantasyonu İçin Eğitim Alma Durumuna Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	t	p
İş Memnuniyeti	Mavi Yaka	136	2,954	0,935	-	0,000
	Beyaz Yaka	38	3,654	0,607		
	Evet	102	3,231	0,878	2,138	0,034
	Hayır	72	2,932	0,954		

Araştırmaya katılan kargo şirketi çalışanlarının iş memnuniyeti puanları ortalamalarının şirketteki pozisyonu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($t=-4.359$; $p=0.000<0,05$). Şirketteki bu durumda beyaz yakalı personelin iş memnuniyeti daha yüksek çıkması işinde daha memnun ve daha verimli çalıştığının göstergesidir. Çalışanların iş memnuniyeti puanları ortalamalarının işe ilk başladığında şirketin tanıtımı ve oryantasyonu için eğitim alma durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($t=2.138$; $p=0.034<0,05$). İşe ilk başladığında şirketin tanıtımı ve oryantasyonu için eğitim verilmesi kargo şirketi çalışanlarının iş memnuniyetini artırmıştır.

Tablo 10. Araştırmaya Katılan Kargo Şirketi Çalışanlarının İş Memnuniyet Düzeylerinin Şirketinin İnsan Kaynakları Politikasının Olma Durumuna ve İş Memnuniyet Düzeylerinin Şirket Hizmetleriyle İlgili Olarak Teorik Ve Pratik Eğitim Alma Durumuna Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	t	p
İş Memnuniyeti	Evet	109	3,360	0,859	5,009	0,000
	Hayır	65	2,684	0,866		
	Evet	120	3,203	0,834	2,069	0,062
	Hayır	54	2,894	1,063		

Araştırmaya katılan kargo şirketi çalışanlarının iş memnuniyeti puanları ortalamalarının şirketinin insan kaynakları politikasının olma durumu değişkenine göre

anlamalı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($t=5.009$; $p=0.000<0,05$). Şirket bünyesinde insan kaynakları politikasının varlığı çalışanlarının memnuniyetine etki etmektedir.

6.Sonuç

Hizmet sektöründe faaliyet gösteren kamu ve özel sektör kuruluşları çalışanlarının iş tatmin düzeyleri ve iş tatminlerini etkileyen çeşitli özellikleri ile ilgili olarak yapılan araştırma özel sektör çalışanı olanın iş tatmini üzerinde belirleyicisi etkisi olduğunu göstermektedir. Elde edilen bulgular %95 güven aralığında %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir. Kargo şirketi çalışanlarının iş memnuniyetinin eğitim durumu ile arasındaki fark istatistiksel açıdan eğitim durumu lisans ve üstü olan kargo şirketi çalışanlarının iş memnuniyeti puanları ($3,379 \pm 0,875$), eğitim durumu ilköğretim olan kargo şirketi çalışanlarının iş memnuniyeti puanlarından ($2,784 \pm 1,033$) yüksek bulunmuştur. Çalışanların iş memnuniyeti ve şirketteki pozisyonu arasındaki fark istatistiksel açıdan pozisyonu beyaz yaka olan kargo şirketi çalışanlarının iş memnuniyeti puanları ($x=3,654$), şirketteki pozisyonu mavi yaka olan kargo şirketi çalışanlarının iş memnuniyeti puanlarından ($x=2,954$) yüksek bulunmuştur. Çalışanlarının iş memnuniyeti ile işe ilk başladığında şirketin tanıtımı ve oryantasyonu için eğitim alma durumu arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($t=2.138$; $p=0.034<0,05$). İşe ilk başladığında şirketin tanıtımı ve oryantasyonu için eğitim alan kargo şirketi çalışanlarının iş memnuniyeti puanları ($x=3,231$), işe ilk başladığında şirketin tanıtımı ve oryantasyonu için eğitim almayan iş memnuniyeti puanlarından ($x=2,932$) yüksek bulunmuştur. Kargo şirketi çalışanlarının iş memnuniyeti ile şirketinin insan kaynakları politikasının olma durumu arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($t=5.009$; $p=0.000<0,05$). Şirketinin insan kaynakları politikası olan kargo şirketi çalışanlarının iş memnuniyeti puanları ($x=3,360$), şirketinin insan kaynakları politikası olmayan kargo şirketi çalışanlarının iş memnuniyeti puanlarından ($x=2,684$) yüksek bulunmuştur.

İşgören, pazarlama anlayışı ile yönetilen işletmelerde olduğu gibi hizmet sektörü içerisinde yer alan kargo işletmelerinde de, tüm faaliyet ve kararların odak noktasını oluşturmuştur. İşletmeler açısından çalışan memnuniyeti büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda, hizmet işletmelerinde çalışan memnuniyetinin önemli bir verimlilik

ölçütü olarak da kabul edilmesi için, onların istek ve beklentilerini karşılayabilmeye yönelik faaliyetlere önem vermelerini ve şirkette çalışan herkesin gereksinimlerinin duyurulması üzerine çalışmalarını zorunlu kılmaktadır. Kargo firmalarının çalışanlarının memnuniyetini artırmaya yönelik; düzenli olarak iç müşteri memnuniyet araştırmaları yapmak, çalışanların beklentilerini ortaya koymak, personele gerekli ve sürekli eğitimler vermek ve oryantasyon faaliyetleri gerçekleştirmek, daha kaliteli günümüz teknolojisine uygun araç gereç ve ortamlarda çalışmalarını sağlamak, kalite standartlarının çalışanlar bazında uygulanmasını sağlamak, kargo taşımacılık hizmeti insan ağırlıklı bir sektör olduğu için kargo firmaların çalıştırdıkları şirket personeline önem vermek ile çalışanların eğitimi, iş doyumunu ve özellikle motivasyonu konusunda gerekli önemi vermek sayılabilecek önlemler arasındadır. Genel anlamda dünya ticareti hakkında önemli göstergelere sahip olan kargo sektörü doğal olarak ülke ticareti ve ekonomik hayata büyük katkılar sağlamaktadır. Küreselleşmenin etkisinin oldukça fazla hissedildiği günümüzde hizmet sektöründe ve özellikle ekonomideki büyük payı olan kargo sektöründe firmaların rekabet stratejileri belirlemeleri ve rekabet değişkenleri ortaya koymaları gerekmektedir. Daha kaliteli hizmet sunmak adına kargo şirketleri için en önemli rekabet değişkenlerinden biri de çalışan memnuniyeti sayılabilir. Firmaların rekabet stratejisini geliştirirken ana bileşenlerden olan çalışan memnuniyetine yoğunlaşmaları başarı şanslarını arttıracaktır. Bundan sonra yapılacak olan akademik çalışmalara ışık tutması açısından aşağıdaki konular dahilinde değişik yönde kapsamlı araştırmaların sürdürülmesi konu ile olarak sektörün gelişmesinde büyük önem kazanacaktır. Bu anlamda; gelişmiş ülkelerdeki çalışan memnuniyeti uygulamalarının karşılaştırılması; kargo firmalarının rekabet koşullarının iyileştirilmesi noktasında personellerinin iş doyum standardının artırılması; personelin memnuniyetinin firmanın hizmet kalitesini ne derece etkilediği gibi soru ve sorunların akademik araştırmalara yön verebilir.

Kaynakça

- Acar, Z. Ve Gürol, P., (2013). Türkiye’de Lojistik Yazınının Tarihsel Gelişimi, İşletme Araştırmaları Dergisi, 5/3.s.289-312
- Ateş, H. Ve Kırılmaz, H.,(2014).Bir Yönetişim Modeli Örneği: Kamu Hastane Birliği, [www.iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/16\(2\).PDF\(04,02,2014\)](http://www.iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/16(2).PDF(04,02,2014))
- Bulut, Ö., (2007), Türkiye’de Taşımacılık Sektörünün Lojistik Olgusu İçerisinde İncelenmesi,

- Kadir Has Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Çevik, O. ve Gülcan, B., (2011). Lojistik Faaliyetlerin Çevresel Sürdürülebilirliği ve Marco Polo Programı, KMÜ Sosyal ve Ekonomi?k Araştırmalar Dergisi 13 (20): 35-44
- Doğan, S., (2003), Personel Güçlendirme, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Doğan, S., (2005), Çalışan İlişkileri Yönetimi, İstanbul: Kare Yayınları.
- Durdudiller, M., (2006). Perakende Sektöründe Tedarikçi Tedarikçi Performans Değerlendirilmesinde AHP ve Bulanık AHP Uygulaması, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Emek, U., (2003), Posta Hizmetlerinin Serbestleştirilmesi, Özelleştirme, Rekabet ve Regülasyon, DPT Yayın No: 2672, Mayıs www.ekutup.dpt.gov.tr/kit/emeku/posta-hiz.pdf(10,12,2013)
- Eren, E., (2013). Yönetim Ve Organizasyon, İstanbul: Beta Yayınları.
- Erdem, A.T.,(2013). Lojistik Yönetimindeki Müşteri Memnuniyetinin Bir Kargo Şirketi Bağlamında İncelenmesi, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aksaray
- Geçikli, F., Serçeoğlu, N. Ve Üst,Ç.,(2011). Örgüt İçi İletişim Ve İletişim Tatmini Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama, Güz 2011, Sayı:33
- Kılıç O. E., (2008). Kurumsallaşma Yolunda Çalışan Tatmini, <http://www.etikadanismanlik.com>. (10,12,2013)
- Midilli, Ö.,(2011).Hizmet Sektöründe Müşteri Memnuniyetinin Pazarlamaya Etkisi, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Onar, S. S., (1996), İdare Hukukunun Umumi Esasları, Cilt:1, 3. Baskı, İstanbul.
- Özgüven, N.,(2008). Hizmet Pazarlamasında Müşteri Memnuniyeti Ve Ulaştırma Sektörü Üzerinde Bir Uygulama, Ege Akademik Bakış Dergisi, 8(2),ss.65-682
- Trbanc, M., (2006), "Company Conditions And Employee Satisfaction", <http://www.eurofound.europa.eu/ewco/2006/08/SI06080191.htm>(10,12,2013)
- Uyar, G.,(2008). "Memnun Çalışanlar Memnun Müşteriler Sağlar mı?", <http://www.plusvalue.net>(15,12,2013)
- Yalçinkaya, T. Ve Çakır A.,(2013). Küresel Rekabet Ekseninde İhracatçı Firmalar İçin Bir Risk Faktörü: Sosyal Ve Ekolojik Damping, www.deu.edu.tr/userweb/timucin.yalcinkaya/dosyalar/05.doc(15,12,2013)
- Yıldırım, Z.,(2013).KARİD: Kargo ve kuryeciler PTT'yi rakip olarak görmüyor, <http://sektorel.zaman.com.tr/sektorell/detaylar.do?load=detay&link=383>

http://www.belpas.com.tr/memnuniyet_degerlendirmesi.php, 08.10.2013

<http://www.globalkargo.com/kargo-tasimaciligi.aspx>(15,12,2013)

<http://www.havayollarikargo.com/hava-yollari-kargo-tanimi>(15,12,2013)

<http://www.hizmetrehberi.com>(10,12,2013)

<http://www.karid.org.tr/tr>(10,12,2013)

<http://www.kobihaberi.com/sectorler/kargo-ve-kurye-sektoru-kosarak-buyuyor-h2059.html>

<http://www.milliyet.com.tr> , (17.08.2003)

<http://www.yurticikargo.com>(10,12,2013)

TÜRKİYE MUHASEBE STANDARTLARI, TEKDÜZEN HESAP PLANI VE YARGI KARARLARI YÖNÜNDEN ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR VE KARŞILIK AYIRMA YÖNTEMLERİNİN İNCELENMESİ

DOUBTFUL TRADE RECEIVABLES AS PER TURKISH ACCOUNTING STANDARDS, UNIFORM CHART OF ACCOUNTS AND JUDICIAL DECREES AND EVALUATION OF METHODS FOR PROVISIONS

Şeref DEMİR¹

Özet

Tekdüzen hesap planına göre şüpheli ticari alacaklar; ödeme süresi geçmiş bu nedenle vadesi bir kaç defa uzatılmış veya protesto edilmiş, yazı ile birden fazla istenmiş ya da dava veya icra safhasına aktarılmış senetli ve senetsiz alacakları kapsamaktadır. Şüpheli alacaklar için değerlendirme gününün tasarruf değerine göre pasifte karşılık ayrılabilir; ancak teminatlı alacaklarda alacağın teminatlı kısmı için karşılık ayrılması kabul edilmez. Ayrıca şüpheli alacaklar için karşılık, dava veya icra safhasına gidildiği yılda ayrılmalıdır. Konuya ilişkin olarak farklı yargı kararları bulunmaktadır. Türkiye Muhasebe Standartları bakımından şüpheli ticari alacaklar için karşılık hesaplama, Tekdüzen Hesap Planı ve yargı kararlarından bağımsız olarak “Satışların Yüzdesi (Gelir Tablosu) Yaklaşımı” ve “Alacakların Yüzdesi (Bilanço) Yaklaşımı” gibi yöntemleri içermektedir.

Anahtar Sözcükler: Şüpheli Alacaklar, Şüpheli Alacaklar Karşılığı, Satışların Yüzdesi Yaklaşımı, Alacakların Yüzdesi Yaklaşımı

1 Yrd. Doç. Dr., Maltepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,

Abstract

In according to uniform chart of accounts, doubtful trade receivables comprises notes receivable and other receivables which have not been collected on due dates; and then demanded several times with a formal written request or they are involved in a lawsuit or involved in execution. Provisions may be allocated on the liability side for doubtful receivables, in terms of their present values of the valuation day; however guaranteed part of receivables shall not be allowed as an allowance. Provisions for doubtful receivables shall be allocated in the year in which entities file suit or take the debtor to court. Different judicial decrees exist on the subject. Apart from Uniform Chart of Accounts and judicial decrees, Turkish Accounting Standards indicates estimation methods such as "Percentage of Sales (Income Statement) Approach" and "Percentage of Receivables (Balance Sheet) Approach" which shall be used as methods for recording doubtful trade receivables.

Key Words: *Uncollectible Accounts Receivable, Allowances for Doubtful Receivables, Percentage of Sales Approach, Percentage of Receivables Approach*

1. GİRİŞ

Finansal tabloları hazırlayanlar, kaçınılmaz olarak birçok olay ve durumu çevreleyen belirsizliklerle karşı karşıyadırlar. Bunlardan bir tanesi de alacakların tahsil edilebilme durumudur. Finansal tabloların hazırlanmasında bu belirsizliklere, özellikleri ve kapsamaları itibariyle yer verilirken ihtiyatlı bir şekilde hareket edilmelidir. İhtiyatlılık belirsizlik olması nedeniyle tahmin yapılması gereken hallerde aktiflerin ve gelirin olduğundan fazla, yükümlülüklerin ve giderlerin de olduğundan eksik belirlenmemesi için gereken dikkatin gösterilmesini ifade eder. Ancak, ihtiyatlı davranmak gizli yedeklerin yaratılmasına veya gerekenden fazla karşılık ayrılmasına, bilerek aktiflerin ve gelirin olduğundan eksik, yükümlülüklerin ve giderlerin de olduğundan fazla belirlenmesine yol açarsa finansal tabloların tarafsızlığı yok olur ve güvenilirlik özelliği ortadan kalkar (TMS Kavramsal Çerçeve, Paragraf 37).

İşletmeler için ticari işlemlerden kaynaklanan ve hâsılatla yansıtılmış olan alacakların tahsil edilememesi gelir tablosunda bir hâsılat kaybı anlamına gelir ve bu nedenle söz konusu tutarların karşılık gideri kaydedilmek suretiyle gelir tablosu etkileri bakımından düzeltilmesi gerekir. Söz konusu hâsılat kaybı; bilanço etkileri itibariyle aktif hesaplarda alacaklardan ve bunun karşılığında pasif hesaplarda karşılık giderleri

vasıtasıyla dönem karında yaratacağı noksanlık nedeniyle öz kaynaklarda bir azalışı gerektirmektedir. Bu çalışmada şüpheli alacaklar; tekdüzen hesap planı, yargı kararları ve Türkiye Muhasebe Standartları'na göre değerlendirilerek; fiili tespite dayalı karşılık ayırma, tahmine dayalı karşılık ayırma yöntemleri örneklerle açıklanmış ve tahmine dayalı karşılık ayırma yöntemleri; "Satışların Yüzdesi (Gelir Tablosu) Yaklaşımı" ve "Alacakların Yüzdesi (Bilanço) Yaklaşımı" yine örneklerle değerlendirilmiştir.

2. TEKDÜZEN HESAP PLANI VE YARGI KARARLARI KAPSAMINDA ŞÜPHELİ ALACAKLAR

Tek düzen hesap planına göre bir alacağı şüpheli alacaklara kaydedebilmek için alacağın ödeme süresinin geçmiş olması ve devamında aşağıdaki şartlardan en az birini taşıması gerekir.

- Vadesi birden fazla defa uzatılmış olmalı,
- Protesto edilmiş olmalı,
- Yazı ile birden fazla defa istenmiş olmalı,
- Dava veya icra safhasına aktarılmış olmalı.

Tekdüzen hesap çerçevesi, planı ve işleyişinin 129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR KARŞILIĞI (-) hesabı, "128 Şüpheli Ticari Alacaklar" için ayrılacak karşılıklarla, perakende satış yöntemi kullanarak bilanço gününden önceki iki hesap döneminde vadesinde tahsil edilemeyen alacakların ilgili dönemlerdeki toplam vadeli satışlara oranlarının ortalamasının değerlendirilmesinde vadede tahsil edilmiş satışlara uygulanması suretiyle bulunacak şüpheli alacaklar için ayrılan karşılıkları kapsar.

Vergi matrahlarının tespiti bakımından şüpheli alacak karşılığı ayırabilmek için vadesi geçtiği halde ödenmeyen alacağın dava ve icra safhasına taşınmış olması, diğer bir ifadeyle tahsilat işlemleri için hukuki sürecin başlatılmış olması gerekmektedir. Aksi halde ayrılan karşılıkların vergi matrahının hesaplanmasında mali kara (matraha) kanunen kabul edilmeyen gider olarak ilave edilmesi gerekir.

VUK'un 323'üncü maddesine göre ticari ve zirai kazancın elde edilmesi ve idame ettirilmesi ile ilgili olmak şartıyla; dava veya icra safhasında bulunan alacaklar ile yapılan protestoya veya yazı ile bir defadan fazla istenilmesine rağmen borçlu tarafından ödenmemiş bulunan dava ve icra takibine değmeyecek derecede küçük alacaklar şüpheli alacak sayılmaktadır.

Şüpheli alacaklar bilançoya mukayyet değeri (kur değerlemesi dahil) ile kaydedil-

mekte, ancak tasarruf değerine indirgeyecek tutarda karşılık ayrılmakta ve bu karşılık da bilanço aktifine negatif unsur olarak kaydedilmektedir. Böylece söz konusu alacaklar bilanço da tasarruf değeri ile yer almış olmaktadır (Küçük 2009, 80). VUK'da şüpheli hale gelen alacaklar için tasarruf değeri üzerinden karşılık ayrılacağı belirtilmiş ise de esas itibariyle alacak ve borçlar mukayyet bedeli üzerinden değerlendirildiğinden hükmün işlevi yoktur (Ürel 2007, 443). Alacak sahibinin bu değer tespitinde sübjektif anlayışa göre değil, objektif esaslara göre tespit edilmesi gerekir. Örneğin alacakla ilgili sözleşmede geciken her ay için belli bir faiz oranı öngörülmüş ise bu faiz oranı da dikkate alınarak şüpheli alacak karşılığı ayrılacak tutar tespit edilebilir (Gürboğa 2010, 256).

Yasal mevzuata göre bir alacağın şüpheli alacak kategorisine sokulabilmesi için vadesinin dolması beklenmektedir (Esen 2009, 138). Danıştay kararlarına göre de; bir alacağın ticari kazancın elde edilmesi ve idame ettirilmesi ile ilgili olduğunun kabul edilebilmesi için, alacağın daha önce hâsılat olarak kayıtlara intikal ettirilmiş olması gerekmektedir (Dnş. 4. D. 29.03.2005 tarih ve E. 2004/101, K. 2005/503).

Bir işletmede şüpheli alacak giderinin vergiye tabi kazancın tespitinde indirebilmesi için alacağın şüpheli hale gelmesinin yanı sıra söz konusu alacağın, ticaretin ya da işin yürütülmesi ile yakın nedensellik bağının mükellef tarafından ortaya konması gerekir. Bir alacağın işletmenin alacağı olduğunun tespitinde mükellefin ticareti veya işi ile bağlantısı kurulmalıdır (<http://www.irstaxattorney.com/blog/labels/Substantiation%20issues.html>).

Bunun dışında karşılığında bir gelir ve menfaat sağlanmayan, kefalet nedeniyle doğup şüpheli hale gelen alacaklar için karşılık ayrılamaz (Dnş. 3. D. 04.11.1991 tarih ve E.1991/762, K.1991/2744). Yine gerçek bir alışverişe dayanmayan ve finansman amacıyla verilen hatır senedi niteliğindeki bonolardan kaynaklanan alacaklar için karşılık ayrılması mümkün değildir (Dnş. 4. D. 09.03.1976 tarih ve E. 1974/2661, K. 1976/582).

Kural olarak şüpheli alacağın tahsili için dava ya da icra yoluna başvurulmadığı sürece karşılık ayrılması olanaklı değildir (Deryalı 2013,61). Bir alacağın şüpheli niteliğini kazanabilmesi için başvurudan sonra davanın mahkemede görülmekte olması, icraya intikal eden ihtilafında ödeme emrine bağlanmış olması gerekir (Yalçın 2010, 1054). Alacaklı tarafından herhangi bir dava ve icra takibi yapılmadan sadece borçlunun konkordato talebine dayanılarak alacağın dava ve icra safhasında olduğu iddia edilemez (Sarıcan 2009,147).

Ayrıca alacağın ilgili yükümlünün uhdesine girdikten sonra şüpheli hale gelmesi gerektiğinden alacak şüpheli hale geldikten sonra devralınmış ise şüpheli alacak karşılığı ayrılmaz (MB'nin 01.07.1999 tarih ve 27328 sayılı özeldes). İcra takibatına geçilmiş borçlular hakkında ödeme emri gönderilmiş olmasına rağmen haciz işlemine geçilmeyen alacaklar şüpheli alacak vasfını kaybeder (Dnş. 4. D. 23.06.1975 tarih ve E.1973/5905, K. 1975/2083). İcra takibatının ciddi olarak takip edilmemesi nedeniyle, dosyası takipten düşen alacak şüpheli olarak kabul edilemez (Dnş. 3. D. 10.06.1987 tarih ve E. 1986/2768, K. 1987/1552). Zira yargı kararına göre ciddi takip yapılmaması durumunda dosya takipsizlik nedeniyle işlemden kaldırılacağından şüpheli alacak mahiyeti ortadan kalkacaktır (DVDDK 25.12.1998 tarih ve E.1997/410, K.1998/441).

Kanun maddesinde yer alan dava veya icra takibine değmeyecek derecede küçük alacaklardan kasıt dava veya icra takibatı için yapılacak giderlerin alacak tutarından fazla olması halidir (Yalçın, 2010, 1054) Hukuki sürece dair mahkeme harcı, avukat ücreti, noter masrafı ve benzeri giderlerin toplamının alacak tutarını aşması veya ona yakın olması halinde dava ve icra sürecine taşınmaksızın karşılık ayrılması mümkündür.

Aynı kişiden olan alacakları değerlendirirken karşılık ayrılacak alacak tutarının hesaplanmasında tahsil edilmemiş alacakların her bir müşteri itibariyle topluca dikkate alınması gerekir (MB'nin 04.02.1999 tarih ve 3439 sayılı özeldes). Ayrıca yazı ile istemde bulunulduğunda bunun tevsik edilmesi gerekmektedir. Bunun prosedürünün ne olması gerektiğine dair vergi mevzuatında bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak yapılan protesto veya yazı ile borcun bir defadan fazla istenildiği, ancak PTT makbuzlarıyla veya protesto örnekleri veya alındıları ile tevsik edilebileğinden ve başka bir şekilde bu iddianın doğrulanmasının imkânsızlığı nedeniyle, yazıların taahhütlü olarak gönderilmesi gerekmektedir (Dnş. 13. D. 24.01.1978 tarih ve E.1976/3483, K.1978/139). Taahhütlü ve ilmühaberli olarak istenmeyen alacaklar için, şüpheli alacak karşılığı ayrılması kabul edilmemektedir (Dnş. 4. D. 25.12.1984 tarih ve E.1982/4982, K.1984/4669).

Şüpheli alacak karşılığı ayrılabilmesi pasifte karşılık ayrılması ile mümkündür. İşletme hesabı esasına göre defter tutanlar bu haktan yararlanamazlar (Dnş. 4. D. 11.04.1974 tarih, E. 1973/4688 ve K. 1974/1473). Konuya ilişkin olarak aksi yönde karara göre; şüpheli alacaklarda karşılık ayırmak yerine doğrudan kar zarar hesabına kayıt yapılmasında sonuç hesapları yönünden vergi matrahını etkilememesi nedeniy-

le sakınca görülmemiştir (Dnş. 4. D. 19.10.1992 tarih, E. 1991/2342, K. 1992/4772).

Teminatlı alacaklar, şüpheli alacak niteliğini kaybettiğinden, ihtiyati haciz, haciz ve gayrimenkul ipotegi, alacak için teminat sağlamakta olduğundan bu alacaklar için karşılık ayrılmaz (DVDDK 12.04.2002 tarih ve E.No:2002/35, K.2002/186). Kefalet VUK' un 323'üncü maddesinde belirtilen teminat kapsamında sayılmayacağından asıl borçlu hakkında takibe başlanması durumunda bu alacak için karşılık ayrılabilir (Dnş. 4. D. 02.03.2004 tarih ve E. 2002/4579, K. 2004/355)

Danıştay Vergi Dava Daireleri Genel Kurulu, şüpheli hale geldiği yıl karşılık ayrılmayan alacak için izleyen yıllarda karşılık ayrılmayacağı yönünde karar vermiştir (DVDDK 12.11.1999 tarih ve E.1999/102, K. 1999/480). Beyanname verme tarihine kadar şüpheli hale gelse dahi, değerlendirme günü itibariyle şartları taşımayan alacaklar için, değerlendirme gününün ilgili bulunduğu hesap dönemi kazancından indirilmek üzere karşılık ayrılması mümkün değildir (MB'nin 28.05.1999 tarih ve 21451 sayılı özelgesi).

Kamu idarelerine karşı yapılan inşaat taahhütlerinden doğan istihkaklara ait alacaklar için VUK 323'üncü maddesindeki şartların taşınması halinde şüpheli alacak karşılığı ayrılmasının mümkün olduğuna karar verilmiştir (HUK Danışma Komisyonu'nun 28.05.1962 tarih ve 116 yayın sıra no.lu kararı). Öte yandan Bakanlıkça verilen bir görüş de, alacağın kamu idaresi tarafından gecikmeyle ödenecek olması, alacağın tahsilinin şüpheli hale gelmesini gerektirmediği belirtilerek kamu kurumlarından olan alacaklar için karşılık ayrılmasının mümkün olmadığı belirtilmiştir (MB'nin 09.11.1994 tarih ve 74778 sayılı özelgesi).

Ticari kazancın elde edilmesi ve idame ettirilmesi ile ilgili olarak, daha önce hâsıl hesaplarına intikal ettirilmiş olan alacaklar için şüpheli alacaklar karşılığı ayırabilmek söz konusu olup, tahsil edilemeyen avanslar için karşılık ayrılmaz (Sağlam 1994, 41). Hesap Uzmanları Kurulu Danışma Komisyonu'nun kararında da, karşılık ayrılmayan alacağın daha önce hâsıl hesaplarına intikal ettirilmesi gerektiğinden, daha önce hâsıl olarak dikkate alınmamış olan avanslar için karşılık ayrılmayacağı ifade edilmektedir (HUK Danışma Komisyonu'nun 25.09.2002 tarih ve 292/1 sayılı kararı).

Aksi yönde bir görüş olarak avans niteliğindeki ödemeler ticari faaliyetin devamı için yapılan ödemelerdir ve verilen avans karşılığında malın veya verilen avansın alınmaması ve diğer koşulların da gerçekleşmesi halinde karşılık ayrılması mümkündür (MB'nin 31.01.2002 tarih ve 5073 sayılı özelgesi). Alacağın ticari ve-

ya zirai kazancın elde edilmesi veya idame ettirilmesi ile ilgili olması, alacağın mutlaka daha önce gelir veya hâsılat yazılan bir alacak olmasını gerektirmez. Diğer ticari ilişkiler nedeniyle doğan alacaklar için de karşılık ayrılabilir. Ancak, alacak ile ticari veya zirai kazancın elde edilmesi ve idamesi arasında doğrudan bir illiyet bağının olması gerekir (Bıyık ve Kıratlıoğlu 2000, 577).

İlişkili taraf işlemlerinde diğer şirketlerde müşterilerle olan ilişkiler, holdinglerde iştirakleri ile olan ilişkiler şeklinde ortaya çıkmaktadır (Şeker 1999, 1464). Buna bağlı olarak söz konusu şartların sağlanması halinde holding şirketlerin iştirakleri ile olan ilişkilerinden doğan ve tahsil edilemeyen alacakları için karşılık ayrılabilmesine dair vergi mahkemesi kararı Danıştay 4. Dairesince onanmıştır (Doğrusöz 1994, 45). Hiç şüphesiz ki muvazaalı bu işlem sonucunda söz konusu alacağın şüpheli hale gelmesi ve karşılık ayrılması mümkün olmayacaktır (Yıldız 2001, 132,133).

3. TÜRKİYE MUHASEBE STANDARTLARINDA ŞÜPHELİ ALACAKLAR

3.1. TMS Yönünden Alacaklar İçin Karşılık Ayırma Şartları

TMS 39' a göre sözleşmeden doğan haklar finansal varlıktır. Sözleşmeden (yazılı/sözlü) doğan nakit alma hakkını temsil eden finansal varlıklar arasında; ticari alacaklar (senetsiz), alacak senetleri, kredi alacakları (ortaklardan, iştiraklerden, bağlı ortaklıklardan, personelden alacaklar) alacak tahvilleri (Kamu kesimi ve özel kesim tahvil senet ve bonoları) sayılabilir. TMS' de alacaklar için şüpheli alacak karşılığı ayırmada alacakların bir takım değer düşüklüğü göstergelerini taşımaları gerekmektedir.

Bir finansal varlık veya finansal varlık grubu, sadece ve sadece, ilgili varlığın ilk muhasebeleştirilmesinden sonra bir veya birden daha fazla olayın (zarar/kayıp olayı) meydana geldiğine ve söz konusu zarar olayının (veya olaylarının) ilgili finansal varlığın veya varlık grubunun güvenilir bir biçimde tahmin edilebilen gelecekteki tahmini nakit akışları üzerindeki etkisi sonucunda değer düşüklüğüne uğradığına ilişkin tarafsız bir göstergenin bulunması durumunda değer düşüklüğüne uğrar ve değer düşüklüğü zararı oluşur. Bir finansal varlığın veya finansal varlık grubunun değer düşüklüğüne uğradığına ilişkin tarafsız gösterge, ilgili finansal varlığı elinde bulunduranların aşağıdaki zarar olaylarına ilişkin tespit ettikleri gözlemlenebilir verileri içerir (TMS 39/59):

- (a) İhraç edenin veya taahhüt edenin önemli finansal sıkıntı içinde olması;
- (b) Sözleşmenin ihlal edilmesi, örneğin faiz veya anapara ödemelerinin yerine getirilememesi veya ihmâl edilmesi;
- (c) Borçlunun içinde bulunduğu finansal sıkıntıya ilişkin ekonomik veya yasal nedenlerden ötürü, alacaklının, borçluya, başka koşullar altında tanımayacağı bir ayrıcalık tanıması;
- (d) Borçlunun, iflas veya başka tür bir finansal yeniden yapılanmaya gireceği ihtimalinin yüksek olması;
- (e) Finansal zorluklar nedeniyle söz konusu finansal varlığa ilişkin aktif piyasanın ortadan kalkması veya
- (f) Grup içindeki her bir finansal varlık itibariyle tespiti mümkün olmamakla birlikte, bir grup finansal varlığın ilk muhasebeleştirilmelerinden itibaren anılan varlıkların gelecekteki tahmini nakit akışlarında ölçülebilir bir azalış olduğuna işaret eden gözlemlenebilir veri bulunması.

Bu tür bir veri aşağıdakileri içerir (TMS 39/59):

- (i) Gruptaki borçluların ödeme durumlarında olumsuz anlamda değişiklikler yaşanması (örneğin temerrüde düşülen ödemelerin sayısının artması veya kredi limitleri dolup da sadece aylık asgari ödeme tutarını ödeyen kredi kartı borçlularının sayılarının artması); veya
- (ii) Gruptaki varlıkların geri ödenmemesi ile ilişkili bulunan ulusal veya yöresel ekonomik koşullar (örneğin borçluların bulunduğu coğrafi bölgedeki işsizlik oranında artış yaşanması, ipotekli konut kredileri açısından ilgili bölgelerdeki gayrimenkul fiyatlarında düşüş olması, petrol üreticilerine kullanılan kredi varlıkları açısından petrol fiyatlarında düşüş olması veya gruptaki borçluları etkileyen sanayi koşullarında olumsuz anlamda değişiklikler olması).

3.2. TMS Yönünden Karşılık Tutarının Tespiti

Alacakların tahsil edilebilirliği zarar karşılığı yönünden değerlendirmeye tabi tutulması nedeniyle, karşılık ayırma yöntemi bir varlığın değer düşüklüğünün muhtemel olduğu durumlarda ve düşüklük tutarının mantıklı olarak tahmin edilebildiği durumlarda geçerlidir (Kieso ve diğerleri 2004, 323). Diğer bir ifadeyle karşılık ayırabilmek için alacağın şüpheli hale gelmiş olması yeterli değildir. Değer düşüklüğünün muhtemel olmasının yanı sıra düşüklük tutarının da ölçülü bir şekil-

de tahmin edilebilmesi de şarttır.

İşletmeler henüz tahakkuk etmemiş (kesinleşmemiş) olan zararlarını şayet gerçekleşme ihtimali öngörülmekte ise dipnotlarda açıklarlar. Zararın oluşması muhtemel ve zarar tutarı yaklaşık olarak belli ise işletmeler karşılık zararı tahakkuk ettirmek zorundadırlar (Gleason ve Mills 2002, 318).

TMS 39'un 59 uncu paragraftaki olay çeşitlerine ek olarak, değer düşüklüğünün tarafsız göstergesi, ihracçının faaliyet gösterdiği teknolojik, sektörel, ekonomik ve yasal çevrede olumsuz etkileri bulunan önemli değişiklikler meydana geleceğine ilişkin bilgi bulunmasıdır. TMS 39'un 62'nci paragrafında açıklandığı üzere bazı durumlarda, bir finansal varlıktaki değer düşüklüğü tutarının tahmin edilebilmesi için gerekli olan gözlemlenebilir veriler, kısıtlı veya mevcut koşullarla birebir uyumlu olmayabilir. Örneğin bir borçlunun finansal sıkıntı içinde olması ve benzer durumdaki borçlulara ilişkin elde edilebilir tarihi verilerin az sayıda olması halinde bu durum söz konusudur. Bu tür durumlarda, işletme, ilgili değer düşüklüğü tutarını tahmin etmek amacıyla tecrübele-ri ile de desteklenen muhakeme yeteneğini kullanır. Benzer şekilde, işletme, söz konusu muhakeme yeteneğini, mevcut koşulları yansıtması amacıyla bir finansal varlık grubunun gözlemlenebilir verilerini düzeltmek amacıyla kullanır

TMS 39, UR89'a göre, değer düşüklüğü açısından toplu olarak değerlendirilen bir finansal varlık grubuna ilişkin gelecekteki nakit akışları, gruptakilerle benzer nitelikte kredi risk özellikleri taşıyan varlıklara ilişkin olarak geçmişte yaşanan zararlar esas alınarak tahmin edilir. Daha önce işletmeye özgü bir zarar yaşamamış veya bu konudaki deneyimi yetersiz olan işletmeler ise, karşılaştırılabilir varlık gruplarına ilişkin grup deneyimlerini kullanır. Geçmişteki zarar deneyimleri, anılan deneyimlerin ilişkili oldukları dönemde mevcut olmayan güncel koşullar ile hali hazırda mevcut olmayan geçmiş döneme ilişkin koşulların etkilerini yansıtmak amacıyla, gözlemlenebilen güncel verilere göre düzeltilir.

TMS 39, UR92 uyarınca bir finansal varlık grubunda (daha düşük bakiyeli krediler gibi) oluşan değer düşüklüğü zararlarının belirlenmesi sırasında, TMS 39'un Paragraf 63–65 ve Paragraf UR87-UR91'de yer alan hükümlere uymaları koşuluyla formüle dayalı yaklaşımlar veya istatistiksel yöntemler kullanılabilir.

TMS yaklaşımından anlaşılacağı üzere uygulanacak yöntem ve tutar tespiti için; standartlar, genel bir çerçeveye çizmekte ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Değer düşüklüğü tutarının tahmininde tecrübe ile de desteklenen muhakeme yeteneğini kullanılacağı, da-

ha önce işletmeye özgü bir zarar yaşanmamış veya bu konudaki deneyimi yetersiz olan işletmelerin ise, karşılaştırılabilir varlık gruplarına ilişkin grup deneyimlerini kullanabilecekleri, zarar deneyimleri ve anılan deneyimlerin ilişkili oldukları dönemde mevcut olmayan güncel koşullar ile hali hazırda mevcut olmayan geçmiş döneme ilişkin koşulların etkilerini yansıtmak amacıyla, gözlemlenebilen güncel verilere göre düzeltileceği ifade edilmekte ve oluşan değer düşüklüğü zararlarının belirlenmesi sırasında, formüle dayalı yaklaşımlar veya istatistiksel yöntemlerin kullanılabilmesi açıklanmaktadır.

Söz konusu açıklamalar dikkate alındığında TMS'lerin şüpheli alacak karşılığı ayırırken işletmelerin hangi yöntem ya da yöntemleri kullanacakları konusunda bağlayıcı bir yaklaşımın olmadığı anlaşılmaktadır. Tahsili şüpheli hale gelen alacakların ne kadar olduğunu hesaplayabilmek için fiili tespite dayalı karşılık yöntemi veya tahmine dayalı (götürü) karşılık yöntemi kullanılabilir.

Fiili tespite dayalı karşılık ayırma yöntemi VUK' da olduğu gibi her bir alacağın ayrı ayrı takip edilmesini gerektirmektedir. Bunun için alacakların tahsil edilip edilemeyeceklerinin kesinleşmesinin beklenmesi, diğer bir ifade ile ödeme süresinin aşılmış olması gerekmektedir. Borçlunun işletmenin alacağını ödemesini şüpheye düşürecek finansal sıkıntı içinde olması, sözleşmenin ihlal edilmesi, örneğin faiz veya anapara ödemelerinin yerine getirilememesi veya ihmal edilmesi, borçlunun, iflas veya başka tür bir finansal yeniden yapılanmaya gireceği ihtimalinin yüksek olması gibi nedenler varsa bu türden alacaklar için fiili tespite dayalı karşılık ayırma yöntemi uyarınca karşılık gideri kaydı yapılabilir. Burada gerçeğe uygun değer muhasebesi bakımından sorun gelir ve giderlerin çoğunlukla aynı döneme yansıtılamaması sorunudur.

Tahmine dayalı (götürü) karşılık ayırma yönteminde ise, işletmeler şüpheli alacaklarını geçmiş dönemlerdeki tecrübelerinden faydalanarak tahmin etmekte ve bu tahmini yaparken satışlarını veya alacak bakiyelerini kullanarak bir tespit yapmaktadırlar. Bu yöntemde TMS düzenlemelerine uyum göstermektedir. Fakat tahmine dayalı (götürü) karşılık ayırma yönteminin VUK uyarınca kabul edilmesi mümkün değildir. VUK' da alacaklar fiili tespite dayalı olarak değerlemeye tabi tutulmakta ve karşılık ayrılabilmesi hukuki sürecin başlatılmasına dayandırılmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri vergi sisteminde genel kural olarak tamamen değersiz hale gelen alacakların giderleştirilmesine izin verilmektedir. Kısmi olarak şüpheli hale gelen alacaklarda ise tahsil edilebilir kısmın üstündeki tutarların gider kaydedilmesi kabul edilmektedir (IR Code Section 166-a- 1- 2).

3.3. TMS'lerde Alacaklara İlişkin Değerleme Ölçüsü

TMS 32.11'e göre; alacaklar, finansal varlıklar arasında sayılmıştır. TMS 39.9'a göre de kredi ve alacaklar etkin faiz yöntemiyle hesaplanan itfa edilmiş maliyet değeri ile değerlemeye tabidir. Aynı standarda göre; finansal varlık veya finansal borcun etkin faiz yöntemiyle hesaplanan itfa edilmiş maliyeti, finansal varlık veya finansal borcun ilk muhasebeleştirme sırasında ölçülen değerinden anapara geri ödemeleri düşüldükten, anılan ilk tutar ile vadedeki tutar arasındaki farkın etkin faiz yöntemi kullanılarak hesaplanan birikmiş itfa payı düşüldükten veya eklendikten ve değer düşüklüğü ya da tahsil edilememeye durumuna ilişkin her türlü indirimin yapılmasından (doğrudan doğruya veya bir karşılık hesabı kullanılarak) sonra geriye kalan tutardır.

TMS 39.9'da açıklandığı üzere etkin faiz yöntemi: Finansal varlık veya borcun (veya bir finansal varlık veya borç grubunun) itfa edilmiş maliyetlerinin hesaplanması ve ilgili faiz gelir veya giderlerinin ilişkili olduğu döneme dağıtılması yöntemidir. Etkin faiz oranı; finansal aracın beklenen ömrü boyunca veya uygun olması durumunda daha kısa bir zaman dilimi süresince yapılacak gelecekteki tahmini nakit ödeme ve tahsilatlarını tam olarak ilgili finansal varlık veya borcun net defter değerine indirgeyen orandır. Etkin faiz oranının hesaplanması sırasında, işletme, gelecekteki kredi zararlarını dikkate almaksızın, ilgili finansal aracın sözlümeye bağlı tüm koşullarını (örneğin peşin ödeme, alım opsiyonu ve benzeri opsiyonlar) göz önünde bulundurmamak suretiyle nakit akışlarını tahmin eder. Bu hesaplama, etkin faiz oranının bir parçası olan ve sözleşmenin tarafları arasında ödenen veya alınan tüm masraf ve puanlar (bakınız: TMS 18) ile işlem masraflarını ve diğer her türlü prim ve iskontoyu içerir. Benzer nitelikteki finansal araç grubuna ait nakit akışlarının ve beklenen ömrün güvenilir bir şekilde tahmin edilebileceği varsayılır.

3.4. Şüpheli Alacak Karşılığı Hesaplama Yöntemleri

Tekdüzen Hesap Planı ve Türkiye Muhasebe Standartları uyarınca işletmeler tarafından şüpheli alacak karşılığı ayırmak için iki yöntem kullanılabilir. Bunlardan birincisi, fiili tespite dayalı karşılık ayırma yöntemi; ikincisi ise geçmiş iki hesap döneminin ortalamasına göre hesaplama yapılarak karşılık ayrılan, tahmine dayalı karşılık ayırma yöntemidir. Tahmine dayalı karşılık ayırma yöntemi, tekdüzen hesap çerçevesi planı ve işleyişine göre perakende satış yöntemi (götürü karşılık yöntemi) olarak da adlandırılmaktadır.

Yöntemlerin her ikisinin de kullanılabilmesi imkan dahilinde bulunmakla birlikte, TMS uygulamasının daha çok tahmine dayalı karşılık ayırma yöntemlerine yatkın olduğu; tekdüzen hesap planı işleyişinin ise öteden beri vergi muhasebesi eğiliminde olmasından dolayı, fiili tespite dayalı karşılık ayırma yöntemine yatkın olduğu söylenebilir.

Fiili tespite dayalı karşılık ayırma yöntemi, günümüze kadar muhasebe ve vergi sistemimizde ağırlıklı olarak kullanılan bir yöntemdir; bu yöntemde hangi alacağı karşılık ayrıldığı bellidir. Fiili tespite dayalı karşılık ayırma yöntemine göre karşılık ayrılabilmesi için karşılık ayrılacak olan alacağın ödeme süresi geçmiş ve devamında işletme tarafından yukarıda sayılan hallerden en az birisi kullanılarak eyleme geçilmiş olmalıdır. Fiili tespit yönteminde, söz konusu alacak öncelikle normal alacaklar içerisinde çıkarılarak şüpheli alacaklara kaydedilmek zorundadır.

İkinci yöntem, tahmine dayalı karşılık (perakende satış/götürü karşılık) ayırma yöntemidir. Bu yöntemde hangi alacağın şüpheli alacak olduğu spesifik olarak belli olmadığından alacaklar, şüpheli alacaklar hesabına taşınmadan karşılık ayrılmaktadır. Karşılık ayrılacak tutarın hesaplanmasında geçmiş yıllara ait şüpheli alacaklar dikkate alınarak cari dönemde aynı oranda şüpheli alacak oluşacağı varsayılmakta ve ihtiyatlılık ilkesi gereğince karşılık ayrılarak gider yazılmaktadır.

Her iki yönteme dair açıklamalar ve muhasebe kayıtları aşağıdaki gibidir.

3.4.1. Fiili Tespite Dayalı Karşılık Ayırma Yöntemi

Alacakları tek tek değerlemeye tabi tutan bu yöntemde, tahsili şüpheli hale gelmiş olan alacaklar öncelikle ilgili hesaplara (Alıcılar, Alacak Senetleri gibi hesaplara) alacak; karşılığında 128 Şüpheli Ticari Alacaklar hesabına borç kaydedilerek normal alacaklardan şüpheli alacaklara aktarılır ve ikinci kayıt olarak da 654 Karşılık Giderleri (-) hesabına borç ve 129 Şüpheli Ticari Alacaklar Karşılığı (-) hesabına alacak kaydedilir. Sonrasında şüpheli alacağın tahsiline bağlı olarak, tahmin olunan zararın kısmen ya da tamamen gerçekleşmemesi halinde, gerçekleşmeyen kısım 644 Konusu Kalmayan Karşılıklar hesabının alacağına devredilerek 129 Şüpheli Ticari Alacaklar Karşılığı (-) hesabına borç kaydedilir.

Örnek 1: (A) işletmesinin yıl içerisinde yurt içi satış karşılığı olarak alınan ve alacak senetlerine kaydedilmiş olan 25.000 TL tutarında alacak senedi vadesinde tahsil edilemediğinden alıcı hakkında icra takibi başlatılmıştır.

31.12.20XX			
128 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR		25.000	
	121 ALACAK SENETLERİ		25.000
	Alacağın şüpheli alacaklar hesabına devri		
31.12.20XX			
654 KARŞILIK GİDERLERİ		25.000	
	129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR KARŞILIĞI		25.000
	Şüpheli alacaklar için karşılık ayrılması		
31.12.20XX			
690 DÖNEM KARI VEYA ZARARI		25.000	
	654 KARŞILIK GİDERLERİ		25.000
	Gider hesaplarının dönem kar/zararına aktarılması		
31.12.20XX			

Şüpheli alacak şayet dava veya icra safhasına taşınmadan karşılık ayrılırsa karşılık gideri yıllık beyannamede kanunen kabul edilmeyen gider olarak vergi matrahına ilave edilir.

Örnek 2: Yukarıdaki örneğe (Örnek 1) aynı verilerle devam edilmesi ve karşılık ayrılan alacağın tamamının (25.000 TL) banka aracılığıyla izleyen yılda tahsil edilmesi halinde kayıtlar:

102 BANKALAR		25.000	
	128 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR		25.000
	Şüpheli alacağın banka aracılığıyla tahsili		
129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAK KARŞILIĞI		25.000	
	644 KONUSU KALMAYAN KARŞILIKLAR		25.000
	Tahsil edilen şüpheli alacak geliri		
31.12.20XX			
644 KONUSU KALMAYAN KARŞILIKLAR		25.000	
	690 DÖNEM KARI VEYA ZARARI		25.000
	Gelir hesaplarının dönem kar/zararına aktarılması		
31.12.20XX			

Yukarıdaki işlemde şüpheli alacak şayet dava veya icra safhasına taşınmamışsa bir önceki yıl da karşılık gideri yıllık beyannamede kanunen kabul edilmeyen gider olarak vergi matrahına ilave edilmek suretiyle vergilendirileceğinden, mükerrer vergileme yapmamak için izleyen yılda tahsil edilince konusu kalmayan karşılıklar (karşılık iptal gelirleri) olarak vergi matrahından beyanname üzerinde “diğer indirimler” altında tenzil edilmesi gerekir.

Örnek 3: Yukarıdaki örneğe (Örnek 1) aynı verilerle devam edilmesi ve karşılık ayrılan alacağın tamamının (25.000 TL) örnek 2’de olduğu gibi banka aracılığıyla izleyen yılda değil de aynı yılda tahsil edilmesi halinde karşılık giderlerinin ters kayıtla kapatılmasına dair kayıtlar:

102 BANKALAR		25.000	
	128 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR		25.000
	Şüpheli alacağın banka aracılığıyla tahsili		
31.12.20XX			
129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR KARŞILIĞI		25.000	
	654 KARŞILIK GIDERLERİ		25.000
	Karşılık giderlerinin iptali		

Karşılık gideri olarak yazılan giderler gerçekleşmemiş olacağından bunun düzeltilmesi gerekir. Düzeltme işlemi aynı yıl içerisinde gerçekleştiğinde karşılık giderleri yukarıdaki gibi ters kayıt yapılarak işlem düzeltilir. Karşılık giderleri ters kayıtla kapatılmış olacağından 690 Dönem Kar veya Zararına aktarma kaydı yapılmayacaktır.

Örnek 4: Yukarıdaki örneğe (Örnek 1) aynı verilerle devam edilmesi ve karşılık ayrılan alacağın bir kısmının (15.000 TL) icra takibi sonucunda banka aracılığıyla izleyen yılda tahsil edilmiş olması halinde kayıtlar:

102 BANKALAR		15.000	
	128 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR		15.000
	Şüpheli alacağın bir kısmının banka aracılığıyla tahsili		
129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAK KARŞILIĞI		15.000	
	644 KONUSU KALMAYAN KARŞILIKLAR		15.000
	Tahsil edilen şüpheli alacak geliri		
31.12.20XX			
644 KONUSU KALMAYAN KARŞILIKLAR		15.000	
	690 DÖNEM KARI VEYA ZARARI		15.000
	Gelir hesaplarının dönem kar/zararına aktarılması		

Örnek 5: Yukarıdaki örneğe (Örnek 1) aynı verilerle devam edilmesi ve karşılık ayrılan alacağın kalanının (10.000 TL) tahsil imkânının kalmadığının (değersiz alacak olduğunun) anlaşılması halinde kayıt:

31.12.20XX			
129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAK KARŞILIĞI		10.000	
	128 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR		10.000
	Tahsil imkânı kalmayan şüpheli alacaklar		

Tahsil edilemeyeceği kesinleşen alacaklar daha önce karşılık ayırmak suretiyle gider yazıldığı için burada yapılan işlem şüpheli ticari alacaklar ve şüpheli ticari alacak karşılığının bilançodan çıkarılması işlemidir. Bu kayıt sonrasında alacağın izlenmesi sonlanmış olmaktadır. Bu işlemden önce de şüpheli ticari alacaklar ve karşılıklar bilançoda izlenmekle birlikte birbirini sıfırladığı için bu işlemin bilanço büyüklüğüne bir etkisi olmayacaktır.

Örnek 6: (A) işletmesinin değerlendirme gününde hepsi senetli olmak üzere;

- (B) şahsından ödeme süresi geçmiş henüz tahsil edilememiş, ancak dava ve icra safhasına taşınmamış 10.000 TL;

- Bilinen adreslerinde bulunamayan ve nereye gittiği bilinmeyen (C) şahsından vadesi gelmemiş 5.000 TL;

- Finansal ödeme güçlüğü içinde bulunduğu anlaşılan (E) şahsından vadesi gelmemiş 8.000 TL; alacağı bulunmaktadır.

Tek düzen hesap işleyişine göre perakende satış yöntemine göre karşılık ayrılması haricinde ödeme süresinin geçmiş olması karşılık ayrılması şart olarak arandığından sadece (B)'den olan alacak için karşılık ayırmak mümkündür.

TMS uyarınca ise yukarıda yer alan her üç durum içinde ticari karın tespitinde şüpheli alacak karşılığı ayrılması mümkündür. (B)'den olan alacağının vadesi dolmuş olduğu için, (C)'den olan alacağının vadesi dolmasa da borçlusu bilinen adreslerinde bulunamadığı için, (E)'den olan alacağının vadesi dolmasa da anılan şahıs ödeme güçlüğü içinde bulunduğu için alacakların tamamı üzerinden karşılık ayırması mümkündür.

31.12.20XX		
128 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR	23.000	
121 ALACAK SENETLERİ		23.000
Alacakların şüpheli alacaklar hesabına devri		
31.12.20XX		
654 KARŞILIK GİDERLERİ	23.000	
129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR KARŞILIĞI		23.000
Şüpheli alacaklar için karşılık ayrılması		
31.12.20XX		
690 DÖNEM KARI VEYA ZARARI	23.000	
654 KARŞILIK GİDERLERİ		23.000
Gider hesaplarının dönem kar/zararına aktarılması		

Yukarıdaki işlemlerin hiçbirisi dava veya icra safhasına taşınmamış olduğundan 23.000 TL karşılık gideri VUK' a göre yıllık beyannameye kanunen kabul edilmeyen gider olarak vergi matrahına ilave edilir.

2.4.2. Tahmine Dayalı (Götürü) Karşılık Ayırma Yöntemi

Muhasebenin genel kabul görmüş ilkelerinden tahakkuk ve ihtiyatlılık ilkelerine uyumlu davranılabilmesi amacıyla tahsil edilemeyeceği düşünülen, başka bir ifade ile tahsili şüpheli görülen, alacaklardan kaynaklanan zararların ortaya çıktığı dönemde kayıtlara yansıtılması gerekmektedir. Ancak şüpheli görülen alacakların tahsil edilip edilemeyeceği henüz kesinleşmediğinden dolayı bu alacakların tahmini olarak tespit edilmesi gerekmektedir. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi şüpheli alacakların saptama yöntemlerinden ikincisi tahmini yöntemlerdir (Esen 2009, 133).

Tahmine dayalı karşılık ayırma yöntemi, geçmiş dönemlerde gerçekleşen şüpheli alacak tutarlarının cari dönemde de gerçekleşeceği öngörüsü ile götürü olarak giderleştirmeyi kabul etmektedir. Tek düzen hesap işleyişinde bu yöntem perakende satış yöntemi olarak adlandırılmaktadır. Alacakları grup halinde değerlemeye tabi tutan tahmine dayalı karşılık yöntemi uygulama kolaylığı olan ve muhasebenin ihtiyatlılık ilkesine uygun bir yaklaşımdır. Bu yöntemde alacakların ödeme süresinin geçmiş olması şart değildir. Özellikle müşteri sayısı fazla olan ve bu nedenle birebir (fiili) tespit zorluğu bulunan işletmeler tarafından kullanılması uygun olan bir yöntemdir. Birebir tespit güclüğü nedeniyle bu yöntemde alacakların, şüpheli alacaklar hesabına aktarılması gerekmez. Tek yevmiye maddesi ile 654 Karşılık Giderleri borçlu, 129 Şüpheli Ticari Alacaklar Karşılığı hesabı alacaklı kayıt yapılması yeterlidir. Dava veya icra safhasına taşınmamış olması nedeniyle vergi mevzuatı uyarınca bu tutarların kanunen kabul edilmeyen gider olarak dönem kar zararına ilave edilmesi gerekir.

Alacaklarını değer düşüklüğü açısından toplu olarak değerlendiren işletmeler tahsili kuşkulu alacaklarını geçmiş dönemlerde yaşanan zararları esas almak suretiyle bir tahminde bulunmaktadırlar. Bunun için formüle dayalı yaklaşımlar veya istatistiksel yöntemler kullanılabilir.

Perakende satış yöntemine göre, şüpheli ticari alacak tutarının tespitinde, son iki yılın verileri ile aşağıda yer alan iki formülden yararlanılmaktadır (Sipahi 2004, 126 – 131).

1- Şüpheli Ticari Alacak Oranı =Vadesinde Tahsil Edilemeyen Alacaklar/Vadedeli Satışlar

2- Öngörülen Şüpheli Ticari Alacak Tutarı = Vadeli Satışlar x Şüpheli Ticari Alacak Oranı

Götürü (tahmine dayalı) karşılık ayırma yönteminde karşılık gideri tahminleri için başlıca iki yaklaşım kullanılmaktadır (Kieso ve diğerleri 2004, 323-324).

- Satışların yüzdesi (gelir tablosu) yaklaşımı,
- Alacakların yüzdesi (bilânço) yaklaşımı.

3.4.2.1. Satışların Yüzdesi (Gelir Tablosu) Yaklaşımı

Bu yaklaşımda geçmiş yıllarda tahsil edilemeyen alacak toplamı, yine aynı süreçteki toplam kredili satışa oranlanmakta ve bu oran cari yılın alacağı ile çarpılmak suretiyle cari döneme ait şüpheli alacak tutarı bulunmakta ve karşılık ayrılmaktadır.

Buna göre şüpheli alacak giderinin tahmin edilebilmesi için geçmiş yıllarda tahsil edilemeyen alacakların yine aynı geçmiş yıllardaki toplam kredili satışlara oranı bulunmakta ve bu oran cari dönem kredili satışları ile çarpılmak suretiyle cari dönemde ayrılacak karşılık gideri hesaplanmaktadır. Satışlar üzerinden yapılan bu tahmin yöntemi gelir tablosu yaklaşımı olarak da adlandırılmaktadır.

Karşılık Gideri = (Geçmiş yıllardaki tahsil edilemeyen alacaklar/Geçmiş yıllardaki toplam kredili satışlar)xCari yılda kredili satışlar

Örnek 1: Geçmiş 5 yılda 5.000.000 TL kredili satışı olan (A) işletmesinin bu satışlardan dolayı tahsil edemediği tutar 500.000 TL'dir. İşletmenin cari yılda kredili satışı 1.500.000 TL ise satışların yüzdesi (gelir tablosu) yaklaşımı esas alınarak cari yılda ayrılması gereken şüpheli alacak karşılığı ve buna ait muhasebe kaydı aşağıdaki gibi olacaktır.

$$\text{Karşılık gideri} = (500.000/5.000.000) \times 1.500.000 = 150.000 \text{ TL}$$

31.12.20XX		
654 KARŞILIK GİDERLERİ	150.000	
129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR KARŞILIĞI		150.000
Şüpheli alacaklar için karşılık ayrılması		

Satışların yüzdesi (gelir tablosu) yaklaşımı tekdüzen hesap çerçevesi, planı ve işleyişinde düzenlenen perakende satış yöntemine yakın bir uygulamadır. Perakende satış yöntemine göre, şüpheli alacak karşılıkları bilanço gününden önceki iki hesap döneminde vadesinde tahsil edilemeyen alacakların ilgili dönemlerdeki toplam vadeli satışlara oranlarının ortalamasının değerlendirilmesindeki vadeli satışlara uygulanması suretiyle hesaplanmaktadır. TMS/TFRS'ye göre 2 yıllık veriler yerine daha uzun sürelere ait verilerin kullanılması (yukarıdaki örnekte 5 yıllık veriler kullanılmıştır) daha isabetli sonuçlar verecektir.

Bu yöntemi kullanan işletmeler değerlendirme gününde ayırdıkları karşılık tutarlarını kontrol ederler; şayet ayrılan karşılıklar tahsil edilemeyen alacaklardan fazla ise fazla ayrılan karşılıklar gelir kaydedilerek iptal edilir. Yukarıdaki örneğe göre şayet ortaya çıkan fiili tespite dayalı karşılık tutarı 100.000 TL olarak gerçekleşmiş ise düzeltme kaydı aynı dönemde yapılırsa aşağıdaki gibi olacaktır.

31.12.20XX		
129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR KARŞILIĞI	50.000	
654 KARŞILIK GİDERLERİ		50.000
Şüpheli alacakların aynı yılda tahsili nedeniyle karşılık gelirlerinin iptali		

Yine yukarıdaki örneğe göre şayet ortaya çıkan fiili tespite dayalı karşılık tutarı 100.000 TL olarak gerçekleşmiş ise ve düzeltme kaydı aynı dönemde değil de izleyen dönemde yapılırsa aşağıdaki gibi olacaktır.

31.12.20XX		
129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAK KARŞILIĞI	50.000	
644 KONUSU KALMAYAN KARŞILIKLAR		50.000
Fazladan ayrılan karşılık geliri		

Örnek 2: (A) işletmesi kredili satış tutarlarının geçmiş iki yılda (Tahsil Edilemeyen Alacaklar/Toplam Kredili Satışlar) %6'sını tahsil edememiştir. İşletmenin cari yıl dönem sonu değerlemesinde 200.000 TL alacak bakiyesi bulunmak-

tadır. (A) işletmesi perakende satış yöntemine göre karşılık ayırma kararı alır ise ayırması gereken karşılık tutarı $(200.000 \times 0,06 =)$ 12.000 TL olacaktır.

31.12.20XX		
654 KARŞILIK GİDERLERİ	12.000	
129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR KARŞILIĞI		12.000

Örnek 3: Bir işletmenin geçmiş tecrübelerine dayanılarak vadeli satışlarının %2'sinin tahsil edemediği varsayılırsa, cari yıl da vadeli satışların 400.000 USD olması halinde karşılık giderleri 8.000 USD, şüpheli alacaklar karşılığı 8.000 USD ve buna dair yevmiye kaydı aşağıdaki gibi olacaktır (Keiso 2004, 324).

KARŞILIK GİDERLERİ		
	8.000	
ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR KARŞILIĞI		8.000

Böylece 400.000 USD satış hâsılatı ve 8.000 USD karşılık (zarar) aynı döneme ait gelir tablosuna yansıtılmakta ve böylece gelirler ve bunlara ait giderlerin aynı dönem finansal tablolarına yansıtılması sağlanmaktadır.

3.4.2.2. Alacakların Yüzdesi (Bilanço) Yaklaşımı

Alacakların yüzdesi (bilanço) yaklaşımını iki alt başlıkta değerlendirmek mümkündür.

- 1-Klasik Bilanço Yaklaşımı,
- 2-Yaşlandırma Tablosu Yaklaşımı.

3.4.2.2.1. Klasik Bilanço Yaklaşımı

Şüpheli alacak giderinin tahmin edilebilmesi için geçmiş yıllarda tahsil edilemeyen alacakların, yine aynı geçmiş yıllardaki toplam alacaklara oranı bulunmakta ve bu oran cari dönem alacak bakiyesi ile çarpılmak suretiyle döneme ait karşılık gideri hesaplanmaktadır. Alacaklar üzerinden yapılan bu tahmin yöntemi bilanço tablosu yaklaşımı olarak da adlandırılmaktadır.

Karşılık Gideri = (Geçmiş yıllardaki tahsil edilemeyen alacaklar/Geçmiş yıllardaki toplam alacaklar)XCari yıl alacak bakiyesi

Örnek: (A) işletmesinin geçmiş beş yılında tahsil edilemeyen alacaklarının toplam alacaklarına oranı %5 olarak gerçekleşmiştir. Cari yıla ait alacak hesaplarının değerlendirilme gününde bakiyesi 2.000.000 TL ise (A) işletmesinin $(2.000.000 \times 0.05 =)$ 100.000 TL şüpheli alacak karşılığı ayırması mümkün olup buna ait yevmiye kaydı aşağıdaki gibi olacaktır.

31.12.20XX		
654 KARŞILIK GIDERLERİ	100.000	
129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR KARŞILIĞI		100.000

3.4.2.2.2. Yaşlandırma Tablosu Yaklaşımı

Klasik bilanço yaklaşımının dışında alacakların yüzdesi (bilanço) yaklaşımı ile karşılık ayrılmasında, alacakların yaşlandırılması yöntemi (yaşlandırma tablosu yaklaşımı) oldukça yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir ve bu yöntemde alacaklar aşılacak vadelere göre sınıflandırılmakta ve her bir vade kategorisi için farklı oranlar kullanılmaktadır. Vade sürelerinin aşıldığı süreç uzadıkça alacakların geri dönüş oranı düşmektedir.

Bunun için alacakların gerçek durumlarını yansıtmada daha duyarlı bir yaklaşım olarak, yaşlandırma tablosu oluşturulur ve farklı yaş kategorileri için geçmiş deneyimlere dayanılarak farklı yüzdeler uygulanır (Kieso ve diğerleri 2004, 324).

Amerikan Ticaret Departmanının bir çalışması genel kural olarak alacakların yaşları ile tahsil edilememe oranları arasında aşağıda yer alan ilişkiyi ortaya çıkarmıştır (Kieso ve diğerleri 2004, 324).

<u>Yaş</u>	<u>Tahsil Edilememe Oranı</u>
30 gün ve altı	%4
31-60 gün	%10
61-90 gün	%17
91-120 gün	%26

120 günden sonra yılın kalanında her geçen 30 günlük süreç için yaklaşık olarak %3-4 oranında bir artış ön görülmektedir (Keiso ve diğerleri, 324).

Yukarıdaki genel kuraldan biraz sapma gösteren bir şirketin yaşlandırma tablosu aşağıdaki gibidir. Adı geçen şirket ilk 30 gün içerisinde sektör ortalaması ile aynı (%4), 61-90 gün arasında sektör ortalamasından daha kötü (%15), 91-120 gün arasında sektör ortalamasından daha kötü (%20), 120 gün aşılığında ise sektör ortalamasından daha iyi (%25) bir oran yakalamıştır.

Örnek 1 (Kieso ve diğerleri 2004, 324): Wilson & Co. Alacaklarının Yaşlandırma Tablosu:

Müşterinin Adı	Alacakların Bilanço Değeri (USD)	60 gün altı (USD)	61-90 Gün (USD)	91-120 gün (USD)	120 gün üstü (USD)
A	98.000	80.000	18.000	-	-
B	320.000	320.000	-	-	-
C	55.000	-	-	-	55.000
D	74.000	60.000	-	14.000	-
TOPLAM	547.000	460.000	18.000	14.000	55.000

Yaş (Gün Sayısı)	Tutar (USD)	Tahmini Şüphelilik Oranı (%)	Ayrılması Gereken Karşılık (USD)
60 gün altı	460.000	%4	18.400
61-90 gün	18.000	%15	2.700
91-120 gün	14.000	%20	2.800
120 gün üstü	55.000	%25	13.750
TOPLAM			37.650

Buna göre karşılık hesabında bakiye bulunmadığı varsayımıyla 37.650 USD cari yıl da ayrılması gereken karşılık gideri olacaktır. Örneği biraz değiştirip karşılık hesabında 800 USD alacak bakiyesi olduğunu varsayarsak karşılık tutarı olarak $(37.650-800=)$ 36.850 USD ilave edilecek ve yevmiye kaydı aşağıdaki gibi yapılacaktır.

KARŞILIK GİDERLERİ		36.850	
	ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR KARŞILIĞI		36.850

Örnek 2 (Demir 2008, 79-80): Mert Pazarlama A.Ş.'nin alacaklarının yapısı aşağıdaki gibidir. Bu yapıya göre şirket, finansal varlıklarının bir parçası olan alacakları ile ilgili karşılık hesaplamaları yapmalıdır.

Borçlu	Toplam Alacaklar	Vadesi Gelmemiş Alacaklar	1-30 gün geciken Alacaklar	31-60 gün Geciken Alacaklar	61-90 gün Geciken Alacaklar	91-120 Geciken Alacaklar	120 günü Aşan Alacaklar
ABC	100.000	100.000	-	-	-	-	-
KLM	30.000	-	-	10.000	20.000	-	-
Toplam	130.000	100.000	-	10.000	20.000	-	-
Karşılık %			%1	%35	%60	%80	%95

Şirket vadesi geçmiş alacakları için karşılık ayırıp ayırmayacağına, geçmiş verilerini dikkate olarak karar vermelidir. Örneğin, şirketin geçmiş verileri incelendiğinde, vadesi 30 güne kadar geçmiş alacaklarının % 99'unu, 31-60 gün arası geçen alacaklarının % 65'ini, 61-90 gün arası geçen alacaklarının % 40'ını, 91-120 gün arası geçen alacaklarının % 20'sini ve 120 günden fazla geçen alacaklarının % 5'ini tahsil edebildiği varsayılırsa; şirket tahsil ödemeyeceğini tahmin ettiği kısma karşılık ayırmalıdır.

Şirketin ayıracağı şüpheli ticari alacak karşılığı;

10.000 YTL x % 35 = 3.500 TL

20.000 YTL x % 60 = 12.000 TL

Toplam Karşılık 15.500 TL

128 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR		30.000	
	120 ALICILAR		30.000
31.12.2010			
770 GENEL YÖNETİM GIDERLERİ		30.000	
	129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR KARŞILIĞI		30.000

3.5. TMS' ye Göre Karşılıkların Dipnotlarda Kamuya Açıklanması

Finansal varlıkların kredi zararları neticesinde değer düşüklüğüne uğraması ve işletmenin ilgili varlığın defter değerini doğrudan düşürmek yerine oluşan değer düşüklüğünü ayrı bir hesaba kaydetmesi durumunda (bireysel değer düşüklüklerini kaydetmek için kullanılan bir karşılık hesabı veya varlıklarda topluca meydana gelen değer düşüklüğünü kaydetmekte kullanılan benzer bir hesap gibi), sözü edilen hesapta dönem içerisinde her bir finansal varlık sınıfına ilişkin olarak meydana gelen değişimlerin mutabakatı hakkında kamuoyuna açıklamada bulunulur (TFRS 7/16).

İşletme, finansal araç sınıfları itibariyle aşağıdakileri kamuoyuna açıklar (TFRS 7/16):

(a) Elde bulundurulmuş hiçbir teminat veya kredi güvenilirliğinde artış sağlayan diğer bir unsur (örneğin TMS 32'ye göre netleştirilmeleri mümkün olmayan netleştirme anlaşmaları) dikkate alınmaksızın, raporlama dönemi sonu itibariyle maruz kalınan azami kredi riskini en iyi gösteren tutar;

(b) (a) kapsamında açıklanan tutara karşılık, güvence olarak elde bulundurulmuş teminat ve kredi güvenilirliğinde artış sağlayan diğer unsurların niteliği;

(c) Vadesi geçmemiş ya da değer düşüklüğüne uğramamış finansal varlıkların kredi kalitesine ilişkin bilgi; ve

(d) Koşulları yeniden görüşülmüş bulunan, aksi takdirde vadesi geçmiş veya

değer düşüklüğüne uğramış olacak finansal varlıkların defter değeri.

Vadesi geçmiş veya değer düşüklüğüne uğramış finansal varlıklara ilişkin olarak işletme, finansal araç sınıfları itibariyle aşağıdakileri kamuoyuna açıklar (TFRS 7/37):

(a) Raporlama dönemi sonu itibariyle vadesi geçmiş ancak değer düşüklüğüne uğramamış bulunan finansal varlıkların yaşlarına ilişkin açıklamalar;

(b) İşletmenin finansal varlıkların değer düşüklüğüne uğradığının tespiti sırasında göz önünde bulundurduğu etkenler de dahil olmak üzere, raporlama dönemi sonu itibariyle bireysel olarak değer düşüklüğüne uğradığı tespit edilen finansal varlıklara ilişkin açıklama; ve

(c) (a) ve (b) kapsamında açıklanan tutarlara ilişkin olarak işletme tarafından güvence olarak tutulan teminat ve kredi güvenilirliğinde artış sağlayan diğer unsurların niteliği ve mümkün ise bunların tahmini gerçeğe uygun değerleri.

İMKB 100 Endeksinde bulunan şirketlere dair şüpheli alacak karşılığı ayırma yöntemleri açısından yapılan bir araştırmaya göre (Özgür 2009, 150-151); şirketlerin, şüpheli alacak karşılığı ayırırken kullandıkları yöntemi dipnotlarında açıkça belirtmedikleri görülmüş, bundan dolayı dipnot açıklamalarında “objektif bir delil olduğu takdirde alacaklar için karşılık ayrılmaktadır” veya “alacaklar sürekli olarak müşteri bazında takip edilmektedir” ve benzeri ifadeleri kullanan işletmelerin alacaklarını tek tek değerlendirme yöntemine tabi tuttuğu; alacakları için “geçmiş deneyimlere ve ekonomik koşullara göre karşılık ayrılmaktadır”, “geçmiş tahsil edilemeye tecrübesine göre karşılık ayrılmaktadır” veya “geçmiş yıllardaki tahsilât oranları dikkate alınarak karşılık ayrılmaktadır” v.b. ifadeleri kullanan işletmelerin de alacaklarını grup halinde değerlemeye tabi tuttuğu varsayılmıştır.

4. SONUÇ

Tahsili şüpheli olmakla birlikte tamamen imkânsız bulunmayan alacaklar, şüpheli alacak karşılığı yoluyla bir taraftan dönem kar veya zararının tespitinde gider kaydedilmek suretiyle gelir tablosunun oluşumunda dikkate alınmakta, diğer taraftan tahsilât olasılığının sürmesi nedeniyle bilançolarda karşılık hesaplarında izlenmektedir. Şüpheli alacakların bilanço dışına çıkarabilmesi, alacağın tamamının tahsil edilmesi veya tahsil imkânının tüketilmesi nedeniyle değersiz alacak haline gelmesi ile mümkündür.

Türkiye Muhasebe Standartları uyarınca işletmeler tarafından şüpheli alacak karşılığı ayırmak için fiili tespite dayalı karşılık ayırma yöntemi ve tahmine dayalı karşılık ayırma yöntemi kullanılabilir. Fiili tespite dayalı karşılık ayırma yöntemi, günümüze kadar muhasebe ve vergi sistemimizde ağırlıklı olarak kullanılan bir yöntemdir. Tahmine dayalı karşılık ayırma yönteminde ise karşılık ayrılacak tutarın hesaplanmasında geçmiş yıllara ait şüpheli alacaklar dikkate alınarak cari dönemde aynı oranda şüpheli alacak oluşacağı varsayılmaktadır. Mevzubahis yöntemde (Tahmine dayalı karşılık yöntemi) karşılık gideri tahminleri için satışların yüzdesi (gelir tablosu) yaklaşımı ve alacakların yüzdesi (bilanço) yaklaşımı kullanılabilir.

Kaynakça

- Biynk, Recep ve Kirathoğlu, Aydın (2000) Vergi Teşvikleri ve Korumaları Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını.
- Demir, V. (2008) TMS Kapsamında Finansal Araçlar ve Vergi Uygulamalarının Karşılaştırılması, ASMMO Bildiri Kitabı.
- Deryalı, U., (2013), Değersiz ve Şüpheli Alacaklar Mukayesesi, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı 303, Aralık 2013.
- Dnş. 4. D. 29.03.2005 tarih ve E. 2004/101, K. 2005/503.
- Dnş. 3. D. 04.11.1991 tarih ve E.1991/762, K.1991/2744.
- Dnş. 4. D. 09.03.1976 tarih ve E. 1974/2661, K. 1976/582.
- Dnş. 13. D. 24.01.1978 tarih ve E.1976/3483, K.1978/139.
- Dnş. 4. D. 23.06.1975 tarih ve E.1973/5905, K. 1975/2083.
- Dnş. 4. D. 25.12.1984 tarih ve E.1982/4982, K.1984/4669.
- Dnş. 3. D. 10.06.1987 tarih ve E. 1986/2768, K. 1987/1552.
- Dnş. 4. D. 11.04.1974 tarih, E. 1973/4688 ve K. 1974/1473.
- Dnş. 4. D. 19.10.1992 tarih, E. 1991/2342, K. 1992/4772.
- Dnş. 4. D. 02.03.2004 tarih ve E. 2002/4579, K. 2004/355.
- Dnş. 4. D. 29.12.1972 tarih, E. 1970/8143 ve K. 1972/8342.
- Dnş. 4. D. 22.05.1990 tarih, E. 1989/4580, K. 1990/1491.
- DVDDK 12.04.2002 tarih ve E.No:2002/35, K.2002/186.
- DVDDK 25.12.1998 tarih ve E.1997/410, K.1998/441.
- DVDDK 12.11.1999 tarih ve E.1999/102, K. 1999/480).
- Doğrusöz, Bumin (1994) Şüpheli Alacak Karşılığı ve Holdinglerin İştiraklerinden Olan Ala-

- cakları, Yaklaşım Dergisi, Sayı: 20, Ağustos 1994.
- Esen, M. Özgür (2009) Vergi Usul Kanunu ve Türkiye Muhasebe Standartları Çerçevesinde Şüpheli Alacakların İncelenmesi, Mali Çözüm Dergisi, Sayı 94, 2009.
- Gleason, Criste A., Mills, Lilian, F. (2002) Materiality and Contingent Tax Liability Reporting, The Accounting Review, Volume 77, No. 2.
- Gürboğa, Erkan (2010) Şüpheli Alacak Karşılığı Aynılacak Tutarın Tespiti, Vergi Sorunları Dergisi, Ocak 2010, Sayı 256.
- Hesap Uzmanları Kurulu Danışma Komisyonu'nun 28.05.1962 tarih ve 116 sayılı kararı.
Hesap Uzmanları Kurulu Danışma Komisyonu'nun 25.09.2002 tarih ve 292/1 sayılı kararı.
IR Code Section 166 (a) (1), (2).
- Kieso, Donald E., Weygandt, Jerry J., Warfield, Terry D. (2004) Intermediate Accounting, John Wiley & Sons Inc., Eleventh Edition.
- Küçük, Sema (2009), Değerleme ve Dönem Sonu İşlemleri, Yaklaşım Yayıncılık.
MB'nin 04.02.1999 tarih ve 3439 sayılı özelgesi.
MB'nin 28.05.1999 tarih ve 21451 sayılı özelgesi.
MB'nin 01.07.1999 tarih ve 27328 sayılı özelgesi.
MB'nin 09.11.1994 tarih ve 74778 sayılı özelgesi.
- Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği Sıra No: 1.
- Sağlam, E. (1994) Şüpheli Alacak Karşılığı Uygulaması ve Bir Kaç Sorun, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı 155, Temmuz 1994.
- Sarıcan, Beytullah (2009) Konkordato Halinde Alacakların Değerlenmesi, Vergi Dünyası, Sayı 335, Temmuz 2009.
- Sipahi, B. (2004), Perakende Satış Yöntemine Göre Şüpheli Alacaklar ve Bir Öneri, Mali Çözüm Dergisi, Sayı 66.
- Şeker, Sakıp (1999) Dönem Sonu İşlemleri, Yaklaşım Yayıncılık.
TFRS 7 Finansal Araçlar.
TMS Kavramsal Çerçeve, Paragraf 37.
TMS 18 Hasılat
TMS 32 Finansal Araçlar: Sunum
TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme
- Toroslu, V. (2007), Şüpheli Alacak Karşılığı Ayrılması ve Muhasebeleştirilmesi, Lebip Yalın Mevzuat Dergisi, Nisan 2007, Sayı 40.
- Ürel, Gürol (2007) Güncel Vergi Usul Kanunu Uygulaması, Maliye ve Hukuk Yayınları, 2.

Baskı.

Yalçın, Hasan (2010) Ticari Kazanç ve Kurum Kazancının Tespitinde Giderler, Uygulama Yayıncılık Ticaret Ltd. Şti., 4. Baskı.

Yıldız, A. Murat (2001) Şüpheli Alacak Karşılığı Ayrılmasında Ortaya Çıkan Sorunlar, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı 159, Aralık 2001.

Yılmaz, Kazım (2000), Değerleme, Genişletilmiş 2. Baskı.

Vergi Usul Kanunu

VUK 334 Seri No.lu Genel Tebliğ.

www.irs.gov/pub/irs-drop/r11-59.

www.irstaxattorney.com/blog/labels/Substantiationn%20issues.html.

BÜYÜK SAVAŞ'TA KADINLARI YENİDEN DÜŞÜNMEK

Fulya Ereker¹, Cangül Örnek²

Özet

Birinci Dünya Savaşı'nın 100. yılında savaşın sonuçları çeşitli yönleriyle yeniden ele alınmakta, bu bağlamda analizlerin odağına cephe gerisi de yerleştirilmektedir. Bu çalışma, savaşın kadınlar üzerindeki etkisini, öyküsü en az anlatılan Osmanlı kadınları üzerine yapılan çalışmalara yoğunlaşarak anlatmayı amaçlamaktadır. Bu konudaki çalışmaların sunduğu tabloyu genel hatlarıyla ortaya koymadan önce, "savaş ve kadın" başlığının kuramsal bağlamı üzerinde durulacak; bu çerçevede özellikle Uluslararası İlişkiler'de bu başlığa ilişkin tartışmalar aktarılacaktır. Bu bağlamda, bu yazıda "topyekün savaş" kavramının tarih araştırmalarında kadınların savaş deneyimlerini daha fazla incelemeyi gerektirdiği vurgulanmakta; ancak özellikle Osmanlı kadınlarının savaştan nasıl etkilendiklerine ilişkin çalışmaların yetersizliğine dikkat çekilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kadın, Savaş, Birinci Dünya Savaşı, Feminist Kuram.

Abstract

In the centenary of the First World War, the War is subjected to new studies most of which trying to "get out of the trenches" in their analysis. This paper aims to explain the effects of war on women, with a specific focus on the less narrated story of the Ottoman women. Before discussing the overall view that was produced by the existing literature, it is aimed to elaborate the theoretical context of women and war and, thus the main discussions in International Relations theory over this issue. In this context, since the concept of total war requires much more attention to women in war it is emphasized that histor-

-
- 1 Yrd. Doç. Dr., Maltepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler ve AB Bölümü, fulyaereker@maltepe.edu.tr
 - 2 Yrd. Doç. Dr., Maltepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler ve AB Bölümü, cangulornek@maltepe.edu.tr

ical studies should focus further on the experiences of women. However it is aimed to point out that studies dealing with the effects of war on Ottoman women are rather inadequate when compared to what was experienced practically.

Keywords: *Women, War, First World War, Feminist Theory.*

1. Uluslararası İlişkiler, Savaş ve Kadın: Kuramsal Tartışmalar

Siyasi Tarih yaklaşımlarında sıkça vurgulandığı gibi, Birinci Dünya Savaşı imparatorlukların sonu ve ulus-devletlerin kuruluşu ile eş anlamlı tanımlanabilmektedir. Fakat aynı zamanda sanayileşme sonucu artan savaş teknolojisiyle milyonlarca insanın ölümü ve Avrupa'nın ekonomik açıdan çökmesiyle sonuçlanan Birinci Dünya Savaşı, bazı sonuçları günümüzde dahi etkisini sürdürmesi bakımından özel bir öneme sahiptir. Dünyanın gördüğü "ilk topyekün" savaş olması bu savaşı "büyük" yapan bir başka özelliğidir. Topyekün savaş tanımına uygun şekilde, çatışan tarafların kesin zafer elde etme hedefiyle askeri, ekonomik, hatta ideolojik tüm kaynaklarını seferber ettikleri bir savaş türü olması (Vasquez, 1996: 66-67), bu bağlamda savaştan-savaşmayan ayrımının kalmaması Büyük Savaş'ın kendisinden önceki savaşlardan en önemli farklılığıdır. Savaştan-savaşmayan ayrımının ortadan kalkmış olması, savaştan cephedeki askerler kadar kadın, çocuk ve yaşlıları da içeren sivil halkın da zarar görmesine yol açmıştır. Ancak bununla birlikte, topyekün bir savaş olarak yerel, etnik, sınıfsal, dinsel ve cinsiyete dayalı tüm farklılıkların bir süreliğine de olsa önemsizleştirileceği ölçüde yüksek bir toplumsal seferberliğe yol açması (Karakışla, 2005: 17) anlamında da önemlidir. Bütün bu özelliklerinden dolayı Büyük Savaş farklı disiplinler kapsamında ve farklı bakış açılarıyla oldukça yoğun bir şekilde analiz edilmiştir. Söz konusu akademik analizlerin yanı sıra, Savaş'la ilgili anılar, biyografiler ve otobiyografiler de düşünüldüğünde bu konudaki literatür birkaç ciltlik bütün oluşturacak bir hacme ulaşmıştır (Criss, 2003: 31).

Savaş üzerine düşünmenin bir boyutu olarak doğmuş ve temelde savaşlar nasıl önlenebilir sorusuna yanıt aramak üzere geliştirilmiş bir disiplin olan Uluslararası İlişkiler de genelde savaşa, özeld de Büyük Savaş'a yönelik analizler açısından önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte, Uluslararası İlişkiler kuramları içinde savaşa dair yaklaşım ya da yöntemler üzerinde bir uzlaşma söz konusu değildir. Sa-

yaşın nedenleri konusunda ortaya koyulan yaklaşımların disiplin içindeki büyük kuramsal tartışmalarla da orantılı olarak yeniden ele alındığı ve bu bağlamda kuramsal yaklaşımlarda önemli oranda farklılaşma ortaya çıktığı söylenebilir. Uluslararası İlişkiler'de savaşa dair farklı yaklaşımları, "Man, The State and War" (İnsan, Devlet ve Savaş) başlıklı eseri disiplinde üzerinde en fazla tartışma yaratmış olan Kenneth Waltz'u izleyerek, üç ayrı analiz düzeyine dayandırarak kategorize etmek mümkündür. Buna göre, savaşları insan doğasına dayalı olarak açıklayan (örneğin siyasal realizm) birinci düzey³ kuramlar; savaşları toplumların içsel yapısına dayandırarak açıklamaya çalışan (örneğin liberal uluslararası ilişkiler kuramları) ikinci düzey kuramlar ve savaşları uluslararası sisteme ya da sistemin anarşik yapısına dayandırarak açıklayan kuramlar üçüncü düzey kuramlardan söz edilebilir. Waltz kendi kuramı olan neorealizmi sistemsel düzeyde konumlandırır ve beklenileceği şekilde savaşların en iyi sistemsel düzeyde açıklanabileceğini savunur (Ayrıntılar için bkz. Waltz, 2001).

Uluslararası İlişkiler kuramları, bu şekilde savaşları analiz etmede kullandıkları ayrı düzeyler dolayısıyla kaçınılmaz olarak birbirlerinden farklılaşmakla birlikte, yine de yakın zamanlara kadar tüm yaklaşımların ortak bir paydada buluştuğunu söylemek mümkündür. Söz konusu ortak payda, analizlerin hâkim öznelerinin değişmez biçimde erkek olmasıdır. Kadınlara verilen cinsiyetçi rol anne veya kızkardeş olarak korunmaya muhtaç nesne, en iyi ihtimalle de bakım, besleme ve sağlık hizmetleriyle öznelerarası iletişimin aracı olmaktan ibaret olmuştur (Yeğenoğlu ve Coşar, 2003: 212). Bu bağlamda yerleşik ve yaygın paradigma savaş ve militarizmin erkek, pasifizmin de kadınla eşitlenerek düşünülmesini meşrulaştırıcı işlev görmüştür. Genel olarak Uluslararası İlişkiler'de kadınların ya da Tickner'in deyişiyle⁴ prenseslerin de hem inşa edilen hem de inşa edici özneler olarak yer alması

3 Waltz orijinal eserinde imaj kavramını kullanır. Kenneth N. Waltz, *Man, The State and War: a Theoretical Analysis*, New York: Columbia University Press, 2001.

4 Tickner'in Feminist Uluslararası İlişkiler Teorileri konusundaki ünlü makalesinin başlığı doğrudan Prensesi Aramak'tır ve Machiavelli'nin Prens adlı eserinden yola çıkarak uluslararası ilişkilerin her zaman prenslerin alanı olarak inşa edildiğini ve sürdürüldüğünü, prenseslerin yok varsayıldıklarını göstermeye çalışmaktadır. J. Ann Tickner, "Searching for the Princess? : Feminist Perspectives in International Relations", *Harvard International Review*, Vol. 21 (4), 1999.

gerektiği düşüncesinin yaygınlaşarak kabul görmesi için 1980'lerin sonunu beklemek gerekmiştir. 1980'lerin ortalarından itibaren disiplinde yaşanan, dünya politikasını anlama ve açıklama şeklimizin yeniden düşünülmesi gerektiği sonucuna ulaşan kuramsal tartışma (Üçüncü Tartışma) ile birlikte uluslararası ilişkilerin yeniden sorgulanması söz konusu olmuştur. Yeniden sorgulamaya girişen yaklaşımlardan bazıları ise odak noktaları olarak kadını almıştır. Savaş bu anlamda özel bir yere sahiptir ve kadınların savaşlardaki yerini sorgulayanlar feminist yaklaşımlar olmuştur. Feminist yaklaşımların disiplindeki Üçüncü Tartışma ile eleştirel ve postmodern yaklaşımların disiplinin hem ontolojik hem epistemolojik temellerini sarstığı bir dönemde kendilerine yer bulması şaşırtıcı değildir. Esasında feminist fikirlerin tarihi on dokuzuncu yüzyıla dayandırılabilmeyle birlikte, Uluslararası İlişkiler'de yer edinmesi ve yaygın kabul görmesi oldukça uzun zaman almış, ancak uluslararası ilişkilerin analiz edilme biçimlerini radikal biçimde etkileyebilecek noktaya henüz ulaşamamıştır. Devlet merkezliğin, anarşik uluslararası sistem varsayımının, dolaısıyla rasyonalist metodolojilerin yanında hala marjinal durmaktadır.

Feminist yaklaşımlar genel olarak kadınların hem uluslararası ilişkilerdeki hem de Uluslararası İlişkiler'deki⁵ görmezden gelinen ya da en iyi ihtimalle ikincil kabul edilen konularının değişmesi konusunda fikir birliği içinde olmakla birlikte, bunun ne şekilde sağlanacağı üzerinde farklı görüşlere sahiptirler.

Bu görüşlerden biri olan ve modernitenin ilerleme ve insanın akıl ve bilim yoluyla gelişebileceği inancına dayalı olarak, 19. yüzyılda (Elizabeth Cady Stanton⁶ gibi) kadınların toplumsal statüsünün ilerleme için bir ölçüt olduğunu öne süren liberal feminizme göre kadın-erkek arasında fark yoktur, yani kadın-erkek eşittir. Bu bağlamda "kadın hakları" için mücadele verir, kadınların uluslararası ilişkiler alanından dışlanmasına karşı çıkarlar. Liberal feministler diğer feminist yaklaşımlardan farklı olarak kadınların dâhil edilmesiyle uluslararası ilişkilerin işleyişinin dönüşeceğini düşünmez, bununla ilgilenmezler. Liberal feministlerin temel derdi ka-

5 Uluslararası İlişkiler büyük harflerle yazıldığında disiplini adlandırmak üzere, uluslararası ilişkiler biçiminde küçük harflerle yazıldığında ise uluslar arasındaki ilişkileri, bir anlamda dünya politikasını adlandırmak üzere kullanılmıştır.

6 Ondokuzuncu yüzyılda kadın hakları savunucusu, kadın hareketinin kurucularından ABD'li aktivist.

dınların da erkeklerin oyununu, oyunun kurallarına göre oynayabileceği iddiasıdır (Tickner, 2001: 12-13). Bu bağlamda kadına kamusal alanda tanınması istenen fırsat eşitliği de savaşın önlenmesi veya barışın sağlanmasıyla doğrudan ilişkili değil, sadece cinsiyet temelli eşitsizliğin ortadan kaldırılması için gereklidir. Savaş söz konusu olduğunda liberal feminist yaklaşımın talebi, kadınların da cephe savaşına katılmalarının engellenmemesiyle eşitliğin tam olarak sağlanmasıdır (Yeğenoğlu ve Coşar, 2003: 215-216). Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, Dünya savaşına dair yapılan incelemede görülebileceği üzere, feministlerin önemlice bir bölümünün savaşa verdiği destek bununla açıklanabilir.

Liberal feministlerin aksine kamusal-özel alan ayrımının bir baskı aracı olduğu üzerinde durarak, bundan kurtulmanın tek yolunun özel alanda bir dönüşümün gerçekleşmesi olduğunu savunan radikal feministler, “erkeklerin yaptığı her şeyi kadınlar da yapar” söylemini paylaşmazlar. Radikal feministler, kadınların dış politika karar alma sürecinde ve çatışma çözümünde daha başarılı olacaklarını savunurlar. (Tickner, 2001: 14) Bu bağlamda radikal feministler, feminen özelliklerin yüceltilmesinden yanadır, çünkü kadınların özleri gereği daha barışçı olduğunu varsayarlar. Bu tür bir akıl yürütmenin, kadınların uluslararası ilişkilerdeki konumlarının yükselmesinin doğrudan daha barışçı bir dünyaya yol açacağı sonucuna varması kaçınılmaz olmaktadır. Kadını özü gereği barışçı varsayan bu yaklaşımın en önemli sorunu, oğullarını cephelere, üstelik bundan gurur duyarak gönderen hatta dahası bizatihi kendileri de cephelere koşan kadınların varlığını açıklayamıyor oluşudur. Bu çerçevede kadının politik süreçlerdeki konumunun değişmesiyle savaşların görülme sıklığının değişmesi arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı karşı savıyla eleştirilmektedirler (Tür ve Akkoyuncu, 2010: 13).

Postmodern feminizm kadınların özgülleştirilmesi bağlamında Batı'dan alınmış modeller sunulmasına karşıdır. Genel olarak kültürün geri kalmışlıkla eşitlenmesine ve/veya buna indirgenmesine karşıdır, dolayısıyla az gelişmiş ülkelerde kadınların güçsüz, baskı altında ve uygarlaşmamış olduğunun varsayılmasını, aynı şekilde tüm kadınların “kurban” olarak gösterilmesini eleştirirler. Postmodernlere göre kadınlar geleneksel rolleriyle de güçlü olabilirler. (Tickner, 2001: 19). Bu şekilde, bir anlamda postmodern feminist yaklaşıma göre, toplumlarda geleneksel ayrımcılığa uğrayan kadınların edinecekleri farklı kadınlık deneyimi daha barışçıl bir dünya düzenine alternatif oluşturabilir (Yeğenoğlu ve Coşar, 2003: 215).

Feminist yaklaşımların uluslararası ilişkileri ve savaşı analiz etme yollarındaki sözü edilen tüm farklılıklarına rağmen, geleneksel kuram ve yaklaşımlar karşısında birleştikleri noktalar önemlidir. Feminist yaklaşımlar geleneksel uluslararası ilişkiler kuramlarından farklı olarak savaşların nedenlerinden çok etkilerine odaklanırlar ve yine geleneksel yaklaşımların yapısalıcı, yukarıdan-aşağıya bakış açılarına karşılık, mikro düzeyde ve aşağıdan-yukarıya analizi tercih ederler. Gerek savaş süreci gerekse de sonraki süreçlerde kadınların (ve çocukların) erkeklerden çok daha fazla zarar gördükleri de bu bağlamda vurgulanmaktadır (Yeğenoğlu ve Coşar, 2003: 215).

Feminist yaklaşımlar bu anlamda savaşa dair kadını ya da cinsiyeti odak noktası yapan birçok çalışma ortaya koymaya başlamışlardır. Bu çerçevede başlangıçta da belirtildiği gibi, Birinci Dünya Savaşı özellikle Batı'da kadını odak noktası yapan analizlerin sıkça başvurdukları bir kaynak haline gelmiştir. Ancak bu noktada söz konusu Batı kaynaklı çalışmaların, yine Batı merkezinden ayrılmamış olduğu, örneğin Dünya Savaşı'nda aynı cephelerde savaş vermiş olan Osmanlı devletinin kadınlarına dair bir çalışmanın yokluğu dikkat çekicidir. Söz konusu eksikliğin giderilmesine yönelik katkılar, Türkiye'de Uluslararası İlişkiler disiplininin çok sosyal tarih gibi ilişkili, ancak farklı disiplinlerden gelmektedir. Bunun Türkiye'de kadın ya da cinsiyet odaklı Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarının hala marjinal kalmış olmasından kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Uluslararası ilişkilerin, dolayısıyla savaş, çatışma ve şiddet kavramlarının analiz edilme yolları bağlamında Türkiye akademiyasının henüz yerleşik paradigmanın dışına tam olarak çıkamadığını söylemek mümkündür. Hâlbuki sadece disiplinlerin gelişimi açısından değil, topyekün savaş nitelemesinin altını doldurabilmek için bile, savaşın farklı sosyal kesimlere etkisini ele almak gerekir.

Son yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı deneyimini de "topyekün savaş" kavramı etrafında inceleyen yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.⁷ Bu tür

7 Böyle bir çalışma için bkz. Beşikçi, Mehmet, (2012), *The Ottoman mobilization of manpower in the First World War: Between voluntarism and resistance*, Leiden and Boston: Brill. Henüz basılmamakla birlikte, Yiğit Akın "The Ottoman home front during World War I: Everyday politics, society, and culture" başlıklı tez çalışmasında Osmanlı'da devletin savaş organizasyonu boyunca gündelik hayata yaptığı müdahaleleri ve bu müdahalelerin toplum-devlet ilişkisini dönüştürme biçimini ele almaktadır.

bir yaklaşım, eski savaş paradigması bağlamında, cephe gerisi çerçevesinde ele alınan mekan ve toplumsal kesimlerin, “topyekün savaş” kavramıyla birlikte savaşın bir parçası olarak incelenmesini gerektirmektedir. Bu yazıda Osmanlı İmparatorluğu’nda cephede çarpışan erkek nüfus dışında Büyük Savaş’tan aktif ya da pasif olarak en fazla etkilenen bir toplumsal kesime; kadınların deneyimlerine bakarken literatürdeki bu eksikliğe de işaret etmek amaçlanmıştır.

2. Büyük Savaş ve Kadın: Birinci Dünya Savaşını Yeniden Düşünmek

Osmanlı İmparatorluğu’nu derinden sarsan gelişmelerin yaşandığı ve modernleşme çabalarının hız kazandığı 19. yüzyıl farklı toplumsal kesimlerin siyaset sahnesinde yer almaya başladığı bir dönemi açtı. Bu kesimler arasında, esas olarak 20. yüzyıl başında siyasi tartışmalara aktif biçimde katılacak olan kadınlar dikkat çeker. Kadınların siyasi tartışmalara müdahil olmaya başlamalarının altyapısı eğitim ve kültür alanındaki modernleşme çabaları ile sağlanmıştır. Ancak bir dizi dramatik olay pek çoğu eğitilmiş, bazıları yabancı dil bilen, günlük gelişmeleri takip eden kadınları erkeklerle birlikte siyaset sahnesine çıkmaya teşvik etmiştir. 1908 devrimi, 1912-1913 Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı farklı toplumsal kesimlerin politikleşmesine yol açtığı gibi, kadınlar arasından önemli siyasi figürler çıkmasına da olanak sağlamıştır.

Kadının eşitliği fikrinin kaynaklarından biri, 1908 devriminin “özgürlük ve eşitlik” fikridir. Devrimin tüm toplumsal kesimlerde yarattığı beklenti ve hareketlilik kadınları da içine almış, kadın hakları ile ilgili tartışmalar bu dönemde yoğunlaşmıştır. Kadın eşitliği konusundaki gelişmelerin bir başka kaynağı ise, savaşların yarattığı koşullardır. Savaş koşulları kadınların siyasallaşması bakımından özel dönemlerdir. Osmanlı’da özellikle Balkan savaşları sırasında kadınların tartışmalara katılması, konuyla ilgilenmeleri dikkat çekici gelişmelerdir. Kentli ve eğitilmiş Osmanlı kadınlarının bir siyaset yapma biçimi olarak konferanslarda ve mitinglerde konuşmaları, daha sonra Birinci Dünya Savaşı ve işgal karşıtı direniş sırasında sıkça tekrarlanan bir olgu haline gelmiştir. Bu yazıda ele alınan Birinci Dünya Savaşı dönemi kadınların siyasi katılım kanallarının açılması ve kadın haklarının genişlemesi açısından önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Ancak Birinci Dünya Savaşı’nın Osmanlı kadınlarını nasıl etkilediği sorusunun yanıtı farklı kadın grup-

larını ve farklı deneyimleri dikkate alması gereken; dolayısıyla yanıtı daha karmaşık bir sorudur.

“Batı Cephesi”nde kadın: Değişenler ve değişmeyenler

ABD ve Avrupa’da Birinci Dünya Savaşı ve kadın başlığının farklı yönlerini konu alan çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bazıları savaşın farklı coğrafyalarında kadınların toplumsal konumunun nasıl dönüştüğünü ele alırken, bazıları farklı kadın gruplarının savaştan nasıl etkilendiğini incelemiş, bir başka grup çalışma ise savaş suçları kategorisi altında kadınlara karşı işlenmiş suçlara ve bunların anlamına yoğunlaşmıştır. Birinci Dünya Savaşı ve kadın başlığını milliyetçilik ya da militarizm gibi kavramlar etrafında ele alan çok sayıda çalışmaya da rastlamak mümkündür.

Birinci Dünya Savaşı ve kadın ilişkisinin bu kadar ilgi çekmesinin temel nedeni kadınların cepheye gönderilen erkek emek gücünün yerini almasıyla Sanayi Devrimi sonrası tedrici olarak çoğalan kadın işçi sayısında dikkat çekici bir artış yaşanmasıdır. Çok sayıda kadının çalışma hayatına katılması önemli olmakla beraber, bu gelişmenin kadınların toplumsal konumu açısından asıl dikkat çekici yönü, “kadınlara uygun iş” kategorisinin geçici de olsa geçersiz kılınması, kadın işçilerin özellik-

le savaş için kritik öneme sahip sektörleri ayakta tutan ana unsur haline gelmesidir.

Kadınların nesnel konumlarını dönüştüren bu tür gelişmelerin yanı sıra, onların özne olarak siyaset sahnesinde oynadıkları rol de toplumsal konumlarının değişmesine katkıda bulunmuştur. Özellikle savaşa karşı çıkan kadınlar, hızla yayılan şovenizm dalgasına karşı durarak hem savaş karşıtı hareket içinde hem de kadınların siyasi alandaki temsilleri açısından tarihsel önemde bir ilerleme kaydetmişlerdir. Ülke kamuoylarının savaşa ikna edilmesine yönelik propaganda çalışmalarının başlamasından itibaren savaş karşıtı kadın gruplarının savaşa yönelttikleri itiraz, devletler tarafından bir tehdit olarak görülerek bastırılmaya çalışılmıştır. Seferberlik ortamında devlet kurumlarının yaydığı “vatanseverlik” ideolojisi özellikle savaşın ilk yıllarında toplumun farklı kesimlerini etki altında bırakırken, savaşa karşı çıkmak büyük cesaret istemektedir. Bu açıdan 1915 yılında Lahey’de düzenlenen Kadınların Barış Kongresi (Women’s Peace Congress) oldukça cesur bir girişimdir. Kongrede muharip ve tarafsız ülkelerden katılımcı kadınlar savaşı ve barışın nasıl sağlanabileceğini aynı masa etrafında oturarak tartışabilmişlerdir (Grayzel, 2002: 82).

Bu cesareti gösterenler arasında, dönemin sosyal demokrat hareketi içerisinde yer alan kadınların mücadelesini özel olarak vurgulamak gerekmektedir. Bu mücadelenin öne çıkardığı isimlerden biri Rosa Luxemburg’dur. Alman Sosyal Demokrat Partisi’ni Almanya’nın emperyal yayılmacılığına destek vermekle eleştirerek partiden ayrılan ve Spartakistler adlı bir grubun başına geçerek işçiler arasında savaş karşıtı eylemler örgütleyen Luxemburg bu faaliyetleri nedeniyle öldürülmüştür. Öte yandan, savaşa İtilaf Devletleri üyesi olarak katılan Rus İmparatorluğu’nun sonunu getiren devrim dalgasında özellikle Petrograd’da savaş ekonomisinin belkemiğini oluşturan işçi kadınlar ve asker anneleri tarafından düzenlenen protesto gösterilerinin büyük payı vardır. Kadınlar “barış ve ekmek” talebini ortaklaştırarak çarlık karşıtlığının toplumsal meşruiyetini ve etkisini önemli ölçüde artırmışlardır. Yine savaş sürerken İrlanda’daki bağımsızlık yanlılarının İngiltere’nin savaşta olmasından yararlanarak başlattıkları 1916 Paskalya Ayaklanması’nda kadınlar önemli rol oynamıştır.

Bazı feminist kadın grupları ise, savaşın başlamasıyla birlikte patriyarkaya karşı mücadele ile düşmanları olarak gördükleri ülkelere karşı oluşan toplumsal seferberlik ruhu arasında sıkışıp kalmıştır. Bu sıkışma pek çok örnekte feminist grupların bölünmesiyle sonuçlanmıştır. Özellikle Avrupa’daki feminist hareket içerisinde önemli bölünmeler yaşanmıştır (Grayzel, 2002: 81-82). Savaşın kadın

hareketi üzerindeki etkisiyle ilgilenen bazı çalışmalar, savaş boyunca yaşanan tartışmaların kadın hareketine ağır darbe vurduğunu ve bu nedenle, kadınların savaşın yarattığı ihtiyaçlar dolayısıyla bu dönemden kazançlı çıktığı iddiasının tartışmalı olduğunu ileri sürmektedir.

Savaş koşullarında kadınların siyasi konumları ve hakları açısından kayda değer bir ilerleme yaşansa da elde edilen kazanımların geçici niteliğine dikkat çekilmektedir. Braybon, zannedilenin aksine, savaş sırasında kadınların üretimde oynamaya başladıkları kritik rolün kadınlara ilişkin toplumsal algıyı köklü biçimde değiştiremeye yetmediğine; tersine “kadının öncelikli sorumluluğunun evine ve ailesine karşı olduğu kabulünün son derece dirençli” olduğuna işaret etmektedir (Braybon, 2013: 13). Nitekim savaşın sona ermesiyle birlikte savaş zamanı sanayi ve diğer sektörleri ayakta tutan kadınların “kahramanlıklar”ına duyulan hayranlık silinmeye başlamıştır. “Savaş bittiğinde barış döneminin ‘normalligi’ne ve ‘istikrar’ına geri dönmek yönünde güçlü bir arzu” hakimdir (Braybon, 2013: 13-14). Şüphesiz bunun bir nedeni, cepheden dönen erkeklerin eski işlerini talep etmesi ve

bu pozisyonları terk etmeyen kadınların savaş gazilerinin işlerini kaptığı fikrinin yayılmaya başlamasıdır. Yine de, örneğin, ABD’de 1919 yılında çıkarılan “Cinsiyet Ayrımcılığı (Kaldırma) Yasası” (Sex Discrimination (Removal) Act) kadınların bazı mesleklerde çalışmalarının önündeki yasal engelleri kaldırmayı amaçlamıştır (Braybon, 2013: 107). Öte yandan, özellikle dul kadınlar ile yetim ve öksüzlerin durumlarına çare bulmak üzere geliştirilen politikalar, sosyal devlet uygulamalarının ilk örneğini oluşturmuştur.

Savaş boyunca kadın deneyimini ele almak aynı zamanda kadınların savaşın ortaya çıkardığı sosyal yüklerin taşıyıcısı ve savaşın mağduru olarak yaşadıklarının anlatılması anlamına gelmektedir. Kadınlar, savaşın ilk yıllarında seferberlik kampanyalarına evlerinden dahil olmuş, cephedeki askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması için kampanyalar düzenlenmesini sağlamışlardır. Diğer taraftan, klasik dönem savaşlarının cephe ve cephe gerisi ayrımının ortadan kalktığı, bu derece yıkıcı ve coğrafi olarak yayılmış bir savaş doğrudan sıcak çatışma bölgesinde bulunmayan kadınların gündelik yaşamlarını da bir hayatta kalma mücadelesine dönüştürmüştür. Bu nedenle, bu savaşta kadınların oynadığı rolü anlatmak için Türkçe’ye “ev cephesi” olarak çevrilebilecek “home front” kavramı çok sık kullanılır olmuştur. Kavramın “ev”de kalanların ülkenin savaş ihtiyaçlarına yaptığı katkıları anlatmak için kullanıldığı varsayılabilir (Grayzel, 2002: 3). Bir yandan gündelik hayatta erkeklerin üstlendiği işlerin onların yokluğunda sürdürülmesi gerekmekte, öte yandan savaş döneminin olağanüstü koşullarında ortaya çıkan açlık ve salgın hastalıklara karşı ailenin fertlerini koruma yükümlülüğü kadınları beklemektedir. Yaşamak ve ailenin çalışmayacak durumda olan fertlerini yaşatmak için gösterilen çaba, sürekli işleri olmayan kadınları dilencilikten fahişeliğe her türlü yolu denemeye itmiştir.

Kadınların sadece gündelik hayatları değil, bedenleri de savaşın bir cephesi haline getirilmiştir. Kadınlar, işgal kuvvetlerinin ele geçirdikleri topraklarda bir “ulusal aşağılama” politikası olarak uygulanan taciz, tecavüz ve seks köleliği gibi savaş suçlarının kurbanı olmuşlardır. “Erkeklik-kadınlık hiyerarşisi” ile işgal eden ile edilen ilişkisi arasında bir özdeşlik kuran ve bu yönüyle militarist ideolojiye içkin olan bu tür suçlar savaşa katılan tüm ordular tarafından sistemli ya da sistemsiz biçimde işlenmiştir. Barış zamanı oluşturulan uluslararası savaş suçları komisyonu, bu tür suçların işlendiğini kabul ederek, kadınlara karşı işlenen suçların bazılarını “insanlığa karşı suçlar” kapsamında ele alarak kınamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın sıcak çatışma bölgelerinde de kadınları görmek mümkündür. Kadınlardan oluşan küçük askeri birlikler, cephede kadınlar tarafından yapılabileceği düşünülen bazı işlerde görevlendirilmiştir. Doğrudan sıcak çatışmaya katılan kadınlar ise istisna teşkil etmiştir. Cephedeki kadınlar genellikle sahra hastanelerinde hemşire ve hastabakıcı olarak görev almıştır. Bu tür yerlerde görev alan pek çok kadın için yaptıkları iş, savaşan ülkeleri için gönüllü olarak üstlendikleri bir hizmettir. Dolayısıyla, özellikle bu grupta yer alan kadınlar arasında “vatanseverlik” ideolojisinin etkilerinin daha güçlü olduğu varsayılabilir.

Sonuç olarak, Avrupa'da ve ABD'de savaş, kadın hakları bakımından önemli ilerlemeler sağladı mı sorusunu, kadınların hangi sınıftan, ülkeden, etnik kökenden, yaş grubundan olduğuna bakmaksızın veya savaşı nasıl deneyimlediklerinden bağımsız olarak yanıtlamak mümkün değildir. Böyle bakıldığında ise, ortaya eşitsiz bir tablonun çıkacağı rahatlıkla söylenebilir. Yine de siyasi haklar açısından, çok daha kalabalık bir kadın grubunu ilgilendiren olumlu gelişmeler yaşanmış ve birçok ülkede kadınlar kısa süre içerisinde oy kullanma haklarını elde etmişlerdir. Birçok Avrupa ülkesinde 19. yüzyılın ikinci yarısından beri devam eden süfrajet hareketinin talepleri savaş sırasında ve savaştan hemen sonra seçme-seçilme haklarının tanınmasıyla karşılanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünde savaş ve kadın

Avrupalı güçlerden farklı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetici sınıfı, savaşa İmparatorluk'un çözülmekte olan siyasi yapısını, çökmekte olan ekonomisini ve dağılmakta olan coğrafi birliğini kurtarabilme umuduyla girmekteydi. Savaş teknolojisinin gelişkinliği ve savaş ihtiyaçlarının karşılanacağı kaynaklar bakımından Avrupalı güçlerle kıyaslanamayacak kadar geri durumda olan İmparatorluk, savaşta büyük bir insani ve maddi yıkımla karşılaştı. Cephe ve cephe gerisindeki ağır koşullar Osmanlı kadınlarının savaş deneyiminin Avrupa'daki hemcinslerinden farklı olmasının başlıca nedenlerinden biridir. Ortak nokta ise, Avrupa'da olduğu gibi savaşın Osmanlı'da da kadının statüsünde değişikliklere yol açmasıdır.

Birinci Dünya Savaşı öncesinden başlayarak kadınlar sosyal ve siyasi alanda öne çıkmaya başlamıştır. Özellikle Meşruiyet'in ilanı sırasında şekillenen yeni siyasi ortamda kadın-erkek eşitliği düşüncesinin daha da güçlenebileceği bir atmosfer oluşmuştur. Bu dönemde kadın haklarını savunmak amacıyla dönemine göre ol-

dukça radikal talepler ileri süren Müdafai Hukuk-i Nisvan Cemiyeti kurulmuştur. Osmanlı kadınlarının siyasallaşma tarihinde Balkan savaşları sırasında kadınların düzenlediği etkinliklerin özel bir önemi vardır. Şubat 1913 Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Hanımlar Heyeti İstanbul'da iki miting düzenlemiş, mitinglere yaklaşık 4 bin kadın katılmıştır. Bu ve benzer mitinglerde yapılan konuşmaları Şefika Kurnaz tarafından hazırlanan çalışmada bulmak mümkündür (Kurnaz, 1993). Benzer mitingler daha sonra Birinci Dünya Savaşı sırasında ve işgal karşıtı direnişe destek vermek üzere de düzenlenecektir.

Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı kadınları üzerindeki etkisini, kadınların siyaset sahnesindeki artan görünürlükleri ve siyasal hakları bakımından ele alan Zafer Toprak, kadınlar açısından önemli ilerlemeler olduğunu savunan isimlerden biridir. Ancak son yıllarda özellikle sosyal tarih çalışmalarında bu yaklaşımın eleştirildiği görülmektedir. Savaştan kazanımla çıkan grubun sadece orta ve üst sınıftan kadınlar olduğu, yoksul kadınların ise ağırlaşan yaşam koşulları ile mücadele etmek durumunda kaldığı ifade edilmektedir. Bu görüş, savaşın “özgürleştirici” etkisinden bahseden yaklaşımları, yoksul kadınların seslerini duymazdan geldikleri gerekçesiyle eleştirmektedir.⁸ Bu, kadınların savaş sürecinde monolitik olarak tedrici bir özgürleşme sürecinden geçtikleri fikrine yapılmış, sınıfsal ayrımların dikkate alınması gerektiğini belirten bir itirazdır. Eleştiriler önemli ve doğru olmakla birlikte, bu tür haklar bakımından ilerlemenin eşitsiz olması; dolayısıyla, devrimsel dönüşüm dönemleri hariç siyasal ve sosyal değişimlerin bazı kesimler için diğerlerinden daha hızlı gerçekleşmesi doğaldır.

“Özgürleşme” tartışmasına önemli bir katkı da Yavuz Selim Karakışla'dan gelmiştir. Karakışla, Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa'dan farklı olarak kadınların cepheye çağrılan erkek işçilerin yerini doldurmasından söz etmenin pek mümkün olmadığını belirtir. Karakışla bu iddiasını çökmekte olan İmparatorluk ekonomisinin istihdam yaratmayan yapısına bağlamaktadır. Buna göre, savaş yıllarında bile iş

8 Bu çalışmalardan biri, İlbâl Elif Mahir Metinsoy'un henüz basılmamış olan doktora tez çalışmasıdır. Bu çalışma kapsamında yapılan araştırmada Metinsoy'un ancak tez özetine erişilebilmiştir. İlbâl Elif Mahir Metinsoy, (2012), “Poor Ottoman Turkish women during World War I: women's experiences and politics in everyday life, 1914-1923,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü.

arayanların sayısı açık pozisyonlardan daha fazla olmuştur. Dolayısıyla, Karakışla'ya göre kadın emeğinin erkek emeğinin yerini almasıyla yaşandığı söylenen “özgürleşme”, Batı ülkelerindeki deneyimi açıklamak için uygun bir kavramsal araç olsa da, Osmanlı örneğine aynı derecede uygun değildir. Osmanlı kadınlarının savaşın son yıllarında emek gücüne daha yüksek sayıda katıldığı doğru olmakla birlikte, bunun nedeni dul kalan Müslüman kadınların hayatlarını sürdürebilmek için çalışmak dışında seçeneklerinin olmamasıdır (Karakışla, 2005: 166-167). Dolayısıyla, Toprak'ın dönemin gazetelerinde çıkan haberlerden yola çıkarak, Beyoğlu'nda, Sirkeci'de, Divanyolu'nda erkeklerin kadın berberlere tıraş olmaya başladıkları tespiti (Toprak, 1988: 162) heyecan verici olmakla birlikte, Karakışla'nın analizi bu tür örneklerden yola çıkarak yapılan genellemelere şüpheyle yaklaşmayı önermektedir. Karakışla, kadınların iktisadi faaliyet dallarında daha fazla görünür hale geldiklerini reddetmemekle birlikte, bunun erkek emek arzının azalmasıyla değil, kadınların içine düştüğü muhtaç durumla açıklanması gerektiğini öne sürmektedir. Bu nedenle, Karakışla, Osmanlı örneğinde “özgürleşme” söyleminin ro-

mantikleştirildiğini; bu yaklaşımının kaynağının ise Ahmed Emin Yalman'ın *Turkey in the World War* başlıklı kitabı olduğunu ileri sürmektedir.⁹

Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı kadınlarına etkisi konusunda önemli tartışma başlıkları açılmış olmakla birlikte zengin bir literatür oluştuğundan bahsetmek mümkün değildir. Osmanlı kadınlarının savaş deneyimi ile ilgili kapsamlı bir çalışma yapan Karakışla uluslararası literatürde de Osmanlı kadınlarının büyük oranda görmezden gelindiğini belirtmektedir. Karakışla, Osmanlı'nın içinde bulunduğu koşullar nedeniyle savaşın etkilerini en ağır biçimde yaşayan Osmanlı kadınlarının yok sayılmasını eleştirmekte; özellikle feminist perspektiften yazılan eserlerde Osmanlı kadınının öyküsünün anlatılmamasının altında yatan şovenizme işaret etmektedir (Karakışla, 2005: 42-45).

Birinci Dünya Savaşı döneminde ise kadın cephesinde bazıları doğrudan savaşla ilişkilendirilebilecek önemli gelişmeler yaşanmıştır. Öncelikle, Meşrutiyet yıllarından itibaren kadınlar örtünme konusunda daha rahat davranmaya başlamıştır. Savaş sırasında ise, bir çok kadının başörtüsü ile örtünmekle birlikte peçe kullanmayı bıraktıkları gözlemlenmiştir. Eğitim başlığında ise bir dizi önemli reform hayata geçirilmiş, eğitim kurumlarında kadınlara yapılan ayrımcılık kaldırılmış ve kadınların yüksek öğrenim kurumlarında okumasına izin verilmiştir. 1914 yılında kadınlara üniversite eğitimi vermeyi amaçlayan İnas Darülfünunu kurulmuştur. 1918 yılında ise üniversitede cinsiyet ayrımı kaldırılmış ve kadınlar da erkeklerle aynı derslere katılmaya başlamıştır (Toprak, 1991: 446). Bu reformların eğitim alanındaki modernleşme sürecinin bir devamı niteliğinde olduğu doğru olmakla birlikte, bu aşamaya gelmesinde Osmanlı kadınlarının artan toplumsal ve siyasal etkinliklerinin de payı vardır.

İlk kadın örgütleri orta ve üst sınıftan kadınların sosyal yardım amacıyla bir araya geldikleri derneklerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ardi ardına girdiği savaşlar ve iktisadi yıkım ortamında örgütlenen çok sayıda yardım derneği, sonraki yıllarda gelişecek kadın hareketinin kaynaklarından biri haline gelmiştir. Zafer Top-

9 Karakışla, Yalman'ın *Turkey in the World War* kitabında Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi'nin faaliyetlerini anlattığı bölüme "War, Work the Emancipator" başlığın vermiştir. Karakışla'ya göre Nermin Abadan Unat, Şirin Tekeli ve Serpil Çakır gibi feminist yazarlar bu tür "romantik" ifadeleri Yalman'ın çalışmasından türetmişlerdir.

rak'ın savaş sırasındaki sosyal dayanışma ve yardım etkinliklerine işaret ettiği kadın örgütleri arasında Hilal-i Ahmer Kadınlar Şubesi cephe gerisinde gösterdiği yararlılıklarla öne çıkmıştır. Muhtaç Asker Ailelerine Muavenet Cemiyeti ise geride kalan yoksul ailelere yardım etmeyi amaçlamıştır (Toprak, 1988: 162).

Birinci Ordu Kadın Taburu

İttihat ve Terakki yönetimi tarafından kurulmasına öncülük edilen Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi'nin ve bu cemiyetin katkısıyla oluşturulan Birinci Ordu Kadın Taburu'nun¹⁰ faaliyetleri üzerinde ayrıca durmak gerekmektedir. İttihatçı yöneticiler, savaşın sonlarına doğru sayıları gittikçe artan muhtaç kadınlara yeni istihdam alanları açmayı gündemlerine almışlardır. Bu dönemde Enver Paşa'nın ve eşi Nâciye Sultân'ın girişimiyle kadın istihdamını artırmak üzere bir sivil örgüt olarak Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi kurulur.

Cemiyetin esas amacı evin geçimini sağlayan eşlerini, çocuklarını, babalarını, kardeşlerini savaşta kaybeden kadınlara hayatlarını idame edebilmeleri için istihdam olanakları yaratmaktır. Bu kadınlara devlet tarafından ödenen şehit maaşlarının enflasyon karşısında hızla erimesine çare bulunamamaktadır. Açlık ve yoksulluğun devlet kaynaklarıyla önlenmesi mümkün olmayınca, kadınların fuhuşa yönelmesi gibi pek çok sosyal sorunla karşılaşabilmektedir (Karakışla, 2005: 50). Karakışla'nın bu konuda araştırma yapan Charles Townbridge Riggs'den aktardığına göre savaş yıllarında İstanbul'da 4 bin, 4 bin 500 kadar kayıtlı ya da kayıt dışı fahişe çalışmaktaydı¹¹ (Karakışla, 2005: 168). Kayıt dışı çalışan kadınların büyük kısmı ise Müslüman kadınlardı. Bu kadınların dramı edebiyata da yansımıştır. Ömer Seyfettin "Zeytin Ekmek" başlıklı öyküsünde savaşın getirdiği yoksulluğu Naciye adlı bir genç kadın karakter üzerinden anlatır. Öyküde Naciye açlıkla başa çıkamayarak fahişe olmayı ka-

10 Kadın taburu ile ilgili ayrıntılı bilgi Karakışla'nın çalışmasında bulunabilir (Karakışla, 2005, 101-134). 1916 yılının yazında, Arap isyanı patlak verdiğinde, Osmanlı devleti kadın mültecileri ve ölen askerlerin eşlerini beslemek, giydirmek, barındırmak ve çalıştırmak üzere kadın örgütlenmeleri başlatılmıştır. Karakışla 14 Ayrıca Suriye'deki Cemal Paşa'da bir kadın taburu oluşturmaya çalışır, ancak bu deney de başarılı sonuç vermez.

11 Riggs'in çalışması için bkz. C. T. Riggs, İstanbul'da Fuhuş" in Clarence Richard Johnson (ed.) İstanbul 1920, 1995.)

bul etmiş ancak ölümden kurtulamamıştır (Köroğlu, 2007: 169). Cemiyetin kurulması ile birer roman-öykü kahramanı olmakla kalmayıp gerçek hayatta da sık sık karşılaşılacak yoksul ve muhtaç kadınlara çalışabilecekleri saygın iş bulmak amaçlanmıştır. Cemiyetin bir başka amacı ise genel olarak Osmanlı kadınları arasında çalışmanın ve kendi hayatını kazanmanın özendirilmesidir (Karakışla, 2005: 51).

Kısa süre içerisinde İstanbul'un çeşitli semtlerinde cemiyete bağlı olarak açılan atölye, fabrika ve şubelerde kadınlar istihdam edilmeye başlanmıştır. Örneğin Çapa'daki şubede üretilen giysiler ve diğer tekstil ürünleri kısa süre içerisinde müşterilere ulaşmaya başlamıştır. Tekstil ürünlerinin müşterilerden biri de ordudur. Cemiyete bağlı atölyelerin çalışabilmesi için düşünülen ordu siparişleri, uzun süre cemiyete bağlı istihdamı ayakta tutmuştur. Bu sayede çok sayıda kadın en azından bir süreliğine geçimlerini sağlayabilecek bir gelire kavuşmuştur (Karakışla, 2005: 83-84). Karakışla'nın cemiyetin raporlarına dayanarak verdiği rakamlara göre, doğrudan cemiyet tarafından ya da cemiyet aracılığıyla çalıştırılan kadınların toplam sayısı 15 bin ile 20 bin arasındadır (Karakışla, 2005: 170).

Cemiyetin üretim faaliyetleri ve yaptığı yardımlar, sayıları gittikçe artan ve açıklıkla karşı karşıya olan kadınların ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyince Enver Paşa'nın inisiyatifiyle ordunun kadınları istihdam etmesi için yeni bir adım atıldı. Cemiyetin, istihdam edileceklerin belirlenmesinden başlayarak bir parçası olduğu bu girişim İstanbul'daki Birinci Ordu bünyesinde kurulan Kadın Birinci İşçi Taburu'dur. Osmanlı ordusunun işçi taburları o güne kadar gayrimüslim erkeklerden oluşmaktaydı. Kadın Taburu'nun kurulmasıyla Osmanlı ordusuna kadınlar ilk kez alınmış oluyordu. Gönüllü kadınların bir eleme sürecinden geçirilerek alındığı Kadın Taburu'nda kadınların bir bölümü maaşlı katibe ve memure olarak çalışırken, diğer bir grup yevmiye ile çalışan işçi kadınlardan oluşuyordu. Kadın Taburu sürekli olarak İstanbul'da konuşlandırılmış ve cephe gerisi işlerle görevlendirilmişti.

Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi sadece kadınların istihdamı ile ilgilenmez. Cemiyet'in istihdam ettiği kadınları evlendirmek için gazetelere ilan vererek düzenlediği kampanya oldukça dikkat çekicidir. Bu kampanya ile Cemiyet, kadınların "ıffetli" bir evlilik yaparak aile düzenlerine geri dönmelerini amaçlamıştır. Kampanyanın düzenlenmesinin ardındaki mantık bu olsa da, evliliğin görücü usulüyle değil gazete ilanları yoluyla ve çiftlerin tanışarak ve yüz yüze konuşarak yapılması o dönem için önemli bir değişimdir. Savaş koşulları, geleneksel değerle-

ri beklenmedik bir biçimde ve hızla eritmektedir (Karakışla, 2005: 171). Aynı tespit genel olarak kadınların iş hayatına katılımı açısından da yapılabilir. Karakışla'nın da haklı olarak belirttiği gibi, Müslüman Osmanlı erkekleri Müslüman kadınların iş gücüne katılmasını uygun bulmuyorlardı. Ancak savaşın yarattığı yıkım, kadınların çalışmasına müsaade edilmesini ya da bu kadınların açlıktan ölmek ve yiyecek için bedenini satmak gibi iki seçenikle karşı karşıya kalmasını dayatmıştır (Karakışla, 2005: 173). Köroğlu, Ziya Gökalp'in kadınlara dair dört şiirini incelerken Türkçülerle İslamcılar arasındaki bu tartışmayı anımsatır. Savaş koşullarına rağmen İslamcılar kadınların çalışmasına karşı çıkarken Gökalp, Yeni Hayat kitabında "Kadın", "Ev Kadını", "Meslek Kadını" ve "Aile" başlıklı şiirlerinde İslamcılara yanıt verir (Köroğlu, 2007: 125).

Tıpkı Batı'da olduğu gibi savaş sırasında özellikle kadın istihdamı üzerinden elde edilen kısmi kazanımlar savaşın sona ermesiyle birlikte kaybedilmeye başlanmıştır. Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi tarafından açılan atölyeler, savaşın kaybedilmesinden sonra ordu siparişlerinin kesilmesiyle hızla tasfiye olmuştur. Savaşın sonu Anadolu'da yeni bir kurtuluş mücadelesinin başlangıcı olduğu için bu noktada Batı'daki gelişmelerle paralellik kurmak mümkün değildir. Ancak bir ortak nokta olarak, savaş sırasında atılan kısmi adımların savaşın sona ermesiyle hiç atılmamış gibi silinemeyeceğini belirtmek gerekir. Savaş sırasında elde edilen toplumsal mevziler, yıkılan önyargılar, elde edilen yasal kazanımlar ve kişisel deneyimler sonraki yıllara önemli bir birikim devretmiştir.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'nın yüzüncü yıldönümü vesilesiyle savaşın etkilediği farklı coğrafyaların, sınıfların ve toplumsal kesimlerin tarihlerini yeni yaklaşımlar çerçevesinde ele alan çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar savaşın bugüne kadar pek aydınlanmamış boyutlarını ortaya çıkarırken, aynı zamanda, farklı sosyal bilimler disiplinlerinin savaşı işleme biçimini de sorgulamaya yardımcı olmaktadır. Bilindiği gibi, Birinci Dünya Savaşı toplumsal kaynakların ve insan gücünün bir bütün olarak sevk edildiği, cephe ve cephe gerisi ayrımının ortadan kalktığı, savaş ideolojisinin toplum sathına yayıldığı bir savaş olması dolayısıyla "topyekün savaş" olarak tanımlanmıştır. "Topyekün savaş" kavramı aynı zamanda sadece cepheye, sadece erkeklere ya da sadece karar alma süreçlerine odaklanılarak yapılan incele-

melerin savaşı eksik anlatacağını varsaymaktadır. Dolayısıyla, bugüne kadar, savaşın birçok açıdan en önemli bileşenlerinden olan kadınları görmeyen ve savaşa kadın perspektifinden bakmayan disiplinler yaklaşımının savaşı anlama çabasına katkısı ciddi olarak tartışılmalıdır. Uluslararası ilişkiler disiplini örneğinde görülen bu eksikliğe rağmen, tarih ve özellikle sosyal tarih çalışmalarıyla kadınların savaş deneyimleri konusundaki birikim artmaktadır. Bu açıdan, Osmanlı kadınlarının deneyimlerinin Batılı hemcinslerinden daha az araştırıldığını vurgulamak gerekir. Savaşın genel olarak kadının sosyal-siyasal görünürlüğü ve kadın hakları bakımından önemli değişimlere yol açtığı düşünülecek olursa, Osmanlı kadınlarının savaştan nasıl etkilendiklerini ele alan çalışmaların artmasına ihtiyaç olduğu açıktır. Bu sadece kadın çalışmaları açısından değil, savaşın çok boyutlu olarak araştırılması açısından da önem taşımaktadır.

Kaynaklar

- Braybon, Gail, (2013), *Women Workers in the First World War*, Oxon and New York: Routledge.
- Criss, Nur Bilge, (2003), "Barışı Olmayan Savaş", *Doğu Batı*, Yıl. 6 (24), s. 29-54.
- Grayzel, Susan R., (2002), *Women and the First World War*, Harlow: Longman.
- Karakışla, Yavuz Selim, (2005), *Women, war and work in the Ottoman Empire: Society for the Employment of Ottoman Muslim Women*, İstanbul: Ottoman Bank Archives and Research Centre.
- Köroğlu, Erol, (2007), *Ottoman propaganda and Turkish identity: Literature in Turkey During World War I*, London and New York: Tauris Academic Studies.
- Kurnaz, Şefika, (1993), *Balkan harbinde kadınlarımızın konuşmaları*, İstanbul: MEB.
- Tickner, J. Ann, (1999), "Searching for the Princess? : Feminist Perspectives in International Relations", *Harvard International Review*, Vol. 21 (4), s. 44-48.
- Toprak, Zafer, (1991), "The Family, Feminism, and the State During the Young Turk Period (1908-1918)", in Edhem Eldem, ed., *Première Rencontre internationale sur l'Empire ottoman et la Turquie moderne*, İstanbul: Editions ISIS, s: 441-452.
- Toprak, Zafer, (1988), "Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti: Kadın askerler ve Milli Aile," *Tarih ve Toplum*, 51, March 34-38.
- Tür, Özlem ve Aydın Akkoyuncu, Çiğdem, (2010), "Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt. 7 (26), 2010, s. 3-24.
- Vasquez, John A., (1996), *The War Puzzle*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Waltz, Kenneth N., (2001), *Man, The State and War: a Theoretical Analysis*, New York: Columbia University Press.
- Yalman, Ahmet Emin, (1930), *Turkey in the World War*, New Haven: Yale University Press.
- Yeğenoğlu, Metin ve Coşar, Simten, (2003), "Savaş ve Patriarka: Savaş ve Barışı Yeniden Düşünmek", *Doğu Batı*, 6 (24), , s. 211- 227.

